

PRÆFATIO PSYCHOMACHIÆ.

577 Senex fidelis, prima credendi via,
Abram, beati seminis serus pater,
578 Adjecta cujus nomen auxit syllaba,

A Abram parenti datus, Abraham Deo.
5 579 Senile pignus qui dicavit victimæ,
Docens, ad aram cum litare quis velit,

GLOSSÆ VETERES.

Psychomachia, Græce; Latine dicitur animæ certamen, eo quod ibi bella figurentur, quibus adversus vitia fidelis anima præliatur, sed textum narrationis de libro Genesis assumpta præcedit præfatio, ut sequens opus divina melius commendet auctoritas, Iso.

Versu 1. Prima, ita recte vocatur Abraham, ut scriptum est: Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam; propterea non solum pater est circumcisionis, sed et omnium eorum qui sectantur ejus vestigia fidei, 1.

2. Beati, Christi sexus (leg. serus) pater existit, ut non tantum dilatione desideria crecerent, sed etiam ut ad excipiendam gratiam multis eruditionibus corda præpararentur, diuque expectata redemptio tandem adve-

niens gratior haberetur, 1.

3. Adjecta, aiunt Hebræi, quod he litteram de nomine suo quod apud eos tetragrammaton est, Abre Deus dederit; ut, qui prius pater excelsus appellabatur, postea multorum, subauditur populorum sive gentium, pater vocaretur, Iso.

5. Senile, qui in senectute datus ei fuerat; offerens filium, qui fuit senile pignus. — Pignus, pignora filii nuncupantur, eo quod in eis spes habeatur future posteritatis. — Dicavit, consecravit. — Victimæ, ad victimam, Iso.

6. Litare, immolare: lito derivatur a litio, et est frequentativum, licet alud significare videatur, 1.

COMMENTARIUS.

Titulus in codice Marietti est *Incipit præfatio in Christi nomine Psychomachiae*. In cod. Vat. C, *Incipit liber Prudentii Aurelii Psychomachia*. In Alex., *Incipit Psychomachia liber iv*, sed fortasse est error, nam in fine dicitur: *Finit liber in Psychomachia*, nisi liber iv vocetur quia quartus est ordine in eo volumine, qui idem tertius est contra hæreticos.

Versu 1. In codicibus Vaticanis antiquissimis A et B deest *Psychomachia*; adest vero in aliis compluribus, quibus hoc opus separatim comprehenditur. Cum enim plura contineat, ad vitam spiritualem dirigendam valde opportuna, monachi illud præ cæteris adamarunt, et sæpius excerpserunt; in aliis vero codicibus omnino *Psychomachia* prætermissa est, quod, ut ego arbitror, hoc carmen nimis jam vulgatum videretur. Itaque neque in Urbinate elegantissimo codice, neque in Florentino comparet. *Psychomachia* colices seorsum exarati in bibliotheca Vaticana sunt ii quos distinximus litteris C, E, F, G, H, L. Cum nonnullis autem operibus Prudentii *Psychomachia* existat in codd. O, BB, de quibus omnibus vide proleg. cap. 4, ubi etiam observare poteris, an et quos titulos singuli codices habuerint. De codice *Psychomachia* bibliothecæ Angelicæ egi eod. cap. Alia hæc pertinentia dedi in not. ad præfationem Prudentii vers. 39, et in not. ad titulum Hamartigenicæ. In prolegom. num. 216 notavi, divisionem capitulum a Barthio judicari ex monachorum ingenio projectam, sive, ut ille ait, monachicam. De versione *Psychomachia* Hispanica consule proleg. num. 119, de Græca num. 91 et 121. *Psychomachiam* quod alii *De Pugna animi*, alii *De Compugnancia animi*, vel *animæ*, alii *De Certamine virtutum et vitiorum* Latine inscribunt, non male quidem faciunt; videtamen an melius possit exponi *Pugna spiritualis*, qua inscriptione celeberrimus editus est liber Italice sine auctoris nomine sæpius recusus, et in plures linguas conversus, et jam pridem suo auctori vindicatus V. P. Laurentio Scupoli ord. cler. reg. Theatinorum. Conferendi tamen sunt duo alii libri Hispanici ejusdem tituli, alter *Una Lucha y Combate del alma con sus afectos desordenados*, Barcinone, 1610, auctore Ludovico de Vera Carthusiano: alter *De la Perfeccion de la vida Christiana*, auctore Joanne de Castaniza Benedictino: quod opus cum titulo *Pugna spiritualis* Latine et Belgice redditum prodit. Quod autem Prudentius virtutes et vitia quasi personas in hoc poemate inducit, novum non est. Vide quæ J. C. Scali-

ger notat lib. in *Poetices*, cap. 3, de *Quasi Personis*, ut inopia, fama, luxuria, etc. Illud vero ante Prudentium ab alio factum non meminisse, totum carmen ex hujusmodi quasi personis componi. Legi dignus est libellus Emmanuelis Martini de animi Affectibus, quæ Græca nomina vitiorum et virtutum exponit, postejus epistolas in editione quam Petrus Wesselingius procuravit. Tractatus de Agone Christiano exstat tom. VI operum S. Augustini, et alius de Conflictu vitiorum et virtutum, qui postremus S. Isidori potius creditur esse. Alii auctorem dicunt fuisse S. Ambrosium, alii S. Leonem, Maurini Ambrosium Autpertum, quod est probabilius. Prudentius, certamen inter virtutes et vitia descripturus, exemplum vincendi nobis proponit Abrahamum senem fidelem. Primas enim partes ac postremas pariter habet fides in hoc triumpho, atque adeo congruenter de Abrahamo præfatur poeta. Sicut enim ille, quamvis senex, quia Deo credidit, hostes debellavit, ita nos, quamvis natura infirmi et debiles, tamen fidei scuto armati, adversarios et vitia superare poterimus. In editis ante Heinsium, Aldo, Torn., Gis., Weitzio legebatur *prima credendi via est*. Heinsius removit *est*, allegans suos codd. Favent illi Bonon., Alex. et alii. In Vat. C est abrasum verbum substantivum *est*. Boda de Arte metrica versum hunc excipit sine *est*. Nihilominus exstat *est* in Mar., Rat., Vienn., Prag., Vatt. G et L, et aliis. Gallandius expunxit *est*, sed non agnoscit epexegesis: putat enim, hæc omnia regi a verbis *suasit, dedit*, in versu 10, quod magis poeticum est, et ad Pindari morem expressum. Totam Abrahamii historiam habes cap. xi et seqq. Genesis.

3. Loc. cit., cap. xvii, vers. 9: *Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te.*

4. Merique edii et optimi mss., *parenti*. Aldus, *parente*, cum cod. Ang. et Vatt. O, BB, minus bene.

5. *Dicare victimæ est in vicem victimæ*. Quam locutionem confirmans Barthius lib. xxiv *Adversar.*, cap. 5, *elegantium rerum thesaurum* esse Prudentium testatur, et similia dixisse Catullum, Germanicum, Martialem, Claudianum observat. Huc faciunt notanda ad hymn. 3 Peristeph., vers. 118: *Aut facibus data sumificis.*

6. *Litare* alii a *lito* derivant, alii verius a *λετή, λητά*, id est *preces, supplicatio*.

- Quod dulce cordi, quod pium, quod unicum, Deo libenter offerendum credito.
Pugnare nosmet cum profanis gentibus
10 Suasit, suumque suasor exemplum dedit :
Nec ante prolem conjugalem gignere,
Deo parente, matre virtute editam,
580 Quam strage multa bellicosus spiritus
Portenta cordis servientis vicerit.
15 Victum feroces forte reges ceperant
Loth, immorantem criminosis urbibus
Sodomæ et Gomorrhæ, quas fovebat advena,
Pollens honore patruelis gloriæ.
Abram, sinisteris excitatus nuntiis,

- A 20 Audit, propinquum, sorte captum bellica,
Servire duris barbarorum vinculis :
Armat trecentos, terque senos vernulas,
Pergant ut hostis terga euntis cedere :
581 Quem gaza dives, ac triumphus nobilis
25 Captis tenebant impedi um copiis.
Quin ipse ferrum stringit, et plenus Deo
Reges superbos mole præclarum graves
Pellit fugatos, sauciatos proterit,
Frangit catenas, et rapinam liberat,
30 Aurum, puellas, parvulos, mon lia,
Greges equarum, vasa, vestem, buculas.
Loth ipse ruptis expeditus nexibus

GLOSSÆ VETERES.

7. Quod, sicut Abraham unigenitum, quem diligebat, obtulit, sic offerendum Deo credat fidelis, quidquid præcipuum cordis invenerit. — Cordi, scilicet est. — Pium, dilectum, I.

9. Profani, profanæ gentes sunt passiones animæ, et vitia sunt portenta cordis et animæ passiones, quæ cupiditas, lætitia, et ægritudo; unde et Virgilius canebat: Cupiunt, gaudentque, dolentque, Iso.

10. Exemplum, sicut ille veros reges perdidit, ita nos exterminare vitia suasit, quibus in quinque sensibus subjugati sumus. Nam Abraham spiritum bellicosum significat; quinque reges quinque sensus corporis; Loth fidem captam a vitis; quam relaxat spiritus bellicosus; cccxviii vernaculi fidem significat quæ in Nicæno concilio est constituta a cccxviii episcopis, sed x ad decalogum, viii ad octo beatitudines pertinere possunt; qui his omnibus caret, nunquam ad prædictas beatitudines perveniet, Iso.

11. Prolem, fructum boni operis, Iso.

12. Editam, prolatam, procreatam, Iso.

13. Strage, cæde. — Bellicosus spiritus, ratio, quæ est in anima, pugnam exercens contra vitia ab harum servitute cum cor bellicosus spiritus liberaverit, erit consequens ut de matre virtute placens Deo proles creetur boni scilicet operis fructus, I.

14. Portenta, monstra, vel vitia, Iso.

15. Ceperant, merito capitur, qui cum criminosis moratur; imo deligerat immorari; contra quod Moyses ad populum, Discedite, inquit, a tabernaculis hominum impiorum; haud dubium quin dicat abire, ne et ipsi

B involvantur in peccatis eorum, Iso.

16. Immorantem, habitantem, Iso.

17. Fovebat, incolebat, diligebat, Iso.

18. Pollens, crescens, sive fulgens, vel abundans, sicut scriptum est: Recordatus est Deus Abraham, et liberavit Loth de subversione urbis. — Honore, ob honorem patris Loth pollebat, sicut scriptum est, etc., vel certe quia apud omnes Abraham propheta Dei habebatur. — Patruelis, Abraham, Iso.

19. Sinis:ris, contrariis; sinister nuntius erat qui adversa captivitatis nepotemque captum servitute barbaris nuntiabat. — Excitatus, conturbatus, Iso.

21. Barbarorum, gentilium, Iso.

22. Terque senos, xviii, Iso.

24. Quem, euntem hostem divitis gazæ copia impeditum fecerat, Iso.

25. Impeditum, hostem pro hostibus posuit, singulare pro plurali, ut est illud: Venit musca gravissima. — Copiis, divitiis, Iso.

26. Stringit, evaginat. — Plenus Deo, quoniam plenus Deo erat, ideo adversas acies facile superavit, Iso.

27. Mole, magnitudine, Iso.

28. Pellit, hic invenitur schema, quod hypozeuzis appellatur; videlicet ubi diversa verba singulis quibusque clausulis proprie iunguntur. — Sauciatos, vulneratos, Iso.

30. Monilia, ornamenta, pro omni ornatu, Iso.

31. Buculas, vaccas, greges vaccarum, armenta boum, Iso.

32. Expeditus, liberatus, velox, vel solutus, Iso.

COMMENTARIUS.

7. In Vat. D, contra metrum, quod est dulce cordi. Ald., Gis. et alii vulg., quod dulce cordi est. A veteribus libris Heinsianis, a Mar., Rat., Weitz., Vatt., C, F, G, L, et aliis plerisque abest verbum substantivum est per epexegesin, ut in versu primo.

8. Scholiastes Persii ad illud Lusca sacerdos satyra 5 ait: Solent mulieres deformes et aliqua corporis parte manca ad deorum ministeria se conferre. Contra faciendum exemplo suo docuit Abrahamus.

10. Ald., mendose, suasit, et suum.

12. Mar., Rat., Weitz. cum aliis, Gis. parente. Heinsian omnes, Alex., Vatt. F, G, et plerique alii, placentem. Fuldens. male, placente. Heinsius ait in suis esse Deo placentem cum Aldo; addit Teolius, editiones omnes Heinsio anteriores, Aldina excepta, habere Deo parente. At non solum in Aldina editione, sed in aliis etiam antiquis invenio Deo placentem, ut in Basileensi anni 1540, Coloniensi 1594, et aliis. Sichardo placet parente, quia sequitur matre virtute, ut Cicerone gloriabatur, se suæ nobilitatis parentem habere laborem. Virtus mater dicitur, ut castitas mater hymno 11 Cathem. vers. 14.

14. Ald., Gis., Erfurt., Bong., Ang. cum Vatt. C, G, O, R, BB, et aliis, sævientis. Put., Oxon., Egm., Widm., Bonon., Alex., Mar., Rat. a prima manu, et alii servientis, quo verbo simili ratione sæpe usus est Prudentius. Barthius, lib. XLIII, cap. 7 Advers.,

in quodam ms. invenerat sævientis, quod optimum putat; sed fatetur in plerisque codd. esse servientis, et explicat, nisi cor redegerit in servitute, et ita portenta ejus, sive malignas cogitationes vicerit.

15. In Mar. error est ceperit, correctum supra ceperant. Simile mendum in Vat. C, ceperat.

22. Pignorius, de Servis pag. 22 et seqq., de vernæ et vernulæ appellatione edisserit: ita vocabant antiqui servos domi natos. Sed aliquando vernæ vox latiore notione pro quibuslibet servis accipiebatur, ut exemplis confirmat Pignorius.

23. Mar., pergat; supra pergant, recte.

24. Sichardus, perperam, triumphator pro triumphus. Triumphus nobilis dicitur, ut oda 1 Horatii: Palmaque nobilis.

25. Scripti Heinsiani, Alex., Vat. F, Ald., Bonon., Egm. et alii, captis tenebant. Weitzius, Gis., Mar., Rat., Vatt. C, F et alii, captis tenebat. Viennensis, captum tenebat.

26. Vienn., tunc ipse; alii, quin ipse. Erfurt. a prima manu, strinxit pro stringit.

31. Elmenhorsiu. in Arnobium pag. 16, buculam pro bove, juvenca, bucca ex glossis veteribus, Virgilio, Aldhelmo dici comprobatur. Ald. et Ang., vestes; alii, vestem.

32. Mar. et Bonon. cum Heinsianis, præter Puteanum, expeditus vinculis, quos sequi noluit Heinsius.

- Attrita boiis colla liber erigit.
582 Abram triumphi dissipator hostici.
 35 Redii, recepta prole fratris inclutus,
 Ne quam fidelis sanguinis prosapiam
 Vis pessimorum possideret principum.
 Adhuc recentem cæde de tanta virum
583 Donat sacerdos ferculis cœlestibus.
 40 Dei sacerdos, rex et idem præpotens,

- A** Origo cujus fonte inenarrabili
 Secreta nulli m prodit auctorem sui
 Melchisedech, qua stirpe, quæis majoribus
 Ignotus, uni cognitus tantum Deo.
 45 Mox et triformis angelorum trinitas
 Senis revisit hospitis mapalia.
 Et jam vieta Sara in alvo fertilis

GLOSSÆ VETERES.

33. Boiis, boia est apta catena colli. BACCAS nominat vincula ob rotunditatem; sed et teretes gemmæ BACCÆ dicuntur; ut illud: Oneretque bacis colla rubri littoris: nam et oleæ fructus, sive lauri bacas vocamus. BAGA ferrum dicitur, quo captiva sæpe mancipia strictis collis, et manibus aguntur, Iso. — Bacis, catenis, Vat. T.

34. Hostici, hos:ilis.
 36. Quam, aliquam. — Sanguinis, cognationis. — Prosapiam, posteritatem, progeniem; indignum quippe erat ut progeniem fidelis sanguinis pessimi possiderent principes, Iso.

37. Vis, potestas, Iso.
 39. Ferculis, cibus; metaphora: escis, vel mensis, Iso.

40. Sacerdos, Melchisedech. — Præpotens, valde

potens, Iso.

42. Secreta, scriptura, ut Apostolus ait: Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque enim initium dierum, neque finem vitæ habens; nihil enim eorum scriptura refert: assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in perpetuum et figuram Dei tenuit, qui sine initio vel principio fuit, Iso.

B Melchisedech interpretatur rex justitiæ: nam Græce melchios rex salech justitiæ, et jure, quia ipse significat Christum, qui est rex justitiæ. — Quæis in juribus, quibus antecessoribus natus, id est patribus, Iso.

45. Triformis, triplex, Iso.

46. Magalia, mapalia et magalia idem sunt, id est casæ pastorum, quæ et tugurium, Iso.

47. Quietam, a partibus, id est sterilis. VIETA dicitur curva; unde et vimina a curvando. — Sara, nam

COMMENTARIUS

Rat., expeditur vinculis. Pl. riqe, xpeditus nexibus.

33. Weitzius amplexus est conjecturam Gruteri artita, quasi ab arto, seu arcto. Antiqui dicebant quidem artita pro artata seu arctata, impetrata pro impetrata, dolita pro dolata. Aliqui sumunt etiam artitus pro bonis artibus instructus. Sed hoc loco attrita ab altero verum est, et a pluribus similiter usurpatum. Alcimus lib. 1, Oppressos cophinis humeros, attritaque colla, ut Virgil., Ovid. aliosque præteream. Egm. scribit adtrita. Idem dicendum hymno 1 Peristeph., vers. 72: Et chalybs attrita colla, gravibus ambit circulis. De bacis magna est dissensio. Ita scribunt Aug., Alex., Vatt. F, G, L, Egm., Pal., apud Weitzium Aldus (nam is mihi baccis), Put., Teol. et vetustiores Heinsiani. In Aldo, Vatt. D, BB, baccis, quod perinde est, quamvis orthographia bacis magis probetur. In Rottendorpio priore est glossa: Baccæ proprie dicuntur fructus lauri, sive racemi hederarum, sed hic pro nodis catenarum ponuntur. Baccæ vero per duo cc ministræ Bacchi sunt. Gifanius Ind. Lucret., verbo vestis ex veteribus libris legendum ait bacis. aut, quod perinde est, bagis. Et bagis quidem habet Vat. O cum Erfurt. Fabricius vero vel baiis, vel boiis. Sed vocem baia præfert ex cod. ms. Borneri, et baias interpretatur folia palmarum ex S. Hieronymo, aut ramos palmarum ex veteri interprete apud Joannem evangelistam, e quorum surculis suspicatur facta fuisse vincula, quibus colla captivorum includerentur. Sich., Vienn., bogis. Mar., boiis vel bois. Rat., boiis. Vat. R, bois. Thuan., boigis. Weitzius et Giselinus, boiis. Giselinus advertit, Jacobum Meyerum in primo hymno Peristeph., ab eo perpurcato, voculam hanc, Plauto in Asinaria non incognitam, Prudentio re-tituisse: et recte quidem Giselinus rejicit lectionem baccis, si intelligatur, colla attrita baccis fuisse, quia monilia baccata, seu gemmata gestabant, antequam caperentur; quæ quidem est interpretatio Nebrisæ. Latinius etiam in Bibl. select. pro baccis, in Torn. posuit boiis. In Glossario Ducangii boia est compes, aut torques vincorum; ex quo conjicitur carnifices boias ab lralis vocari, quamvis alii dissentiant; pro eodem vero sumitur boga, bogia, бага, bodia. S. Hieronymus lib. v in Jerem. cap. xxvi, ad vers. Fac tibi vincula, et catenas, ait, vincula et catenas illas, seu furcas ligneas, quæ collo imponendæ erant, sermone vulgari boias dici. Et observandum Jeremiam quoque loqui de captivis. Mariettus sine dubio corrigendum ait bogis, quod adhuc apud Insuhres remaneat voca-

bulum boghe de jugo boum, quo eorum colla atteruntur. Isidorus lib. v, cap. 27: Boia, inquit, torques damnatorum, quasi jugum boum (al. in bove) ex genere vinculorum est. Agit eo cap. de pœnis in lege constitutis. Aliqui scribunt boga in S. Isidoro. Festus docet, boias fuisse tam ligneas, quam ferreas, et vincorum genus esse. Existimo, rem eandem diversis nominibus fuisse vocatam, ut assolet, et de bacis innuit Hieronymus. Itaque sive boiis, sive bacis, sive alio quovis modo scribas, intellige catenas collo impositas, tum hoc loco, tum hymno 1 Peristeph., vers. 46: Carcer illigata duris colla boiis impedit. Mariettus ex hoc versu suspicabatur, legendum Astricta boiis colla liber erigit, scilicet colla antea boiis astricta, impedita et illigata. Nihil mutandum, nam concinnius est attrita, ut eodem hymno 1 Peristeph., vers. 71: Et chalybs attrita colla gravibus ambit circulis. Notandum etiam, versum, quem Iso allegat, Oneretque baccis colla rubri littoris esse, Boethii lib. iii de Consolatione, metro 3, ubi legitur baccis in editione qua utor, et sermo est de gemmis.

34. Ald., Abraham; alii, Abram.

36. Mar. a prima manu, Vat. C, F, L, cum Ald., nequa, quod approbavit Gifanius ex vet. lib. Idem exstat in Oxon. Sed Alex., Bonon., Vat. G et alii, neron Heinsiani, Weitz., Gis., nequam. Weitzius, prosapiem scripsit. Non placet.

39. Vocantur panis et vinum fercula cœlestia, quia ea obtulit Melchisedech, et sacramentum eucharistiæ eis significabatur, ut intelliges ex glossis seqq.

41. Hic et sequens versus desunt in Put.

43. Vienn., Melchisech. Metrum exigit Melchisedech. Hoc nomen regem justitiæ significat, ut ait Iso, sed ex origine Hebraica, non Græca ut ille existimat.

44. Bonon. contra carminis leges, uni tantum Deo cognitus.

45. Peccat idem Bonon. contra metrum et sensum, mox et informis pro mox et triformis. De hoc angelorum hospicio vide Dittoehænni tit. 4.

46. Mar., Rat., omnes Heinsiani, Weitz., magalia, Alex., Gis., et alii, mapalia, cum Ald., et Bonon. Alii scribunt mappalia, ut Bong. et Vat. C. Sed a primum breve est apud Virg. et alios. Vide Savaronem de mapaliis Afrorum casis, ad Sidonium pag. 120, vel ex correctione 111.

47. Ald., Gis. in contextu, Vat. F et alii, Et jam vieta Sara in alvo fertilis Munus juventæ mater exsanguis stupet. Videlicet, et Sara mater exsanguis stu-

- 534 Munus juventæ mater exsanguis stupet, A
Hæcæde gaudens, et caehinni pœnitens.
50 Hæc ad figuram prænotata est linea
quam nostra recto v. ta resculpat pede :
Vigilandum in armis pectorum fidelium,
O nemque nostri portionem corporis,
Que capta fœdæ serviat libidini,
55 585 Domi coactis liberandam viribus.

GLOSSÆ VETERES.

Sarai ante vocabatur, quæ interpretatur princeps mea, id est gentis Judæorum; postea mutato nomine Sara dicta est, id est princeps, absolute subauditur, omnium gentium, Iso.—Quietam scilicet a partibus exsanguis: desiderant enim ei et muliebria. Vat. T.

48. Exsanguis, sicut scriptum est: Desiderant Saræ fieri muliebria, Iso.

49. Caehinni, de risu patris, non matris, dictus est Isaac, quoniam iste venerat ex dubitatione, propter quod et mulier reprehenditur; ille vero de gaudio, Iso.

50. Linea, umbra, figura, forma, ut pictorum est, futuræ imaginis quibusdam prius lineis adumbrare: ita omnia in figura coningebant illis, scripta autem sunt propter nos; quæ utique rectis gressibus adimplenda sunt, Iso.

51. Quam, lineam.—Resculpat, renovet.—Pede, tramite, sensu, Iso.

52. In armis, armis scilicet lucis induti portionem nostri corporis, quæ per Loth, qui interpretatur declinans, accipitur, a fœdæ libidinis servitute cohibeamus, adunatis introrsum viribus, ut illud: Quodcumque invenerit manus tua, constanter operare, quia neque opus, neque ratio, nec sapientia erunt apud inferos, quo tu properas.—Arma, arma pectorum virtutes sunt, Iso.

54. Capta, apprehensa.—Serviat, pro serviebat, Iso.

55. Domi, in te: domus nostra est mens nostra.—

Coactis, collectis, congregatis, Iso.

56. Nos, scilicet docet.—Large, abundanter. Abunde

- Nos esse large vernularum civi es,
Si quid trecenti, his novenis additis,
Pos int, figura noverimus mystica.
Mox ipse Christus, qui sacerdos ve
60 Parente inenarrabili, atque uno s:
Cibum beatis offerens victoribus.
Parvam pudici cordis intrabit casam,
586 Monstrans honorem Trinitatis hospitiæ.

domesticorum divites sumus, si cccxviii fidem Patrum inconcussam tenuerimus.—Vernularum, bonarum virtutum, virtutibus, I.

57. Trecenti, isti trecenti mysterium significant, scilicet crucis. Tau enim, qui figuram sanctæ crucis, trecentos significat. Si vis scire de decem et octo, lege B arithmeticæ minorem numerum intra novem computabis; significat in templo Constantini cccxviii episcopos defendisse Ecclesiam Dei contra hæresim Arianorum, I.

58. Figura, in figura, Iso.

59. Mox ipse, per fidem igitur perturbationibus superatis, sensibusque corporis libertate donatis, nihilque de nobis vindicante peccato; tum demum Christus, qui sacerdos verus seipsum obtulit immaculatum Deo, vicoribus dignanter occurrens, panem corporis, vinumque sui sanguinis offert, I.

60. Parente, ut ait propheta: Generationem ejus quis enarravit? Iso.

61. Cibum, æternam refectionem, Iso.

62. Pudici, cordis etiam pudici humilium mentem hospita Trinitas intrare dignabitur juxta illud: Ego et Pater veniemus et mansionem apud eum faciemus.—Casam, mansuetudinem; justitiam scrutans uniuscujusque cordis, I.

65. Hospitiæ, si nos bellum contra vitia gesserimus, tunc intrabit Trinitas habitaculis nostris. et secundabit C ea filii virtutum; hospitiæ apud veteres feminini generis; apud nos communis generis, I.

COMMENTARIUS.

pet in alvo jam vieta munus fertilis juventæ. Heinsius ex suis scribendum ait, Et jam vieta Sara in alvum fertilis Munus juventæ mater exsanguis stupet, quod explicat, Saram esse fertilem in alvum jam vieta, ut præfat. Apotheos. vers. 47, ex quibusdam mss., fertilis in herbam. Ego qui dem ingens discrimen esse pro inter has duas locutiones, fertilis in herbam, et fertilis in alvum vieta, quarum primam non respicio, alteram non probo. In membranis magna est varietas. Vienn., Et jam quieta Sara in alvum fertile Munus venire mater exsanguis stupet. Mar., Et jam quietam Sara in alvum fertilis Munus venire. Rat., Et jam quietam Sara in alvum fertile Munus venire, quod Weitzius expressit. Alex., Et jam vieta Sara in alvum fertilis Munus juventæ. Bonon., Et jam vieta Sara in alvum fertilis; sed mendose postea, majus juventæ, uti etiam perperam Fuld., Et jam fetam. Palat. et Oxon. faciunt cum Alex. In Thuan. est quietam; cætera, ut in Alexandrino. Fabricius Aldo assentitur. In margine quarundam editionum, Et jam quietam Saræ in alvum fertile Munus venire. Iso quietam et vieta videtur legisse. Munus juventæ pro facultate pariendi ponitur, ut a Paulino in carm. de S. Joan. Baptista: Et venit effeto munus juvenile sub ævo. Multi scribunt Sarra.

50. Nebrissa lineam interpretatur semitam angustam, quam vita nostra debet recto pede resculpere, hoc est, atterendo dilatâre. Confer Isonis glossam. Sculpture artis statuarie proprium verbum est. Resculpo iterum sculpo, seu lingo, et renovo. Eo verbo usi sunt Tertullianus, Augustinus, Rufinus. Vide Bigallium ad cap. 5 Tertull. de Jejunis: Nam et primus populus primi hominis resculperat crimen.

51. F. br. resculpit pro resculpat.

52. S. Prosper prope fin. Epigrammat.: Nunquam te:tu bonis, nunquam certamina desunt, Et quocun

certet, mens pia semper habet.

53. Egm., Widm., Pal., Mar., Rat., pectoris. Alii cum editis, corporis. In Viennens., Omnemque docet nostri portionem corporis. Deest verbum docet in aliis, neque stare potest cum metro.

54. Ald. et Weitz. fœde, adverbium. Alii editi, fœdæ libidini. E mss. alii habent diphthongum in ultima, alii non habent. Sed in multis omnino desunt diphthongi.

56. Hunc locum fuscè explicuimus ca. 20 proleg. Eis, qui in 318 vernaculis Abraham Patres Nicænos interpretantur, annumerandus est S. Marcus monachus sæculo iv, ojuse. 10, num. 8, tom. VIII Bibliothecæ Gallandianæ. Barthius observat mendum esse in suo vet. libro non esse pro nos esse.

57. Viennens., mendose, trecentis. In nonnullis vulg., his novenis additis, non bene. In glossa post verba figuram sanctæ crucis supple habet, vel quid aliud simile.

58. Barthius conicit prosint pro possint. Sed optime possint, aut si quid velis mutare, possunt, ut Virgilius lib. ix Æneid: Siquid mea carmina possunt.

59. In Vat. C traje tio præpostera Mox ipse Christus, qui verus est sacerdos. Has non dicimus varietates lectionum, sed exscriptorum errata.

60. Plerique, ut Ald., Erfurt., Widm., Bong., Gifanuis Ind. Lucret., de hintu, pag. mihi 437, Putean., Sich., Mar., Rat., Viennens., Vatt. D, F, L, O, BB, Parente natus alto, et ineffabili. Magis placet Alex., Parente inenarrabili, atque uno satus, cum Gis. et Pal. a prima manu. Vat. G. Fuld., Parente inenarrabili, a que alto satus. Fabricius, Parente natus alto, et inenarrabili. Prima lectio proba est, ut putat Heinsius, et quar us res tribrachys, exclusa elisione. Giselinus ex hac diversitate duas editiones operum Prudentii arguit.

62. Ang., non bene, pudici pectoris.

- Animam deinde spiritus complexibus A Tunc sera dotem possidens puerpera,
 65 Pie maritam, prolis expertem diu, Hærede digno patris implebit domum.
 Faciet perenni fertilem de semine.

GLOSSÆ VETERES.

64. Animam, quam Sara significat. — Spiritus, per spiritum intelligere vult Abraham, per animam Saram, l.
 65. Maritam, syncopa, id est conjunctam, quasi maritatum, a verbo, quod est, marito, as. — Proles, virtutum spiritualium. — Expertem, ignotam, l.
 66. Fertilem, fructiferam cum bonis operibus. — Semine, si semen est verbum Dei, consequenter et filii opera sunt, quorum utique mercede in fine dominabimur; non feminam, id est non molle quid ac resolutum, sed puerum, id est, forte ac solidum parientes, ut

illud: cum autem pepererit puerum, etc., l.

67. Dotem, scilicet virtutum, vitam beatam, vel justam vitam; hos sinit intrare quos dignos probat. — Puerpera, puerum pariens, Iso.

68. Hærede digno, secundum illud: Filii tui, sicut novellæ olivarum, et alibi: Dirige filios eorum; ac paulo post: Et opera manuum nostrarum dirige super nos. — Patris, ostenditur per divinitatem et humanitatem; quæ cum sint duo, non tamen duo, sed unus est Christus, Iso.

COMMENTARIUS.

64. Ald., Gis. in contextu l ed., connexibus; alii melius complexibus.

65. Aldus, pie, minus bene, pro pie. In nonnullis vulg., expertam; corrige expertem. Cauchius ex codice scripto malebat pie maritans.

67. Ald., Nebr., et alii vulg., Sarra. Plerique editi et mss., sera, ut ante vers. 2, Abraham serus pater dicitur. In Vat. C, sera a prima manu, Sarrasupra.

68. Palat., implevit; melius implebit.

PSYCHOMACHIA.

- 587 Christe, graves hominum semper mise- B Qui patria virtute cluis, propriaque, sed una,
 [rate labores, (Unum namque Deum colimus de nomine trino:

GLOSSÆ VETERES.

1. Graves, magnos. — Miserate, participium a verbo miseror, aris, quod regit accusativum; hinc etiam miserans ait: Venite ad me omnes, qui laboratis, Iso.

2. Patria, paterna: paterna virtus Christus est substantiva, non accidens; neque secunda qualitas Patrie,

sed Filius ejus est; quia non a se, sed ab eo ipso genuit se. — Cluis, crescis, polles. — Una, scilicet substantia. l.

3. Nominis trino, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, l.

COMMENTARIUS.

1. In Rat. hic est titulus, Incipit Psychomachie liber Aurelii Prudentii Clementis de pugna virtutum atque vitiorum. In Mar., Invocatio. In veteribus aliis codd. desunt interdum tituli. Sæpius autem inscriptio libri reperitur in præfationis limine, quam in ejusdem præfationis fine. Primus iste versus ex imitatione Virgilio conformatus est lib. vi Æneid., vers. 56: Phæbe, graves Trojæ semper miserate labores.

3. In not. ad præf. Apoth. vers. 31 dixi de Prudentio aliisque Latinis scriptoribus sæpe esse superfluum; adeoque idem est de nomine trino, ac nomine trino. Heinsius legit de nomine utroque cum suis, Egm., Bonon. et Pal.: quia, inquit, de Deo Patre et Filio tantum agit. Barthius lib. I Advers., cap. 11, reperit eandem lectionem in cod. membr. vetusto, sed conjicit legendum te nomine trino, vel potius te nomine trino. Unum, ait, Deum nomine tantum trinum dicere ego non satis pius existimo, neque consonum iis quæ eo tempore Augustinus, Hilarius, Athanasius, Cyrillus, Hieronymus et alii infiniti de eodem mysterio scripserunt, quorum sane nullus ita loquatur... Si quis autem scriptor circumspexit in mysteriis fidei, is sane, etiamsi poeta, quod genus licet a majore uti dicitur, est Prudentius noster, eo etiam nomine omnium commendatione dignissimus. Verum illud Barthius errat, quod putet alios SS. Patres, Prudentii æquales, Deum nomine trino nunquam dixisse: quod enim addit, non esse satis pius dicere, Deum esse nomine tantum trino, non repugno; sed adverbium tantum de suo ille adjunxit, quod in Prudentio non legitur. S. Gregorius Nazianzenus in tractatu de Fide, post initium: Tria, ait, nomina, et tres personas unius esse D essentialis, unius majestatis, atque potentie credimus. S. Paulinus Natali 9: Sic animas steriles in nomine

gratia trino, Innovat; et ibid. iterum: Fæsus enim est unum trino sub nomine regem. Et epistola 12 ad Severum: Ecce velut trino colit unam nomine mentem, Sic trinum sancta mole sacravit opus. In versibus qui Claudiani nomine circumferuntur, sed, ut alibi monui, adjudicandi sunt Merobaudi Scholastico Hispano: Tu solus Patrisque comes, et Spiritus insons, Et toties unum triplicique in nomine simplex. Sequiori etiam tempore similis locutio erat in usu. Drepanius Florus, poeta supra suum sæculum, in carmine de cereo paschali: Unum quæ trino celebrant sub nomine numen, ubi imitatus videtur Prudentium. Instrumentum concessionis Ordonii III anno 955, tom. XXXIV Hispaniæ sacræ, pag. 459, ita incipit: In nomine triplo, simpli, divino, ego Ordonius nutu Dei rex, etc. Alia, quæ huc adduci possent, attuli supra Cathem. hymn. 3, vers. 20, et præfat. Apotheos. vers. 1, ubi similes loquendi formulas contra Hincmarum defendi. Porro habent de nomine trino codd. Vat., C, D, F, G, L, R, O, BB. In cod. Vat. II, utroque a prima manu, supra trino. In Alex., utroque. Viennens., Mariet., Rat., Ald., Gis., Weitz. et veteres editi, trino, quod Chamillardus prætulit. Cellarius, Heinsii auctoritate permotus, utroque edidit, quod tenuit etiam Teolius. Confer Petrum Constantium in Vindiciis veterum codicum confirmatis, qui Gottescalcum contra Hincmarum tuetur, et Lamium de recta Nicænorum Patrum Fide cap. 33, num. 10, qui in Missali edito a card. Thomasio trina veritas in interrogationibus ad baptizatos dici observat, Berniniumque refellit, quod Histor. sæculi viii cap. 7 asseruerit, Gottescalcum defendisse hanc locutionem triplex deitas: nam Lamius trina deitas dici posse ait, triplex deitas negat.

- 588** Non tamen et solam, quia tu Deus ex A
[Patre, Christe)
5 Dissere, rex noster, quo milite pellere cupis
Mens armata queat nostri de pectoris antro.
Exoritur quoties turbatis sensibus intus
Seditio, atque animam morborum rixa fatigat,
Quod tunc præsidium pro libertate tuenda,
10 Quæve acies furiis inter præcordia mixtis
Obsistat meliore manu; nec enim, bone ductor,
589 Magnarum virtutum inopes, nervisque
[carentes

- Christicolas vitiis populantibus exposuisti.
Ipsæ salutiferas obsesso in corpore turmas
15 Depugnare jubes: ipse excellentibus armis
Artibus ingenium, quibus ad ludibria cordis
Oppugnanda potens tibi dimicet, et tibi vincat.
Vincendi præsens ratio est, si cominus ipsas
Virtutum facies, et colluctantia contra
20 Viribus infestis liceat portentosa notare.
Prima petit campum dubia sub sorte duelli

GLOSSÆ VETERES.

4. Non tamen, sic in Deo credamus unitatem, ut solitudinem non admittamus. Unus est enim, non solitarius, I.
5. Disse e, ostende, vel dic. — Milite, exercitu fugere vitia, I.
6. Armata, arma, inquit Apostolus, militiæ nostræ non carnalia, sed potentia Dei. — Queat, possit. — Antro, cogitatione, Iso.
7. Exoritur, excrescit, v. levenit. — Turbatis, congregatis, Iso.
8. Seditio, discordia. Caro concupiscit adversus spiritum, et retro. — Animam, cogitationem. — Morborum, vitiorum. — Rixa, contentio. — Fatigat, tribulat, I.
9. Præsidium, auxilium. — Pro libertate, quæ est ad protegendum. Absit, ut in se Christus credentes vitiis exposuerit, viribusque reddiderit destitutos, etiamsi maximis virtutibus nequaquam præditi sint, cum dicat: Noli timere, pusillus grex; benedicatque pusillis cum majoribus, state, et nolite iterum jugo servitutis contineri; alioquin qui facit peccatum, servus est peccati. — Pro libertate, bona facere, I.
10. Acies, scilicet obsistit. — Furiis, vitiis, vel suggestionibus. — Præcordia, interiora; integrum mentis ingenium, I.
11. Obsistat, contra stet. — Meliore, cælesti multitudine, vel virtute. — Nec enim, quia. — Ductor, auctor, vel dux, I.
12. Nervis, virtutibus, viribus, I.
13. Christicolas, Christianos, qui Christum colunt. — Populantibus, vastantibus. — Exposuisti, contra posuisti, non deposuisti, I.

14. Ipse, Induite, inquit, armaturam Dei. — Salutiferas, signatas. — Obsesso, circumsepta anima. — Turmas, virtutes, I.
15. Depugnare, contra vitia præcinitis pugnare. — Excellentibus armis artibus, excellentibus adjuvas virtutibus, I.
16. Ingenium, ingenium potius, Christo potius vincat. Unde et Psalmista: Non nobis, Domine, sed nomini tuo da gloriam; itemque: In Deo faciemus virtutes. — Ludibria, ad ludos; immunditiam, I.
17. Potens, habens cæleste adjutorium. — Tibi, ad tuum honorem. — Et tibi, ad tuam laudem. — Vincat, tunc caro lætatur, cum vitia vincit, I.
18. Præsens, omni tempore parata ad prælium. — Coninus, contra, sine intermissione, prope; in sequenti siquidem opere contra invicem posita sunt, et repugnantia vitia, ex expugnantes virtutes: unde conjicitur, velut pictis historiis omne carmen ab auctore fuisse distinctum, I.
19. Colluctantia, obstantia, repugnantia, I.
20. Viribus, suggestionibus. — Portenta, jure vitia portentosa nuncupantur, non enim secundum naturam sunt, sed naturæ contraria. — Notare, componere, scribere, I.
21. Prima, rectissime a fide caput, quæ, teste Apostolo, et initium bonorum, et virtutum est fundamentum, alioquin quidquid non est ex fide, peccatum est. — Petit, intravit. — Campum, campus est mundus, in cujus fines prædicatorum sonus exivit; nec apud eos, sed apud incredulos sors dubia videbatur. — Duelli, belli. Duellum, quasi duorum nominum bellum, I.

COMMENTARIUS

4. Cap. LXIV Isaïæ, vers. 24: Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens cælos solus, stabiliens terram, et nullus mecum. A Prudentio dicitur unus Deus, non tamen solus: recte, quia Isaïas eo loco, populum ab idololorum cultu revocare contendens, naturæ divinæ unitatem astruit, quod fateatur poeta noster, simul plures personas asserens.
8. Rat., Erfurt., Bong., animum.
10. Vitia non immerito dicuntur furie. Lactantius, lib. vi, cap. 21: Tres sunt igitur affectus, qui homines in omnia facinora præcipites agunt, ira, cupiditas, libido. Propterea poetæ tres furias esse dixerunt, quæ in mentes hominum exagitant, ira ultionem desiderat, cupiditas opes, libido voluptates. Nunc septem vitia principalia sive capitalia numerantur; cum octo recenseri consueverunt; de quo vide Theodulphum Aurelianensem Capitulum ad presbyteros cap. 51.
13. Erfurt., spoliantibus; cæteri, populantibus. Hac ratione Simonidis error evertitur, qui Deum nobis invidisse jactabat, quod tot vitiis obnoxios esse permiserit. Nam simul salutiferas obsesso in corpore turmas depugnare jubet.
15. Egm., Pal. et Barthii codex, armis perperam pro armis. Barthius, quem nunc sæpe advocabo, de hoc suo codice et correctionibus loquitur lib. I Advers., cap. 41; item cap. 9, lib. II; cap. 12 lib. III; et cap. 18 ejusdem libri. Erant autem Barthii mem-

- branæ perveteres, picturisque antiquitatem referentibus exornatæ.
19. Erfurt., male, acies pro facies.
20. Vat. G, infectis; recte emendatum infestis. Post hunc versum titulus in plurimis codicibus ponitur, quanquam Prudentius nullos posuisse videatur. In Mar. et Rat., Fides. In Viennen., De Bello fidei et Culturæ deorum. Aldus, Fidei et Idololatriæ pugna: ipse scribit idolatriæ. Chamillardus, Fides et Idololatria. Weitzius et Giselinus Aldo adherent.
21. Poeta virtutes et vitia graphice describit. Multa ad hunc libellum illustrandum peti possent ex Characteribus Theophrasti cum commentariis Casauboni, quos ex mss. Vaticanis nuper auxit cl. Joann. Christophorus Amadæus, et paulo ante in sermonem Hispanum cl. Ignatius Lopez de Ayala converterat. Alia etiam philosophus Seneca posset suppeditare. Etenim de virtutibus et vitiis philosophi ethnici vere et argute aliquando disseruerunt. Sed ex sacris potissimum Litteris et Ecclesiæ doctoribus doctrinam suam hausit Prudentius: quos ego fontes dum attingo, philosophos gentiles ita laudo, ita verum interdum invenientes mirari soleo, ut homines utroque oculo captos, qui labore et industria id demum assequuntur, ut certa quadam via recte incedant, quasi offendant. Prima inducitur fides dubia sub sorte duelli: ubi non credo, poetam solum respexisse ad naturam

- 590** Pugnatura Fides, agresti turbida cultu, A
Nuda humeros, intonsa comas, exerta licertos.
Namque repentinus laudis calor ad nova fervens
25 Prælia, nec telis meminit, nec tegmine cingi :
591 Pectore sed fidens valido, membrisque
[relectis
Provocat insani frangenda pericula belli.
Ecce lacessentem collatis viribus audet
Prima ferire fidem veterum Cultura deorum.
30 Illa hostile caput, phalerataque tempora vittis
Altior insurgens labefactat, et ora, cruore

GLOSSÆ VETERES

- 22.** Agresti, non enim ad prædicandum philosophos, sed piscatores elegit. — Turbida, irata, deformis, non secundum carnem militans. — Cultu, habitu, l.
23. Nuda, prompta ad bona opera. — Humeros, nudos habens humeros. — Intonsa, inculta; quæ non colebatur, ut virtus. — Exerta, nudata ad prælium. In carne, inquit, ambulantes, non secundum carnem militantes. — Licertos, brachia, l.
24. Repentinus, et factus est repente de cælo sonus, Iso.
25. Nec telis meminit, non enim in sapientia verbi syllogismos Aristotelis, sive contorta Chryssippi sancti prædicatores jaculati sunt, l.
26. Valido, hujus omnino validum pectus erat, qui dicebat: An experimentum queritis ejus qui in me loquitur, Christi? — Membris, membra etiam retexerat: Nihil, inquit, intulimus in hunc mundum. — Relectis, nudatis, l.
27. Frangenda, ne idololatria, atque cultura deorum ulterius coleretur. — Belli, secti, l.
28. Lacessentem, provocantem; fidem prima ferit idololatria, cum fidei prædicatores insequitur. — Collatis, collectis, l.
30. Illa, fides. — Hostile, hostile caput labefactat,

- De pecudum satiat, sola applicat, et pæue cal-
[cat
Elisos in morte oculos: animamque malignam
Fracta intercepti commercia gutturis arctant,
35 Difficilemque obitum suspiria longa fatigant.
Exsultat victrix legio: quam mille coactam
Martyribus regina Fides animarat in hostem.
Tunc fortes socios parva pro laude coronat
592 Floribus, ardentique jubet vestiriæ ostro.
30 Exin gramineo in campo concurrere prompta
Virgo Pudicitia speciosis fulget in armis:

- cum reges, sive philosophi ad cultum curvantur religionis. — Caput, idololatriæ. — Phalerata, ornata, l.
31. Ora, aspicientes vana pro nihilo computantur: nam et moriuntur, cum meditantur, ut videant, l.
33. Elisos, contractos, l.
34. Commercium, mutuata vicissitudines statuum; tæniæ. — Arctant, coustringunt, l.
36. Legio, scilicet fidei. — Coactam, collectam, Iso.
37. Animarat, instigabat, animum dederat, l.
38. Socios, virtutes. — Parva, syncopa, parva, acquisita, præparata; et venit a verbo parior, l.
39. Floribus, flores sunt immarcescibilis viror æternæ mercedis; quia per sanguinis sui undam vitam æternam promeruerunt; voluptatibus. — Ardente, pro ardore dilectionis posuit. — Ostro, purpura, l.
40. Exin, deinde. — Gramineo, gramineo. — Campo, exercitium continentæ virore jugi jucundum est. — Concurrere prompta, pugnare parata, l.
41. Pudicitia, jure post fidem pudicitia poni ut; quoniam sicut integritas fidei virginitas est mentis; ita castitas carnis exordium est sanctæ operationis: hæc enim destructa, omnis virtutum fabrica ruit. — Speciosis, speciosa sunt utrinque arma lucis, ut illud: Sini lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, l.

COMMENTARIUS.

belli, in qua fortuna plerumque dominari solet, ut Nabrissa, Weitzius et Chamillardus explicant; sed potius ad liberam hominum voluntatem, ut Iso inquit. Sichardus ait, adeo alacrem fidem describi, ut ex primo ejus aspectu facile tibi victoriam pollicearis. Alcimus Avitus de Laude virginitatis vers. 565: At tu, virgo Dei, sanctis quam moribus ornant, Hinc pudor, inde fides, internis fortior armis Belli geris... Hæc viriuis opes, hæc sunt solatia belli... Quæ prudenti olim cecinit Prudentius ore. Ubi Psychomachia argumentum representat. Iso, Apostoli verba ad Rom. xiv, 23, Omne autem quod non est ex fide, peccatum est, accipit de fide qua in Deum credimus: et ita quidem nonnulli SS. Patres eundem locum explicant. Sed hi ipsi peccatum intellegunt hoc loco dici opus inutile ad vitam æternam consequendam. Cæterum plerique melius Apostolum interpretantur de fide, sive conscientia, qua credimus aliquid opus nobis licere, ut ex ipso contextu liquet. Certum quidem est non omnia infidelium opera esse peccata, nec philosophorum virtutes esse vitia.

22. Fuld., non inepte, vultu pro cultu. Poeticam hanc fidei descriptionem Iso satis feliciter interpretatur. Adam interpretationem Ruperti Tuitiensis, qui lib. vi de Oper. Sp. S., cap. 16, ait: Fuerunt tamen quam plurimi, qui non ejusmodi stolis (bonorum operum) adornati cucurrerunt ad confessionem sancti nominis, et adhuc recenti baptismo nitentes, nullis operum præculti ornatibus, induerunt gloriam martyrii. De talium fide quidam ita cecinit: Primum petit campum, etc. Ubi versu 24 contra metrum legitur calor laudis...

25. Exerimus lacertos, seu nudamus brachia, cum operi alicui seu labori maxime expediti et intenti esse volumus. Notat Giselinus, fidem alacritate et con-

stantia communiti, idololatriam phaleris ornari: apposite.

24. Viennens., jamque; alii, namque. Put., labor; cæteri melius calor; sed Vat. F. perperam voces trajecit calor laudis pro laudis calor. Vide vers. 22.

27. Pericula frangenda ait, ut hymno 1 Cath., vers. 45: rupto tenebrarum situ. Sic etiam dicitur frangere audaciam, consilia, sententiam, morbum. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus est: Cultura deorum.

30. Tam in Mar. quam in Rat. exaratum est tempora pro tempora.

31. Imitatio Maronis, qui non semel lib. xi et xii, Altior insurgens.

32. In quibusdam vulg., e pecudum. Superfluum sæpe est de, ut monui vers. 3.

33. Weitzius, Gis., Mar., Vat. R., in mortem. Plerique alii nostri et Heiniansi cum Aldo, in morte; et Heiniansi id confirmat, quia poete aiunt, Oculi in morte natantes. Ipse ediderat in mortem.

34. Perperam in editione Weitziana notatum ad oram arctans pro arctant.

37. Viennens., armarat. Fuld., armabat. Alii melius animarat. In ms. optimæ notæ, collato a Michaela Piccaro apud Weitzium, est armarat.

38. Pro tunc habent nunc Vienn., Mar., Rat., Bong., Torn., Gall. et alii. Carolus Paschalis, de Coronis pag. 115, lib. ii, cap. 15, multa affert, quibus suadeat flores a poetis interdum poni pro coronis, quod e floribus confici soleant.

39. Post hunc versum titulus in Aldo, Pudicitia pugna. In Mar., et R. t., Pudicitia; in Viennens. nullus est titulus.

40. Fabr., Gis., Vat. F. G., gramineo campo sine in. Nebrissa legit prona; alii prompta.

41. Omnes virtutes virgines dicuntur, præsertim

- Quam patrias succincta faces Sodomita Libido A
Aggreditur, piceamque ardenti sulphure pinum
Ingerit in faciem, pudibundaque lumina flammis
43 Appetit, et tetro tentat suffundere fumo.
Sed dextram furia flagrantis, et ignea dira
Tela lupæ saxo ferit imperterrita virgo,
593 Excussasque sacro tædas depellit ab ore.
Tunc exarmatæ jugulum meretricis adactæ
50 Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores,
Sanguine concretos cœnoso: spiritus inde

GLOSSÆ VETERES.

43. Piceamque, omnes adulterantes, quasi cibanus corda eorum, quæ succensa intrinsecus ni lore fetent, et lumine carent; sed piceam faciem appellat, quia in libidine ardor et feor est. — Pinum, faciem, l.
44. Lumina, intellectum perspicuæ veritatis immun-
dis cupit delectationibus obscurare, l.
45. Appetit, quæsiuit, l.
46. Dextram, immunditias blandæ persuasionis ri-
gore propositi gravi celeriter ab aspectu depellit, l.
47. Lupæ, meretricis. — Imperterrita, petra erat
Christus, l.
48. Ore, scilicet suo, l.
49. Exarmatæ, sine armis. — Jugulum, pectus, vel
cervicem, l.
50. Gladio, repulsis igitur cogitationibus immundis,
gladio utitur, quod est verbum Dei; ut illud: Fornica-
tores enim et adulteros judicabit Deus, l.
51. Sanguine, quod non potest a vigilantibus tor-
quere, dormientibus velut inivitis molitur; nec ulterius
procedere sinitur. — Concretos, commixtos. — Cœnoso,
sædo, lutulento. Cœnos græce lutum dicitur, l.
53. Exclamat, castitas ad suos conversa inquit, l.
54. Hic, talis; in hoc loco. — Semper, æternum, l.
58. Tene, miror, l.
59. Recalescere, revivescere, l.

COMMENTARIUS.

vero pudicitia. De fide in hymno S. Romani vers. 552: *Foreque primas virgo custodit fides*. De justitia sive Astræa Ovidius et alii. In Mar. et Rat. titulus post hunc versum, *Libido*.

42. Mar., *Sodomita* pro *Sodomita*. In Rat. corrector inepus, erasis prioribus, apposuit *Sodomitis erimnis*, ita enim scripsit: quasi non licuerit Prudentio femini: o genere efferre *Sodomita*, ut dicitur femina sacerdos, testis, et similia. Aiunt dici debere *Sodomitis*, *Sodomitidis*. Testem veterem afferant qui id a Severo, ac Prudentii auctoritatem elevet: non enim grammaticis recentibus fidem præstabo, qui neque veteribus præsto, cum scriptor pariter antiquus est arguendus. Furiis faces poetæ tribuunt; libidinis vero faces magis propriæ sunt, ut tædæ, de quibus mentio infra occurrit; et dicuntur *patriæ*, quia ipsa appellatur *Sodomita*. De incendio Sodomitico in Hamartigenia egimus.

44. Luxuriam oculos invadere, et videndi facultatem eripere, probe notat Peveratus ex Chrysost. homil. 2 ad Cor. l.

47. *Lupa* antiquis est meretrix, ex quo *lupanar*. Giselinus observat aptissimam esse antithesim *faces sulphureas* pro *libidinis armis*, et *saxum* pro *telo pudicitia*, neque id a medicorum scitis alienum esse probat auctoritate Galeni lib. ult. de Conservanda Valetud. Glossa videtur trahenda e verbo *saxo* ad *imperterrita*.

51. Barthius lib. xxxvi, cap. 7, putat, hoc loco *cœnoso* esse a *cæna*, non a *cæno*, seu luto: et intelligit sanguinem ex cæna hesternâ. Sed verius puto, esse a *cæno*, ut statim spiritus libidinis *sordidus* dicitur. Quod autem Barthius plura colligit nomina in *osus*, quæ obliterata habentur pro barbaris, nec auctores habent omnino improbandos, minime id arguit in his nominibus esse reponendum *cœnoso* a *cæna*, aut eo usum fuisse Prudentium hac significatione. Multa vero profert Barthius, quæ, nescio cur obliterata aut pro barbaris haberi existimet, ut *ventosus*, *verbosus*, *gratiosus*, *luminosus*, *clamosus*, *agnosus*, *frondosus*. Scaliger lib. vi Poetic., cap. 7, congerit nomina in *osus*, quibus usus est, et delectari videbatur Horatius: *æstuosus*, *obliviosus*, *periculosus*, *libidinosus*, *otiosus*, *luctuosus*, *pretiosus*, *damnatus*, *vitosus*, *sumptuosus*, *studiosus*, *speciosus*, *caliginosus*, *maculosus*, *belluosus*, *siiculosus*, *impriosus*, *ulcerosus*, *generosus*, *cerebrosus*, *plagosus*, *laboriosus*,

injuriosus, *formidosus*, *dolosus*, *tumultuosus*, *fastidiosus*, *operosus*, *umbrosus*, *famosus*, *bellicosus*, *jocosus*, *animosus*, *fabulosus*, *ventosus*, *probrosus*. Heinsius suspicatur *sanioso*, et a manu male feriat esse *cœnoso*, quia *lutulenta* libido postea dicitur. Non probo conjecturam. Glossam Isonis ita intellige vel potius corrige: *κοινός* Græce est communis, et quia ea quæ promiscuo omnium usui patent, solent contaminari sordesque colligere, idcirco accipitur etiam pro impuro, impolluto.

52. Weitzius pro *sordibus* advocat Giselinam: intelligo primam hujus editionem, nam in secunda correctæ *sordidus* cum cæteris omnibus habet.

53. Alex., Vatt. G, H, O, BB, Heinsiani, Erfurt., Palat., Mar., Rat., *Hoc habet, exclamat*. Sic Virgilius lib. v, *Hoc habet: hæc melior magnis data vicima divis*. Terentius in Andriâ, *Captus est, habet*. Proverbium e gladiatorum ludo, quo indicatur habere vulnus lethale, qui victus et vulneratus est. Alii aliter legunt. Vienn., Gifanius, Vatt. F, L, *Hoc habe, exclamat*, per hiatus. Ang., *Hæc habe, exclamat*. Vat. D, male, *Hoc habeto, exclamat*. Aldus, *Hoc tibi habe, exclamat*, quod in contextu Giselinus posuit, sed dubius, an præferret *Hoc habe, exclamat*, quod amplexi sunt Sich., Weitz. et alii recentiores. Lipsius, lib. ii Sermon. Saturnal. cap. 21, agit de clamore ad vulnus, *Hoc habet*, et Prudentium citans ait, Prudentius meus *Psychomachia*, *Hoc habet, exclamat*. Fortasse suum Prudentii exemplar laudat.

57. Bene habet, quod Giselinum, haud ignobilem medicum, Prudentii interpretem audire possumus, cujus auctoritate poetæ doctrina illustretur. Docet Giselinus quod *cum jecur, ut alia omnia viscera, fibræ suam soliditatem debeat, venarumque omnium fons sit et origo, recte per metalepsim ex istis omne genus libidines et cupiditates, ipseque adeo animus intelligitur, tum hic, tum aliis innumeris locis. Infra vers. 761, quia sciassa voluntas Confundit variis arcana biformia fibræ; et vers. 258, Anne pudicitia gelidum jecur utile bello est? Opponit vero Prudentius *lampada Christi lampadi Veneris, seu Cupidinis*, de qua passim apud poetæ.*

60. Weitz. cum Erfurt. et Bong., *cervixque* minus bene pro *cervix*. Mar., Rat., Vienn. et alii cum Vulgata, *Holofernis*, Heinsiani *Olofernis*, Aldus *Olopherni*. Alii *Oloferni*. Hanc historiam habes in libro Judith cap. xiii.

Cæsa, Cupidino madefactum sanguine lavit, A
 Gemmatumque torum mœchi ducis aspera Judith
 Sprevit, et incestos compescuit ense furores,
 Famosum mulier referens ex hoste tropæum
 65 Non trepidante manu, vindex mea, cœlitus
 [audax.
 At fortasse parum fortis matrona sub umbra
 Legis adhuc pugnans, dum tempora nostra
 [figurat,
 595 Vera quibus virtus terrena in corpora
 [fluxit,
 Grande per infirmos caput excisura ministros.
 70 Nunquid et intactæ post partum virginis ullum
 Fas tibi jam superest? Post partum virginis, ex
 [quo
 Corporis humani naturam pristina origo

Deseruit, carnemque novam vis ardua sevit,
 Atque innupta Deum concepit femina Christum,
 75 Mortali de matre hominem, sed cum Patre
 [numen.
 Inde omnis jam diva caro est, quæ concipit
 [illum,
 Naturamque Dei consortis fœdere sumit:
 Verbum quippe caro factum, non destitit esse,
 596 Quod fuerat, Verbum, dum carnis glu-
 [tinat usum,
 80 Majestate quidem non degenerante per usum
 Carnis, sed miseros ad nobiliora trabente.
 Ille manet, quod semper erat, quod non erat,
 [esse
 Incipiens: nos, quod fuimus, jam non sumus,
 [aucti

GLOSSÆ VETERES.

61. Cupidino, libidinoso, luxurioso.—Lavit, hu-
 mectavit, l.
 62. Torum, lictum.—Mœchi, adulteri, stupratoris, l.
 63. Sprevit, amor carnis amore Christi, tanquam
 clavus clavo extruditur.—Incestos, illicitos.—Com-
 pescuit, prohibuit, l.
 64. Tropæum, sicut etiam ipsa precabatur: Con-
 forta me, omnipotens rex sæculorum, l.
 65. Cœlitus, divinitus, l.
 66. At, poeta.—Parum, parumper.—Fortis, scilicet
 fuit.—Sub umbra, legis Moysi, in qua occultabatur
 ritus Ecclesiæ; in infidelitate cordis. Sensus: est: pro-
 pterea potuisti resurgere, quia sub umbra legis pugna-
 bat, non sub gratia, l.
 67. Tempora nostra, qualiter Christiani agere de-
 berent, l.
 68. Quibus, in quibus scilicet temporibus, l.
 69. Caput, vitiorum: ut nequissimum caput, id est
 diaboli, a suo corpore, quod erat humanum genus, C
 separaret, fierentque de vasis iræ vasa misericordiæ;
 diabolium, vel vitia.—Excisura, percussura.—Mini-

stros, per virgines; per apostolos, qui infirmi ministri
 erant, l.
 72. Origo, peccatum, l.
 73. Deseruit, ut exspoliantes veterem hominem.
 —Carnemque, immortalitatem. Dabo vobis cor car-
 neum, etc., l.
 75. Numen, Deum; non amittendo deitatem, l.
 76. Inde, verbum Dei, quod Christus est, credendo
 sive intelligendo concipimus cum dulcedine operando,
 parimus cum labore, sed mercede cum gaudio fruimur.
 —Diva, divina vel sancta.—Concipit, in baptisate, l.
 78. Destitit, desinit; nostra, per quæ redimeremur,
 suscepit, non sua, ad quæ proveheremur, amisit, l.
 79. Glutinat, conjungit, in se sumit.—Usum, na-
 turam, l.
 80. Non degenerante, illi majestati assumpta hu-
 manitas nihil contulit, nihil comminuit; neque enim
 aliquid radiis solis oculus confert, l.
 81. Trabente, majestate, l.
 83. Aucti, in baptisate, l.

COMMENTARIUS.

62. Ald., Weitz., Gis., Vat. C, Mar., Rat., Vienn.,
 et alii gemmatum. Heinsius prætulit gemmantem cum
 Put., Thuan., et priori Rott., quibus accedunt Alex.,
 et alii. Utroque modo utitur eo verbo Prudentius,
 et usi sunt alii.
 64. Vienn., ex hoste triumphum.
 65. Aldus ediderat mea vindex, emendavit vindex
 mea. Nebrissa correctionem non adverlit, aut neglexit.
 68. Ald., Thuan., Oxon., Rott., et unus Vat. apud
 Teol., tereno in corpore fluxit, unde censebat Heins-
 ius tereno in corpore fultit. Sed quid opus est con-
 jectura, cum plerique, Mar., Vienn., Rat., Alex., et
 alii habeant terrena in corpora fluxit?
 70. Vienn., illum; alii, ullum.
 72. Ald., Fabr. et Gis. in contextu 2 edit., prisca
 propago. Alii, pristina origo, Cauchius, naturam pri-
 stinam origo.
 73. Rott. prior, carnique novam vis ardua sevit,
 hoc est, naturam novam carni insevit. Nebrissa sus-
 picabatur sumpsit pro sevit; et in Vienn. quidem le-
 gitur sumpsit.
 74. Quod Prudentius innuptam feminam conce-
 pisse asserit, non intelligit solum Virginem conce-
 pisse, antequam desponsaretur, sed potius viri ex-
 pertem concepisse. Nubere sæpe accipitur pro re-
 verentia, ut notavi ad vers. 571 Apoth.
 75. Weitzius cum solo Erfurt., mortalem de matre
 hominem; quod non est contemnendum.
 76. Vienn., unde; alii, inde. Chamillardus ait:
 Mihi hoc legenti venit in mentem D. Hieronymi locus
 plane similis lib. 11 contra Jovinianum: Verbum caro

factum est, ut nos transiremus in verbum de carne.
 Idem locus in mentem Weitzio venerat, qui illum
 exscripsit, et alium præterea similioem ex Athanas.
 apud Theodoret. dialog. 2 contra Hæretic.: Quia
 λόγος assumpsit carnem, ideo θεογονίῳ ὁ ἄνθρωπος.
 Cellarius ad Latinitatem cadentem revocat divus ad-
 jective pro sanctus; non persuadet, et hoc exem-
 plum, quod adducit ex Prudentio, non minus recte
 procedit, quam quæ ipse probat, diva mater, diva
 Juno, divi penates.
 77. Put., Egm., Palat., Alex., consortis; alii con-
 sorti. In Viennens. pro sumit est sumpsit, quod vide-
 tur etiam fuisse in Alex.
 79. Put., duo Rottendorphii, Alex., dum carnis
 glutinat usum. Alii, carnis dum glutinat usum. De
 verbo glutino dictum est supra hymno 11, vers. 52.
 Chamillardus animadvertit, agere poetam adversus
 Photinianos et Samosatenos, qui Christum merum
 esse hominem asserebant; refutare Carpocratem,
 Ebionem, Cerinthum, qui Jesum ex Josephi et Ma-
 riæ conjugio, cæterorum hominum more, progeni-
 tum docuerunt; oppugnare Tertullianum et Antidi-
 conarianitas qui credebant Mariam non fuisse post
 partum virginem. Itaque jure Psychomachiam inter
 ea carmina reponimus, de quibus Prudentius in pro-
 logo: Pugnet contra hereses, catholicam discutiat fidem.
 82. Ænigma simile theologicum de Christo a Pe-
 verato ascribitur: Sum quod eram, nec eram quod
 sum, nec dicor utrumque. Mater homo. pater est mi
 sine fine Deus.

Nascendo in melius : mihi contulit, et sibi mansit. A
 83 Nec Deus ex nostris minuit sua : sed sua nostris
 Dum tribuit, nosmet dona ad cœlestia vexit.
 Bona hæc sunt, quod victa jaces, lutulenta
 [Libido,
 Nec mea post Mariam potis es perfringere jura.
 Tu princeps ad mortis iter, tu janua lethi,
 90 597 Corpora commaculans; animas in tartara
 [Inergis.
 Abde caput tristi jam frigida pestis abyssu,
 Occide, prostibulum, manes pete, claudere
 [Averno,
 Inque tenebrosam noctis detrudere fundum.

GLOSSÆ VETERES.

81. Contulit, multa bona; suam divinitatem.—Man-
 sit, Deus, I.

85. Ex nostris, membris.—Sua, ideo nostræ hu-
 manitatis factus est particeps, ut nos suæ divinitatis
 participes faceret, I.

87. Dona, quia nemo potest esse continens, nisi Deus
 det.—Lutulenta, polluta : libido semper immunditatis,
 ac sordibus delectatur, I.

90. Corpora, secundum Apostolum : Cætera peccata
 extra corpus sunt : hoc autem ipsa corpora commacu-
 lat, et corrumpit, I.

91. Abde, absconde.—Frigida, victa, I.

92. Claudere, clausa sis, I.

93. Detrudere, detrusa sis.—Fundum, tartarum, I.

94. Vada flammea, merito sulphure torquetur, et
 igne, qui calores hic fetidos neglexit contemnere, I.

95. Rotet, volvat, I.

97. Suo, proprio.—Regi, Christo, I.

Te volant subter vada flammea, te vada nigra,
 95 Sulphureusque rotet per stagna sonantia vortex.
 Nec jam Christicolæ, furiarum maxima, tentes :
 Et purgata suo servantur corpora regi.
 Dixerat hæc, et læta Libidinis interfectæ
 Morte Pudicitia, gladium Jordanis in undis
 100 Abluit infectum : sanies cui rore rubenti
 598 Hæserat, et nitidum macularat vulnere
 [ferrum.
 Expiat ergo aciem fluviali docta lavacro
 Victricem victrix, abolens baptismate labem
 Hostilis juguli : nec jam contenta piatum
 105 Condere vaginæ gladium, ne tecta rubigo

99. Gladium, gladius enim verbum Dei est, ut Apō-
 stolus, I.

100. Abluit, pœnitentiam agens.—Infectum, macu-
 latum.—Sanies, impossibile est ut humanam mentem
 carnea fragilitas non obscuret; sed inde post solidius
 assurgit in contemplationem, quo infirmitatis suæ me-
 mor nunquam inflatur ex bono opere.—Rore rubenti,
 sanguine rubro, I.

101. Nitidum, splendentem, I.

102. Expiat, mundat.—Acie, ipsas siquidem ma-
 culas cogitationis fetibus abluit piæ compunctionis.—
 Lavacro, baptismo, I.

103. Abolens, lavans, I.

104. Hostilis juguli, concupiscentiæ, I.

105. Condere, abscondere, intentionem scilicet casti
 propositi non vult celari; non vult sibi committi, sed
 Deo; ut luceat, et glorificetur, non ipse, sed Deus, I.

COMMENTARIUS.

87. Heinsiani scripti, Alex., Ang., Weitz., Vienn., C
 Rat., Mar., Vatt. C, F, G, Sich. et alii, quod victa
 jaces, quam lectionem Barthius ex suis membranarum
 præferbat. Alii quis, vel quis victa jaces. In Vat.
 C mendum est *luculenta* pro *lutulenta*.

88. Ang. et Vat. C, poteris; sed in Vat. C abrasa
 sunt priora. Etiam in Vat. D abrasum est aliquid.
 Vera lectio est *potis es*. Ald., *perstringere*; alii, *per-
 fringere*.

89. Aldus, Nebrissa aliique veteres editi, tu præ-
 ceptis, ad mortis iter, quod explicat Nebrissa, præceptis
 active pro præcipitans, seu præcipitanter impellens.
 Perverat eandem lectionem confirmat, quia magna
 libidinis et mortis consensio est; quod significabat
 priscus ille Romanorum ritus vendendi in æde Veneris
 Libidinæ ea quæ ad sepulcrum spectabant: de
 quo consule Kirchmanum de Fun. lib. 1, cap. 9.
 Codd. constanter tu princeps, sic e nostris Alex.,
 Ang., Vienn., Rat., Mar. (ubi tamen est princeps,
 mendose), Vatt. D, F, G, H, L, ut alios omittam.
 Eandem lectionem tuentur Barthius loc. cit., et
 Becmanus in Manuduct., ad ling. Lat., cap. 6, ex
 cod. Pal., qui etiam Ciceronis verba de Amicitia
 producit: *Amor princeps est ad benevolentiam con-
 jungendam*.

90. Uterque Rott., commaculas.

91. Ald., jam fervida, quod Nebrissensis exponit
 de Veneris ignea natura. Cæteri melius jam frigida.
 Non tamen probo Chamillardii interpretationem, fri-
 gidam vocari, quia crudelius venenum, ac magis
 præsentaneum frigidum est. Libentius audio Isonem:
Frigida, victa, vel potius *extincta*. Virgilius iv Georg.:
Illa quidem Stygia nabal jam frigida cymba. Fraca-
 storius Prudentium imitatur in Syphil.: *Abde caput,
 Benace, tuo et te conde sub amne*.

95. Vat. F, mendose, sulfineus pro sulphureus. In
 Put. semper solporeus et vertex scribitur.

97. Bong. et Sich., Christo pro regi. In Erfurt.
 erat Christo pro glossa.

98. Beda de Arte metrica hunc versum citat, et
 docet ita veteres pronuntiare consuevisse *interfectæ*,
 ut dactylus quinto esset loco. Non assensior: nam
 antiquiores grammatici discrete tradunt, nonnunquam
 sede quinta spondeum in versu hexametro collocari.

100. In Vat. C metri error est, cui sanies pro sanies
 cui. In cod. Piccarti, sanies cui ore, quod defendere
 videtur Piccartus ratione hiatus; sententia vero po-
 scit cui rore, nisi cui referatur ad pudicitiam. Cur
 autem Jordanis in undis pudicitia abluerit gladium,
 patet ex versibus seqq. et ex not. ad vers. 64 hymni
 2 Cathem.

103. Ang., ultricem pro victricem; fortasse vera
 est lectio *ultricem*.

105. Ald., vagina. Alii plerique, vaginæ. Giselinus
 2 edit. ediderat *vaginæ*, sed in correctionibus sup-
 posuit *vagina*. Idem Giselinus, ne sorde latenti Occu-
 pet ablutum rubigo scabra nitorem. Heinsius non in-
 telligit qua auctoritate id fiat, cum omnes sui scripti
 et Weitziani constanter cum Aldo habeant, ne tecta
 rubigo Occupet ablutum scabra sorde nitorem. Aldus
 male distinguit ne tecta rubigo Occupet. Ablutum sca-
 brosa sorde nitorem Catholico in templo divini fontis
 ad aram Consecrat. Giselinus non placuit hæc lectio,
 et cum rubigo apud ipsum Prudentium alibi et apud
 alios primam producat, carmen alio modo reformavit,
 donec manuscripti, inquit, veram lectionem restitue-
 rint. Nostri omnes Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt.
 C, D, F, G, H, L, Bonon. et Ang. habent ne tecta
 rubigo Occupet ablutum scabra sorde nitorem. In solo
 Vat. O est lectio quæ Giselinus favet, ne sorde latenti
 Occupet ablutum rubigo scabra nitorem. Ubi fortasse
 est mendum scabra pro scabra, nisi malis utram-
 que corripi u et i in rubigo. Cæterum communis
 lectio retinenda est. Quid enim prohibet, primam
 in rubigo esse communem? A Martiali corripitur lib.
 II, epigr. 61, Uteris ore aliter, nimiaque rubigine ca-
 ptus, et ab Ovidio viii Metam. vers. 803, Labra
 incana situ, scabraque rubigine dentes. Scio alios

Occupet ablutum scabrosa sorde nitorem,
Catholico in templo divini fontis ad aram
599 Consecrat, aeterna splendeat ubi luce
[coruscet.

600 Ecce modesta gravi stabat Patientia curto,

407. Catholico, in sancta Ecclesia; pudicitia gladium suum sub latere recondit.—Divini, ad confessionem divini baptismatis, l.

408. Coruscet, aeterna praedicatione splendens, l.
409. Ecce, tres esse partes humanae animae, philosophi asserunt; videlicet rationalem, irascibilem et concupiscibilem; et ideo post fidem, qua ratione (forte ratio) regitur, et pudicitiam, qua concupiscentia refratur, patientia ponitur, per quam ira frangitur; ut

A 110 Per medias inmota acies, variosque tumultus,
Vulneraque, et rigidis vitalia pervia pilis
Spectabat defixa oculos, et lenta manebat.
Hanc procul Ira tumens, spumanti fervida rictu,
Sanguinea intorquens suffuso lumina felle,

homo diligit Deum ex toto corde, tota anima, tota virtute.—Gravi, iniquo, l.

111. Vitalia, cordum penetrantia, viscera scilicet hominum.—Pilis, telis, spiculis, l.

112. Spectabat, intuebatur.—Defixa, inclinata.—Lenta, tranquilla, segura, l.

113. Procul, contra, l.
114. Sanguinea, ita Psalmista: Turbatus est, in-

COMMENTARIUS

aliter legere: sed ita legi posse, nonnihil probat etymon nominis, quod est a *rubeus*, cuius prima brevis est. In ms. Barthii legitur, ut in aliis, sed pro *ablutum* est *ablutum* perperam: legitur etiam *vaginae*, non *vagina*.

407. In Rat. audax et ineptus corrector pro catholico posuit *consecrat*, et versum sequentem ita penitus erasit, ut nullum omnino supersit vestigium. Poeta narrat pudicitiam gladium consecrasse in templo; quo innuitur consuetudo illorum qui victores aut emeriti arma templis affigebant. Horatius epist. 1: *Veianius armis Hercules ad postem fixis laet abditus agro*. Virgilius lib. xi: *Mezenti ducis exuvias tibi magne tropaeum Bellipotens*, etc. De gladio Goliath, quo ipse a Davide percussus est, involuto pallio post Ephod, vide lib. 1 Reg. xxi, 9. Prudentius vero *templum catholicum* vocat, quia eo tempore templi vocabulo fere idolorum lana intelligebantur, ut liquet ex codice Theodosiano. Christiani loca ubi oratori congregabantur appellabant *ecclesias*, *conventus ecclesiarum*, *conventicula*, *conciliabula*, *oratoria*, *dominica*, *domus Dei*, *domus orationis*, et similia. Pace Ecclesiae reddita, et huiusmodi adibus sacris amplificatis, paulatim templi nomen accessit. Quod autem gentiles prius Christianis obijciabant, eos nulla templa, nullas aras habere, solum arguit, Christianos non habuisse templi et altaria ea magnificentia et eo solemniori more dedicata, quo ethnici consueverunt. Apud Eusebium lib. viii Hist. eccles., cap. 14, ex interpretatione Rufini Maximianus imperator concessit: *Ut rursus sint Christiani, et conventicula, in quibus orare consueverunt, exstruant et reaedificent; ita tamen ut nihil contra disciplinam publicam gerant*. Quis autem primus templi nomenclaturam Christianis ecclesiis attribuisse videatur, incertum est. Aliqui aiunt S. Ambrosium. Apud S. Zenonem Veronensis, serm. de psalmo cxxvi, sive potius S. Hilarium, qui verus est auctor, mentio templi de Ecclesia Christiana occurrit, nisi depravatus est locus. Vide Gothofredum in titulum de paganis cod. Theod., et Scipionem Maffei in not. ad lib. 1, tract. 5, S. Zenonis Veronensis, et commentar. ad vers. 215 hymni 3 Peristeph. Basilicarum appellationem libentius Christiani arripuerunt. Suspendit vero pudicitiam gladium *divini fontis ad aram*: persistit enim poeta in baptismatis gratia praedicanda. Hoc enim innuunt *Jordanus aude*, *fluviale lavacrum*, *baptisma*, et nunc *divinus fons*. Barthius interpretatur *divinum fontem baptismi*, *aram baptismi*, quia in eo offertur Deo, qui mundo denascitur. Posset legi *ad aulam*, quae vox a veteribus de aedificiis sacris satis frequenter usurpabatur. Paulinus Nat. 10: *Feramur in aulas, Miremurque sacras veterum monumenta figuras*. Et postea: *Est etiam interiore sinu majoris in aula Inscita cella procul*, etc. Itaque si per m. s. liceret, dicerem gladium pudicitiae affixum fuisse in aula, sive sacello baptisterii. Nam etiam Fortunatus lib. 11, carm. 12, baptisterium appellat *baptismatis aulam*. Et in in-

scriptione baptisterii Mediolanensis S. Teclae apud Gruterum: *Octachorum sanctos templum surrexit in usus, Octagonus fons est munere dignus eo. Hoc numero decuit sacri baptismatis aulam Surgere, quo populis vera salus rediit*. De sacris vero baptisteriis digna legi est dissertatio Italica Antonii Mariae Lupi S. J. cum notis, et continuatione cl. Francisci Antonii Zachariae: ubi late disseritur de nominibus quibus baptisteria donari solebant, his scilicet fere omnibus quibus balnea gentilium significabantur: quae sunt *baptisterium*, *balneum*, *piscina*, *lavacrum*, *colymbus*, *nymphaeum*, *fons*, *concha*, *lacus*, *gerges*, *alicus*, et quaedam alia: quaequam de nymphaeo certum non est. Alia veterum nomina multis exemplis Lupius egregie confirmat, praesertim *lavacrum*, *fontem* et *piscinam*, ubi disserit de symbolico nomine *ΙΧΘΥΣ* hoc est *piscis*, Jesu Christo tribui solito, quia componitur ex primis litteris harum vocum: *Jesus Christus Dei Filius salvator*, Graece scilicet prolatis. Ex quo Christiani dicti *pisciculi*; et in fontibus aquae laustralis adhuc Romae pisces apparent et marmore efficti. Tomo XLI opusculorum Calogerianorum, pag. 247, exstat dissertatio P. Anselmi Costadoni Camaldulensis: *Sopra il pesce come simbolo di Gesù Cristo presso gli antichi cristiani*.

408. Erfurt., Widm., *sub luce*, minus bene. Ald., Fabr., *nitescat*. Galteri, *coruscet*. Post hunc versum in Mar. et Rat., *Patientia* pro titulo. In Aldo, *Patientia et Irae pugna*. Weitzius, *Patientiae et Irae conflictus*.

409. Joseph Devonius, qui Daretis nomine bellum Trojanum decantavit, lib. 1 de Patientia, haec habet: *Discite dura pati; sola est quae conturit hostem Virtutesque regit patientia, sola triumphis Militat innocuis, et honestae consulit irae*. Quod Barthius lib. xxii, cap. 11, expressum observat ex Prudentii Psychomachia, *divinissimo*, ut ait, *poemate*. Vide librum Tertulliani de Patientia.

410. Weitzius ridicule edidit *tumultos*, quod in solo Widman. cod. reperit; quasi non potuerit descriptor ejus codicis o pro u mendose ponere.

412. Vincentus Bellovacensis, lib. xvii Speculi hist., cap. 102, de fosculis Prudentii ita hunc versum legit: *Spectabat defixa oculos, et laeta manebat*; ad aram autem affigitur *lenta* pro diversa lectione. Editi et scripti constanter habent *lenta*, quod epitheton apprimè convenit patientiae. Cicero de Orat. lib. 11, *Nimium patiens, et lentus existimor*. Constantiae signum quoque est, quod spectet *defixa oculos*, ut observat Chamillardus ex Virg. vi Aeneid., *Ille solo fixos oculos aversa tenebat*. Post hunc versum Mar. et Rat. habent titulum *Ira*. Descriptiones Irae passim invenies apud poetas, oratores sacros et profanos, historicos. Itanc descriptionem Prudentianam imitari visus est Galterus lib. v Alexand. vers. 222. De pugna irae consule Ambrosium lib. de Offic., et Lactantium lib. 1, cap. 9.

414. Widm., contra metrum, *sanguineaque involvens*.

- 115 Ut belli exortem, teloque, et voce lacessit, A
Impatiensque moræ conto petit, increpat ore,
Hirsutas quatiens galeato in verice cristas.
En tibi Martis, ait, spectatrix libera nostri,
601 Excipe mortiferum seuro pectore ferrum :
120 Nec doleas, quia turpe tibi gemuisse dolorem.
Sic ait, et stridens sequitur convicia pinus
Per teneros crispatis notos, et certa sub ipsum
Defertur stomachum, rectoque illiditur ictu :
Sed resilit duro lorice excussa repulsa.
125 Provida nam virtus conserto adamante trilicem
Induerat thoraca humeris, squamosaque ferri
Texta per intortos commiserat undique ner-
[vos.
Inde quieta manet Patientia, fortis ad omnes

GLOSSÆ VETERES.

quit, a furore oculus meus. Ut irati solent videre oculis B
torvis.—Suffuso, subterfuso, l.

115. Ut, quasi.—Exortem, expertem, l.
117. Quatiens, agitans. —Cristas, summa pars cas-
sis, l.
118. Tibi, do; ad tuum interitum.—Martis, belli.—
Spectatrix, ira patientiam increpat, l.
119. Excipe, hic est tropus, qui sarcasmus appella-
tur, id est hostilis irrisio, l.
120. Nec doleas, ironia. —Turpe, est, l.
121. Stridens pinus, sagittam intelligi vult, l.
125. Adamante, adamans Christus est. —Trilicem,
triplicem lapidem Christum possumus intelligere, l.
126. Thoraca, Græcus accusativus; lorica: lorica
fidei nimirum triplex est, ob Trinitatis confessionem,
cui adamans invictus confertur; cum in auctorem fidei
Jesum, semper aspicitur. —Squamosa, splendida, vel

COMMENTARIUS.

117. Rat. et Vienn., galeato vertice sine m. Weitzius C
legit hirsuto, neque lectionem discrepantem notat.
119. Ald., Erfurt., Vat. II a secunda manu, securo
in pectore. In aliis deest in.
120. Ald. et Gifanius verbo Vestis in Indic. Lu-
cret., gemuisse dolore; alii, dolorem. Vat. C a prima
manu., dolores. Erfurt., turpe tibi est; in aliis deest
verbum substantivum, excepto Angel., ubi male le-
gitur turpe tibi est genuisse dolorem pro gemuisse.
122. Nebrissa suspicatus est tenuis proteneros laud
absurde. Sed Chamillardus non debuit ex sola con-
jectura hoc nomen in textum intrudere. Neque vero
est causa cur notus dici nequeat tener, ut dicitur
lunis, mitis.
123. Rat., recto; melius rectoque.
124. Seneca lib. III de Ira, cap. 5: Ut tela a duro
resiliunt, et cum dolore cadentis solida feriuntur: ita
nulla magnam animum injuria ad sensum sui abducit,
fragilior eo quod petit.
125. Virgilius lib. v: Lævis hic hamis consertam,
auroque trilicem Lorica. Invicta vis patientiæ osten-
ditur. Peveratus provida virtus exponit prudentiam, ut
apud Petronium libera virtus est libertas. Non dis-
plicet hæc interpretatio, sed ita ut Providentia patien-
tiam armaverit.
126. Pro thoraca Vienn., Rat., Mar., Vat. C scri-
bunt thoracem. In Wilm., mendose, thoracha. In
Bong., humeros non male pro humeris. It. etiam Gi-
selanus. Boher., prior, indurat pro induerat.
127. In nonnullis vulg., innumeris pro intortos.
Texta squamosa ferri sunt ipsa lorica ferrea ex hamis
in modum squamarum contexta. quæ primùm e loris
de corio fiebat, postea ex annulis ferreis, quibus
nervi ad majorem securitatem interponebantur, ut ex
hoc loco Nebrissa conjicit.
129. Chrysostomus, dialogo 6 de Sacerdotio, ele-
gantissime depingit præbium, pugnaeque apparatusum,

- Telorum nimbos, et non penetrabi e durans :
130 602 Nec mota est jaculo monstri sine more
[furentis,
Opperiens propriis perituram viribus Iram :
Scilicet indomitos postquam stomachando la-
[certos
Barbara bellatrix impenderat, et jaculorum
Nube supervacuam lassaverat irrita dextram
135 Cum ventosa levi cecidissent tela volatu,
Jacibus et vacuis hastilia fracta jacerent :
Vertitur ad capulum manus improba, et ense
[corusco
Connisa in plagam, dextra sublimis ab aure
Erigitur, mediumque ferit librata cerebrum.
140 Ærea sed cocto cassis formata metallo

GLOSSÆ VETERES.

127. Commiserat, circumdederat, nexaverat, v l
succinxerat. —Nervos, circulos, l.
129. Penetrabile, nomen est pro adverbio positum,
id est, impenetrabiliter, l.
131. Opperiens, expectans, l.
132. Indomitos, inquietos. —Stomachando, ira-
scendo, sæviendo. —Lacerios, brachia, l.
133. Impenderat, fatigaverat, l.
134. Supervacuam, inutilem. —Irrita, impedita,
vel vitiosa: impedita, quia nullo telo eam vulneraverat, l.
136. Hastilia, tela, l.
137. Vertitur, ira patientiam gladio percutit, l.
138. Plagam, vulnus; cædem. —Aure, capite, l.
139. Ferit, percutit. —Librata, mensurata, l.
140. Cassis, lorica. —Metallo, æs cæteris metallis
darabilis fertur; unde etiam pro tolerantia ponitur, l.

COMMENTARIUS.

- C ubi etiam occurrit telorum imber.
130. Vienn., tacta est, et sine fine.
134. Placet magis supervacuam, hoc est dextram,
cum Vienn., Rat., Mar., Vat. G, H et aliis, quam
supervacua nube. Ang., lassaverat, male, pro lassaverat.
136. Potiores Heinsiani et nostri, Sich., Weitz.,
jactibus. Ald., Gis. in contextu, Nebris., Vat., C, F,
G, O, ictibus. Vat. D scribit hictibus. Codex Piccarti,
ictibus et variis.
137. Vienn., in capulum.
138. Præstantiores nostri, connisa. Alii scribunt
connisa; alii connixa. Gifanius Ind. Lucr., verbo Nisus,
approbat connisa. Egm. pro plagam habet galeam :
sic Virgilius lib. x, In clypeum assurgit. His vocibus
conniti, erigi in clypeum, in jaculum, assurgere, fre-
quenter a poetis exprimitur habitus et conatus militaris.
139. Vienn., vibrata; alii, librata. Gifanius loc.
cit., verbo VULGATA, ex vet. cod. legit vibrata, et, ut
putat, rectius quam Vulg. librata: nam vibrantur
gladii, librantur missilia. Existimat autem, vni-
versum agendi habere vibrata, ut apud Lucretium vulgata, et
apud Ciceronem epistola ad Partum aut quis poeta
quidam, Usurpata duplex cubile. Non persuadet: nam
hoc loco manus dicitur librata, non ensis, ut obser-
vavit etiam Heinsius. Libratum ab aure Virgilio est.
140. In Vat. G desideratur sed post ærea; in Vat.
F, sed cocto formata cassis metallo, renuente carmine.
Gis. 2 ed., Weitz. et alii, ærea sed cassis cocto for-
mata. Potiores nostri cum Alex., Ald., Ang. et aliis,
ærea sed cocto cassis formata. In Puteani error metri est
ærea sed cocto cassis informata metallo, ex quo opi-
natur Heinsius Prudentium dedisse sed cassis cocto
informata metallo, nam infirmare apud Maronem oc-
currit pari significatione. Ego vero non video cur
exploratus error Puteani cod. obesse debeat claræ
lectioni, tot codicum auctoritate stabilitæ, sed cocto
cassis formata, aut sed cassis cocto formata: non enim

603 Tinnitum percussa refert, aciemque re- A
[tundit

Dura resultantem : frangit quoque vena rebellis
Illisum chalybem, dum cedere nescia cassos
Excipit assultus, ferienti et tuta resistit.

143 Ira, ubi truncati mucronis fragmina vidit,
Et procul in partes ense crepuisse minutas,
Jam capulum retinente manu sine pondere ferri
Mentis inops, ebur infelix, decorisque pudendi
Perfida signa abicit, monumentaque tristia

[longe
150 Spernit, et ad proprium succenditur effera
| lethum :
Missile de multis, quæ frustra sparserat, unum
Pulvere de campi perversos sumit in usus,
Rasile figit humi lignum, ac se cuspidem versa B
Perfodit, et calido pulmonem vulnere transit.

155 604 Quam super assistens Patientia, Vicimus,
[inquit,
Exsultans vitium, solita virtute, sine ullo
Sanguinis, ac vitæ discrimine : lex habet istud
Nostra genus belli, furias, omnemque malorum

GLOSSÆ VETERES

141. Tinnitum, tinnitum percussa refert patientia, cum injuriis lacessita doctrinæ medicamenta non deserit. — Aciem, scilicet ensis, l.

142. Dura, cassis. — Resultantem, resilientem, vel resistantem. — Vena, cassis, l.

143. Illisum, percussum. — Chalybem, ferrum, l.

144. Assultus, ictus, vel sonitus, l.

145. Ira, gladius iræ frangitur in capite patientiæ, l.

147. Capulum, capulus sine pondere ferri retinetur; cum verba, nullas vires habentia, frustra funduntur, l.

148. Ebur, capulum : metonymia, l.

149. Perfida, prava arma. — Longe, valde, l.

151. Missile, a mittendo dictum est, quod manu C
emittitur, l.

154. Pulmonem, merito pulmonem transfigit, quæ levitati parcere non verebatur : nec defuit exemplum in Saule qui cum mitis David persequeretur, eoque insania ejus excrevit, ut sua furens hasta conciderit, l.

156. Exsultans vitium, gaudentem iram, l.

157. Discrimine, periculo. — Istud, tale, l.

159. Militiam, ut Apostolus inquit : Cum infirmor, tunc fortior sum, et potens, l.

COMMENTARIUS.

minus bene dicitur formare quam informare.

142. Vienn., frangebatur vena non probe, nam supra est refert, retundit.

143. Præcipui e nostris, Mar., Rat., Vienn. cum Weitz., Sich., cassis : scilicet, cassis ipsa cedere nescia excipit assultus. Alii, cassos assultus. Teolius non recte affirmat omnes præter Weitzium et unum Vat. habere cassos. Heret Chanillardus, sed in contextu edidit cassos. Clarius procedit sententia cum cassos, et vena ipsa, sive cassis ex vena æris aut ferri intelligitur cedere nescia. In Aldo mendum est cædere pro cedere.

144. Vat. F, assultus; cæteri, assultus : neque assultus Latinum est.

149. Ald. scribit abjicit; melius alii, abicit. Idem male munimenta que pro monumentaque, seu monimenta que.

150. Gifanius, verbo MœNERA, MUNERA, observat Prudentium antiquitatis studiosissimum fuisse, ut probant verba densere, vagare, clepere, et hoc loco spernere pro abjicere, quod Ennii est.

155. Viennens., humo; alii, humi.

165. Cis., Rat., Gal., Vienn., vulnere anhelus.

Militiam, et rabidas tolerando extinguere
[vires.

160 Ipsa sibi est hostis vesania, seque furendo
Interimit, moriturque suis Ira ignea telis.

Hæc effata, secat medias impune cohortes,
Egregio comitata viro : nam proximus Iob
Hæserat invictæ dura inter bella n agistræ,

165 Fronte severus adiuuc, et multo funere anhelus :
Sed jam clausa truci subridens ulcera vultu,

Perque cicatricum numerum sudata recensens
Millia pugnarum, sua præmia, dedecus hostis.
Illum Diva jubet tandem requiescere ab omni

170 Armorum strepitu, captis et perdita quæque
Multiplicare opibus, nec jam peritura referre.
Ipsa globos legionum, et concurrentia rum, p
605 Agmina, vulniferos gradiens intacta per

[imbres,
Omnibus una comes virtutibus associatur,

175 Auxiliumque suum fortis Patientia miscet.
Nulla anceps luctamen inquit virtute sine ista

Virtus : nam vidua est, quam non Patientia
[firmat.

162. Secat, segregat, l.

163. Iob, sicut diversi diversis effulsere virtutibus, ut Noe perseverantia, Abraham obedientia, Jacob tolerantia; ita sanctus Job patientia claruit, l.

165. Funere, infirmitate, l.

167. Sudata, elaborata, l.

168. Pugnarum, c. istigationum, vulnorum. — Dedecus, nam Job fuit dedecus hostis, id est, vitii, quia vincebantur ab eo, l.

169. Illum, patientia cum Job loquitur, l.

171. Peritura, prius perditâ fieri (forte fuere), l.

172. Globos, exercitus, l.

173. Vulniferos, vulnera ferentes. — Intacta, quia etsi corpore plerumque læditur, intentione tamen nullo modo superatur. — Imbres, per jacula, l.

174. Una, patientia, devictis vitiiis, virtutibus associatur, l.

176. Anceps luctamen, dubium bellum, l.

177. Vidua est, sine patientia vero neminem pe fci posse, Dominus ostendit, ubi ait : In patientia possidete animas vestras; absque possessione siquidem anima nulla virtus aliquid efficit, l.

Heinsius ediderat vulnere, sed in addendis prætulit funere cum omnibus suis m.s. Teolius mavult vulnere, quod ait habere cum edd. omnes Vat., uno excepto. Sed Aldus, et pleræque editiones ante Gisselinum constanter habent funere, quod exstat etiam in codice Marietti, et in glossa Isomii, neque debuit Gallandio in Aldo displicere.

166. Vienn., vulnera; lege ulcera.

170. Ald., quæ sunt; cæteri quæque, exceptis veteribus editionibus. Gisselinus hoc loco æstuat et pro captis legendum suspicatur partis. Sententia est, patientiam effecisse, ut Jobus perditâ quæque multiplicaret captis opibus, sive partis. Historiam habes in ejus libro.

172. Weitz., illa pro ipsa. Fabr. et Bong., globum pro globos.

177. Ita Ald., Gis., Weitz., Mar., Rat., Vienn., Alex. a prima manu, Aug., Vatt. C, F, O. Ita etiam legit Albertus Elib., vel Eyo in Marg. ita poetica edit. anni 1487. Heinsius cum Thuan., et Put., et Vat. II, Virtus : et vidua est, quam non patientia firmat. In Vatt. L et BB error est, Virtus namque vidua est, quam non patientia firmat. Possumus etiam alio modo dis-

- Forte per effusas inflata Superbia turmas
Effreni volitabat equo, quem pelle leonis
180 Texerat, et validos villis oneraverat armos :
Quo se sulta jubis jactantius illa ferinis
Inferret, tumido despectans agmina fastu,
Turritum tortis caput accumularet in altum
606 Crinibus, exstructos augetur ut addita
[cirros
183 Congeries, celsumque apicem frons ardua ferret.
Carbasea ex humeris summo collecta coibat
Palla serva, teretem nectens a pectore nodum.
A cervice fluens tenui velamine limbus
Concipit ingestas textis turgentibus auras.

- A 190 Nec minus instabili sonipes feritate superbit,
Impatiens madidis frenariet ora lupatis.
Huc, illuc frendens obvertit terga, negata
607 Libertate fugæ, pressisque tumescit ha-
[benis.
Hoc sese ostentans habitu ventosa virago,
115 Inter utramque aciem supereminet, et phale-
[ratum
Circumflectit equum, vultuque, et voce minatur,
Adversum spectans cuneum : quem milite raro,
Et paupertinis ad bella coegerat armis
Mens humilis : regina quidem, sed egens alieni
200 Auxilii, proprio nec sat confisa paratu,

GLOSSÆ VETERES.

181. Quo, ut. — Fulva, alta. — Ferinis, ferinus su-
perbiæ habitus, ac femineus pariter, et equestris de-
scribitur, ut ab humano more, id est, a ratione degenerasse
superbos ostenderet, sed neque virtute fortes, nec
suimet compotes, l.
182. Fastu, superbia, l.
183. Accumularat, exxerat, l.
185. Ardua, alta, l.
186. Carbasea, candida; carbasum, genus optimi
lini. — Summo, pleno, l.
189. Ingestas, immissas, vel infestas. — Textis,
vestimentis, l.
190. Nec minus, superbia equitat. — Sonipes,
equus; quia pedibus sonat, l.
191. Frenariet, frenata esse. — Ora, quando pas-
siri generis verbo accusativus adjungitur, figurata locu-

- tio est, et potest subaudiri, vel habens, participium, vel
per, præpositio; ut habens ora, per ora. — Lupatis,
carnio, l.
193. Habenis, capistris, l.
194. Hoc, superbia comminatur turbis, l.
195. Inter, humilitatis et superbiæ. — Phalaratum,
ornatum, et proprie ad equum pertinet, l.
197. Adversum, contra positum; contrarium, et hic
nomen est adjectivum: id est, contrarium sibi videns
superbia cuneum humilitatis. — Spectans, circumspici-
ens. — Cuneum, populum. — Raro, paucio, l.
198. Coegerat, collegerat, l.
199. Mens humilis, humilitas sine spe caret constan-
tia; et ideo tunc etiam non erit virtus, sed vitium: erit
enim pusillanimitas. — Regina, erat, l.

COMMENTARIUS.

tinguere: Nulla anceps luctamen init virtute sine ista :
Virtus nam vidua est quam non patientia firmat. Post
hunc versum titulus est in Aldo, Superbiæ et Humili-
tatis pugna. In Viennensi, De duello humilitatis et
superbiæ; In Rat., Superbia. In aliis, Super-
bia et humilitas.

178. Widm. et in quibusdam vulg. ad marg., morte;
alii, forte, quod verum videtur, magisque elegans.

179. Vienn., effreno; alii, effreni, quod retinendum
est: quamvis enim quædam hujusmodi vocabula
utroque modo proferantur, ut inermis, inermis, hila-
rus, hilaris, tamen nihil novum temere est admitten-
dum. Giselinus margini adjecit effreno.

180. Gis., ornaverat, quod e suo ms. videtur appro-
bare Piccartus, adducto loco Plauti, Ornamenta Aja-
cis. Pulchre superbia equo insidens describitur: nul-
lum enim animal equo elatius.

181. Vienn. et Ang., jactantibus. Alii melius, jac-
tantius.

183. Vides veterem consuetudinem ornandi capil-
los, usui nostrorum temporum haud absimilem.
Exstant in museis capita et statuæ feminarum in
hanc formam adornatæ. Apud veteres frequens men-
tio. Juvenalis, satir. 6, vers. 502, gradus, quibus in
fastigium capilli attollebantur, vocat ordines. Tot pre-
mit ordinibus, tot adhuc compagibus altum Edificat
caput, Andromachen a fronte videbis, Post minor est.
Ovidius de ancilla ornatrice lib. II Amor., el. 8 :
Ponendis in mille modos præfecta capillis. Videri eti-
am possunt Manlius, Horatius, et alii: e Christianis Gre-
gorius Nazianzenus, Hieronymus in epist. ad Demo-
tridem, qui turritum verticem alienis capillis struere
dixit, et Tertullianus de Cultu feminarum cap. 7 :
Affigit præterea nescio quas enormitates capillamen-
torum, nunc in gulæ modum quasi vaginam capitis, et
operculum verticis, nunc in cervicem retro suggestum.
Mirum, quod contra Domini præceptum contenditur. Ad
mensuram neminem sibi adjicere posse pronuntiatum
est: vos vero adjicitis ad pedus. Paulinus etiam dixit
turritum caput. Contra Carolum Paschaliæ de Co-
ronis lib. I, cap. 5, et dissertationem Antonii M. Lupi

13, tom. II, de inscriptione, quam ipse explicat, et
ita legit: Gnome, Pierinis ancilla, ornatrix elata est
ante diem quintum calendas Februarias, imperatore
Cæsare tertium decimum, Marco Plautio Silvano con-
sulibus. His adde Eugenium Guasco : Dissertazione
tuscolana sopra un' antica iscrizione sepolcrale apparte-
nente ad un'ornatrice. Romæ, 1771, in-8.

187. Fuld., in pectore.

188. Vienn., limbi, non bene, pro limbus. Elmen-
horstius, in Arnobium pag. 55 ad verba Arnobii,
Imminerent frontes limbis, allegat etiam ex Stat o in
Achilli., Gemmatas aut nectunt tempora limbis.

189. Gis., Mar., Rat., Weitz., ingestas. Alex., in-
festas vel ingestas cum glossa immissas. Ang., infestas
cum glossa contrarias. Ald., Widm. ad oram, Vatt.
C, D, G, H, infestas, quod non probavit Heinsius,
quamvis ita in suis omnibus mss. legeretur. Mibi non
adeo displicet infestas, nam vestes turgescunt auris
contrariis. Sich. et Vienn. pariter habent infestas.

190. Vienn., instabilis.

192. In Rat. sciolus correxerat huc illucque fre-
mens, prioribus erasis.

193. In Vienn. desideratur que in pressisque.

194. Virtutes vocat virgines, superbiæ viraginem,
quod aliud longe diversum est; et superbiæ quidem
opera in viros magis quam in feminas cadunt.

196. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus
Humilitas.

198. Paupertinus verbum Apuleii, Varronis apud
Nonium, A. Gellii, Symmachi, Anniiani, Sidonii.
Jonas episcopus Aurelianensis, lib. II de Cultu sacr.
imag., Prudentium secutus est: Paupertina ejus arma
contemnens, tibi male nonnulli legunt paupertina, vel
pauperrima.

199. Voces hujusmodi humilis et humilitas pro vir-
tute apud profanos scriptores non inveniuntur. Quod
Spartianus ait in vita Juliani cap. 9: Objecta est su-
perbia, cum ille etiam in imperio fuerit humillimus,
intelligit vitium superbiæ contrarium, non virtutem
inter utrumque mediam.

- Spem sibi collegam conjunxerat, edita cujus, A
Et suspensa ab humo est opulenta divite regno,
608 Ergo humilem postquam malesana Su-
[perbia mentem
Vilibus instructam nullo ostentamine telis
203 Aspicit, in vocem dictis se effundit amar s.
Non pudet; o mi seri, plebeio milite claros
Attentare duces, ferroque lace-sere gentem
Insignem titulis: veteres cui bellica virtus
Divitias peperit, lætos et gramine colles
210 Imperio calcare dedit? Nunc advena nudus
Nititur antiquos, si fas est, pellere reges.
En qui nostra suis in prædam cedere dextris
Sceptra volunt! en, qui nostras sulcare no-
[vales,
- Arvaque capto manu popularier hospite aratro
215 Contendunt, duros et pellere Marte colonos.
Nempe, o ridiculum vulgus! natalibus horis
609 Totum hominem, et calidos a matre ain-
[plectimur artus.
Vimque potestatum per membra recentis alumni?
Spargimus, et rudibus dominamur in ossibus.
[omnes.
220 Quis locus in nostra tunc vobis se'le dabatur,
Congenitis cum regna simul ditionibus æquo
Robore crescebant? nati nam luce sub una
Et domus, et domini paribus adolevimus annis.
Ex quo plasma novum, de concepto paradisi
225 Limite progrediens, amplum transfugit in orbem,
Pelli o-que habitus sumpsit venerabilis Adam,

GLOSSÆ VETERES.

- 201.** Collegam, sociam. — Edita, elevata. — Cujus, B
spei, l.
202. Opulenta, opulenta spei ab humo suspensa
est, quia non de deorsum repromittitur, sed desursum.
— Divite cælesti, l.
203. Ergo, superbia iterum. — Malesana, vesana, l.
204. Vilibus, quoniam stulta et ignobilia, et contem-
ptibilia elegit Deus, per quæ superba quæque destrue-
ret, l.
206. Non pudet, per ironiam. — Plebeio, rustico,
rusticano, l.
207. Attentare, aggredi, l.
208. Titulis, gladiis, l.
209. Colles, dominationes, l.
211. Si fas est, si possibile est, l.
212. En, per ironiam dicit, id est quales. — Cedere,
contingere, l.
213. Sceptra, regna. — Qui, quales, l.
214. Hospite, alieno. quos rex superbia, id est dia-
bolus vel tyrannus, invasit aratro prædicationis, per
humilitatis prædicatores melius excoluntur, l.
215. Duros, scilicet nos. — Pellere, scilicet volunt.
— Marte, bello, l.
216. Ridiculum, est, Mar.
218. Alumni, pueri, l.
219. Rudibus, novis, l.
221. Ditionibus, imperiis nostris, l.
223. Domus, familia. — Adolevimus, crevimus, l.
224. Plasma, Adam. — Concepto, angusto, l.
225. Limite, margine. — Transfugit, ibat, l.

COMMENTARIUS.

- 202.** Giselinus putat alludere poetam ad etymon
humilitatis, cum ait, opulentiam spei ab humo sus-
pensam, neque probat vulgatam interpretationem,
spem omnium rerum abundantia procreatam, et e
terra sublevatam, eo modo, quo apud Romanos re-
cens nati in terra primum statuuntur, deinde Leva-
næ deæ auxilio implorato tolluntur. Mihi non displicet
Bergii apud Weitzium expositio, locum illum
intelligi: *Beati pauperes, quia regnum Dei posside-
bunt.* Sententia hæc est, spem tantum esse in terra,
ejus opulentiam, et dives regnum in cælo. In edit.
Coloniensi Mariettus aut alius ad marginem e ms.
cod. notaverat, et suspensa ab humo: non patitur ver-
sus, neque intelligo quid hic sibi velit humus.
204. Vienn., Vat. C et O, extractam; alii, in-
ructam.
205. Barthius, cap. 15, Advers. lib. xxiv, obser-
vat verissime id dicendum, ut ex ms. apud Boetium:
*Debilis heu! mæstos cogor in ire modos potius quam
inire modos.* Ald. et Vat. C, se fundit; plerique, se
effundit, etiam Barthius. Coll., se fundit.
208. Sich., Weitz., Bong., telis. Alii rectius, titu-
lis. Widm. supra, gladiis.
209. Piccarti cod. ex, germine colles.
210. Ald. Weitz., Gis. et alii, nunc advena. Gis. 1
edit, in contextu, et vetus codex ad marginem edi-
tionis Weitzianæ apud cl. præulem Reggium, unde
advena, non male, si aliter distinguas.
212. Imitatio Maronis ecl. 1, *En que's con-evimus
agros!* et Eneid. lib. ix, vers. 600, *En qui nostra
sibi bello connubia poscunt!*
213. Aldus, Fabr. cum nonnullis ex nostris scri-
bunt nostros pro nostras. Mar. et plerique alii, nostras.
Utroque modo dicitur. Virg. eclog. cit., *Culta novalia.*
215. Ang., Vat. C, duros expellere.
216. Weitz., Mar., Vienn., Rat., nempe hoc ridi-
culum; et glossa in Mar., est. Alii, nempe, o ridi-
culum. Vienn., non talibus horis, male. Ald. et Erfurt.,
natalibus oris, puto, quia veteres nonnunquam aspi-
rationem omittebant. Gloriatur superbia hominem
ab ipso natali die in sua esse potestate.
217. Juvenalis sat. r. 7, vers. 476. *Et adhuc a
matre rubentem.*
219. Vienn., perperam, damnatur in ossibus. Pru-
dentius pro novis sæpe rudes usurpat, quanquam ossa
hominis recens nati recte rudia seu imperfecta ap-
pellantur. Superbia loquitur de suis militibus seu
vitiis, ad id genus spectantibus, quæ supra vocavit
antiquos reges.
221. Vienn., ditioribus, non bene.
222. Vienn., non male, nati cum luce sub una.
Ang., perperam, natis sub luce.
223. Domus est ipse homo; domini, qui reges ante
dicti, diversa superbiæ vitia, sive ei affinia.
225. Vienn., limite progrediens. Weitzius cum solo
Piccarti cod., transfugit pro transfugit. Vat. F, male,
urbem pro orbem.
226. Rosweylus, in notis ad Paulinum, pag. 371,
ad illa verba, *multo bove pelleatus*, ex hoc loco Pru-
dentii aliisque Hieronymi, Ciceronis et Propertii, ob-
servat pelles fuisse vetustissimos habitus primo-
rum Patrum. Weitzium non intelligo, qui ait aliam
causam nobis oggerere sciam Genesin cap. iii, 21,
Cyprianum, Basilium. Nisi valde me omnia fallunt,
ex Genesi loc. cit. et SS. Patribus superbia causa fuit
cur Adamus e paradiso exulare fuerit jussus. *Fecit
quoque Dominus Deus Adæ et uxori ejus tunicas pelliceas
et induit eos. Et ait: Ecce Adam quasi nudus ex
nobis factus est, sciens bonum et malum: nunc ergo ne
forte mutet manum suam, etc.*, et supra vers. 5, ser-
pentis vox, quod ipsum est superbiæ præceptum:
Eritis sicut di. Elmenhorstius in Arnobium pag. 61
ex Lucretio illustrat similem locum Arnobii, *Aniciri
desiderunt pellibus.*

- Nodus adhuc, ni nostra foret præcepta secutus. A
 Quisiam iste ignotis nunc hostis surgit ab oris
610 Importunus, iners, infelix, degener,
 [amens,
 230 Qui sibi tam serum jus vindicat, hactenus exsul?
 Nimirum vacuæ creduntur frivola famæ,
 Quæ miseros optare iubet quandoque futuri
 Spem fortasse boni, læta ut solatia mollem
 Desidiam pigro rerum meditamine palpent.
 235 Quidni illos spes palpet iners, quos pulvere in
 [isto
 Tirones Bellona truci non excitat ære,
 Imbellesque animos virtus tepefacta resolvit?
 Anne Pudicitia gelidum jecur utile bello est?
 An tenerum pietatis opus sudatur in armis?
 240 Quam pudet, o Mavors, et virtus conscia, talem
 Contra stare aciem, ferroque lacessere nugas,
 Et cum virgineis dextram conferre choreis!
611 Justitia est ubi semper egens, et pauper
 [Honestas :

- Arida Sobrietas, albo Jejunia vultu,
 245 Sanguine vix tenui Pudor interfusus, aperta
 Simplicitas, et ad omne patens sine tegmine
 [vulnus,
 Et prostrata in humum, nec libera iudice scese
 Mens humilis, quam degenerem trepidatio
 [prodit.
 Faxo ego, sub pedibus stipularum more teratur
 250 Invalida ista manus : neque enim perfringere
 [duris
 Dignamur gladiis, argenti et sanguine ferrum
 Imbuere, fragilique viros sedare triumpho.
 Talia vociferans, rapidum calcaribus urget
 Cornipedem, laxisque volat temeraria frenis,
 255 Hostem humilem cupiens impulsu umbonis
 [equini
 Sternere, dejectamque supercalcare ruinam.
612 Sed cedit in foveam, præceps quam cal-
 [ida forte
 Fraus interciso suffoderat æquore furtim :

GLOSSÆ VETERES.

228. Oris, *finibus*, l.
 229. Importunus, *qui in nulla re propinquus, vel aptus est : humilitatem dicit*, l.
 230. Hactenus, *hucusque*. — Exsul, *qui extra suum solum est*, l.
 231. Creduntur, *ab illis*, l.
 232. Futuri, *futura contendit evacuare, ut presentium delectatione decipiat infelices*, l.
 234. Desidiam, *pigritiam*. — Palpent, *temperant, mulceant*, l.
 235. Quidni, *certe; quid aliud*. — Pulvere, *terra; in hoc sæculo*, l.
 236. Bellona, *bellatrix, dea belli*. — Ære, *cornu*, l. C
 238. Bello, *ad bellum*, l.
 239. Pietatis, *pudicitia*. — Sudatur, *laboratur*, l.
 240. Mavors, *deus belli*. — Virtus, *mea; noster*

- exercitus*, l.
 241. Nugas, *inutiles*, l.
 245. Pudor, *rubor*, l.
 246. Tegmine, *clypei*, l.
 247. Prostrata, *inclinata*. — Sese, *seipsa*, l.
 248. Prodit, *manifestat*, l.
 249. Faxo, *facio*, l.
 250. Manus, *multitudo*, l.
 252. Imbuere, *maculare*, l.
 254. Cornipedem, *equum, quia formatos pedes cornibus habet*, l.
 255. Cupiens, *superbia irruere nititur super humilitatem et spem*. — Impulsu, *pectore equi*, l.
 257. In foveam, *superbia cedit in foveam*, l.
 258. Æquore, *terre : campo, ab æquitate*, l.

COMMENTARIUS.

227. Aldus, Vat. C, supra, nisi nostra.
 228. Mar. et Rat., *horis*, cum Weitzio. Alii, *oris*, quod verum est. Veteres interdum aspirationem adhibebant, ubi opus non erat, ut *honus pro onus*. Contra alii faciebant, ut dixi ad vers. 216. Vatt. C, O et alii nonnulli, *hostis nunc surgit*.
 231. Gis. 1 edit., *creduntur*; in 2 edit., *credentur*, quod iterum in Animadvertendis et corrigendis mutavit in *creduntur*. Ilas auctorum correctiones et secundas curas multi non observant. In Vat. C, Ang., Mar., Vienn., Ald., Weitz., *creduntur*. Giselinus asserit, poetam mira imo inaudita uti miosi in irridenda spe, in qua tamen comite humilitatis opes omnes paulo ante constituerat. Verum superbiae sensa nunc exprimit, antea sua et aliorum vera sensa explicuit.
 232. Ald., Vienn., Alex., Vat. F, Pal., Heinsiani scripti, *jubet*. Mar. Rat., Weitz., Gis. et alii, *jubent*.
 233. Vienn., *spem fortasse bonam*, minus bene.
 Ald., Fuld., Put., Oxon., *lenta ut solatia*. Nostri potiores, Alex. a prima manu, Mar., Rat., Vienn., *læta* cum Thuan. a prima manu, Weitz., Gis. et aliis.
 234. Castigatores Heinsiani et nostri, Alex., Mar., Rat. cum Weitz., Gis. et aliis, *meditamine*. In Vat. C, *medicamine*; supra, *meditamine*. Aldus cum nonnullis, *medicamine*.
 238. Vide not. ad vers. 57, *Vena animi*.
 242. Aldus, *cumque hanc virgineis dextram*. Coniiciat aliqui, *Et cum virgineis dextram hanc conferre choreis*. In nonnullis vulg., *ac cum pro et cum*.
 243. Ald., *justitia est nam semper egens*. Alii, *justi-*

- tia est ubi semper egens*. Justitiam egentem, honestatem pauperem vocat ex his quæ sæpe accidunt.
 244. Vienn., Ang., Vat. C a secunda manu, Rat. a manu recenti, *jejunaque*; alii, *jejunia*.
 248. Vienn., *prodit*. Vat. C, abrais prioribus, *trepidatio prodit*. Virg. lib. iv Æneid., vers. 13, *Dejeneres animos timor arguit*.
 249. Plautus actu 1, scena 1 militis gloriosi : *Cujus tu legiones distavisti spiritu, Quasi ventus folia, aut peniculam tectoriam*.
 250. Ald., Fabr., Vat. C, *perstringere*, minus bene quam *perfringere*. Exstat etiam *perstringere* in Mar. et Rat., aliisque : sed, ut advertit Giselinus, *perstringere* est leviter tangere : hoc loco aptius cedit *perfringere duris gladiis*.
 252. Ald. et Rat., ex recenti inepta correctione, *Imbuere et fragili vires sedare triumpho*. Cellarius hunc eundem errorem exscripsit; ita certe lego in 2 ejus editione, qui fortasse deceptus est ex mendo in notis 2 editionis Heinsianæ. Gravius errat Gallandus, qui mendose a Chamillardo editum ait *imbuere, fragilique viros*, et ipse, invitis musis, legit *imbuere, fragilique vires*.
 253. Erfurt., *ravidum*; alii, *rapidum*.
 255. Aldus male, *impulsuum bonis equini*. Pariter alii mendose apud Beamanum in Manuduct. ad ling. Lat., *impulsuum bonis equini*, aut *impulsuum bovis equini*. Nebrissensis umbonem equinum intelligit clypeum, sive cetram ex corio equi.
 256. Alex., *ruinis*; alii, *ruinam*.

- Fraus detestandis vitiorum e pestibus una,
 260 Fallendi versuta opifex, quæ præscia belli
 Planitiem scrobibus violaverat insidiosis,
 Hostili de parte latens, ut fossa ruentes
 Exciperet cuneos, atque agmina mersa voraret.
 Ac ne fallacem puteum deprendere posset
 265 Cauta acies, virgis adopertas texerat oras,
 Et superimposito simularat cespite campum.
 At regina humilis, quamvis ignara, manebat
 Ulteriore loco, nec adhuc ad fraudis opertum
 Venerat, aut foveæ calcarat furta malignæ.
 270 Ilunc eques illa dolum, dum fertur præpete
 [cursu,
 Incidit, et cæcum subito patefecit hiatum :
 613 Prona ruentis equi cervice involvitur, ac
 [sub B
 Pectoris impressu fracta inter crura rotatur.
 At Virtus placidi moderaminis, ut levitatem
 275 Prospicit obritam monstri sub morte jacentis,
 Intendit gressum mediocriter, os quoque parce
 Erigit, et comi moderatur gaudia vultu.

GLOSSÆ VETERES.

260. Versuta, *callida artifex*, l.
 261. Scrobibus, *foveis*, l.
 263. Cuneos, *exercitus*. — Agmina, *virtutum*, l.
 264. Deprendere, *præscire*, l.
 265. Cauta, *clara*. — Oras, *summitates*, l.
 267. Regina, *humilitas iterum*, l.
 270. Illa, *scilicet superbia*, l.
 271. Hiatum, *scrobem*, l.
 274. Levitatem, *instabilitatem*, l.
 276. Os, *faciem*. — Parce, *mediocriter*, l.
 277. Comi, *honesto, severo, ornato, amæno*, l.
 278. Cunctanti, *dubitanti*, l.
 280. Illa, *humilitas amputat caput superbæ*, l.
 284. Exstinctum, *extinctam superbiam*, l.
 287. Supercilium, *superbiam*, l.
 288. Sublime, *glorioso*, l.
 289. Pervulgata, *valde*, l.
 293. Torsit, *jecit*, l.
 294. Trajectam, *per trajectam*, l.

COMMENTARIUS.

259. Ald., Ang., Vat. C a prima manu, *ritiorum* C
 pestibus sine e, quod necessarium certe est. In Aldo,
una est : abundat verbum substantivum.
 261. Heinsio placet cum Put. solo *vitiaverat*, et post
 Heinsium, Chamillardo aliisque. Sed cur displiceat
violaverat cum veteribus editis, cum nostris Mar.,
 Rat., Vienn., Alex., Vatt. C, F, G, O aliisque innum-
 meris? Verbo *vitiandi*, inquis, usus est aliquando
 Prudentius : quasi vero verbo *violandi* sæpius non
 fuerit usus. Mihi magis placet *violare* planitiem scro-
 bibus quam *vitiare*. Ovidius in Met., *violare silvam*
dixit pro securi cædere.
 264. Weitz., *at ne*; alii, *ac ne*. In nonnullis vulg.,
possit.
 265. Ald., Widm. supra, Vienn., Vatt. C, L, BB,
 Ang., *clara acies*. Rat., Mar. et alii optimi, *cauta*,
 quod magis placuit Gallandio.
 269. Vienn., *Venerat, ut foveæ calcarct furta mali-
 gnæ*. In Vat. C, mendose et contra metrum, *Venerat
 aut foveæ nondum calcarat malignæ*. Ad marg. post
calcarat est furta, sed *nondum* semper abundat. D
 270. Egm., Pal. et Barthius, *hinc eques*. Vienn.,
huc eques. Retine *hunc*.
 271. In Vat. F præpostera est trajectio horum
 versuum : primo legitur *Prona*, tum *Incidit. Dolum
 incidit*, ut initio lib. II Juvenci : *Jamquæ dies prono
 decedens lumine pontum Inciderat*.
 272. Vienn., *una* : lege *prona*. In Rat. ineptus cor-
 rector, de quo sæpe, *cervice rotata superque Pectoris
 impressu quadripes provolvitur ipse*.
 273. Fabr., *vectoris pressu*. Ita Giselinus edidit in
 2 edit., sed postea in fine correxit *pectoris impressu*
ex mss. : quæ correctio nonnullos latuit. In priore
 Rott., *pectoris impulsu*. In Vat. F, *inter dura*. Com-
 munitis lectio, *Pectoris impressu fracta inter crura ro-
 tatur*.
 274. Bong., *et virtus*; melius, *at virtus. Moderamen
 pro moderatione* : vide Apoth. vers. 47.
 275. Vienn., Mar., *conspicit obritam*. Rat., Gis.,
 Weitz., *perspicit obritam*. Fuld., *prospicit obstrictam*.
 Præstantiores cum Aldo, *prospicit obritam*.
 276. Fuld., *parte*; lege *parce*.
 280. Vienn., *cruentatum*, minus bene.
 281. Vienn., *contrahit*; melius, *protrahit*.
 282. Virgilius *Æneid. x, Reflexa cervice resectum*.
 283. Ald. et alii, *et mad-do*.
 285. Virgilius lib. x, *Dixerat ille aliquid magnum*.
 Consule Eras. n. Adag., *Ne magna loquaris*. Corippus,
 lib. II, vers. 40, *imitatus videtur Prudentium : Colla
 superborum, furiatque pecora frangis*.
 287. Supercilium sede: superbix. Vide Plinium
 lib. XI, cap. 37. Elmenhorstius, in Arnobium pag.
 44, hunc Prudentii versum confert cum verbis Arno-
 bii, *Supercilium deponere*.
 289. Vienn., *divulgata viget*.
 291. Pauci hi versus, tanquam opus Prudentii di-
 versum et inscriptum *Monomachia Davidis et Goliathi*,
 notantur in indice, alioqui accuratissimo, bibliothecæ
 Casanatensis. Exstant videlicet in Criticis sacris,
 Londini, 1660, tom. VIII, col. 277, in fine operis :
*In historiam monomachix Davidis et Goliathi Reg. I,
 cap. XII, inquisitio, Matthæo Horatio auctore* : ubi le-
 gitur : *Prudentius monomachiam his versibus in Psy-
 chomachia breviter perstringit : Exstinctum vitium, etc.*
 293. Pro *fundali* habent *funali* Thuan., Egm., Pal.,
 Alex. a prima manu, Vat. II et codex Barthii, cui
 tamen non placuit *funali*. Heinsio non prorsus displicet
 et advertit alibi quoque Prudentium hæc voce
 usum fuisse, scilicet infra vers. 866.
 294. Alii *trajectam*, alii *transjectam* scribunt. Ple-
 rique ex optimis, *trajectam*.

295 Ille minax, rigidus, jactans, truculentus, amarus, A
Dum tumet indomitum, dum formidabile fervet,
Dum sese ostentat clypeo, dum territat auras :
Expertus, pueri quid possint ludicra parvi,
Succubuit teneris bellator turbidus annis.

300 Me tunc ille puer virtutis pube secutus,
Florentes animos sursum in mea regna tetendit,
Servatur qua certa mihi domus omnipotentis
Sub pedibus Domini, meque ad sublime vo-
[cantem

615 Victores cæsa culparum labe capessunt.

305 Dixit et auratis præstringens aera pennis,

295. Truculentus, *torvus*, I.
296. Indomitum, *indomite*. — Formidabile, *adverbium*. — Terret, *fervet*, I.
304. Cæsa, *victa*, I.
305. Et auratis, *humilitas ascendit in cælum : virtutes mirantur*. — Aera, *accusativus Græcus*, I.

295. Vat. C hunc ordinem servat *Ille minax. Dum sese. Dum tumet*. Vat. D, *Ille minax. Dum tumet. Expertus, pueri. Dum sese*. Alii ordinem hic exhibitum retinent.

296. Vienn., *indomite*, quod sapit glossema. Tres vetustiores Heinsiani, Alex., Ald., Widm. supra, Gis., *fervet*. Alii etiam veteres *terret*, nempe Mar., Vienn., Rat. cum Weitzio, et uno Cauchiano.

297. Aliqui distinguunt alio modo, *Dum sese ostentat, clypeo dum territat auras cum Weitzio*. Vat. C, *dum irritat auras, male*. In Pal., *dum territat ense*.

298. Mar. et Rat., *quid possent*.
299. Ald. et alii vulg., *armis pro annis*. Barthius mendose, *anciis*.

301. Erfurt. a prima manu, *florentes annos*.
302. Weitz. cum Put., *quia certa*.
304. Prior Boher. et Thuan. a secunda manu, *lictiores cæsa*.

305. Vat. C, *præstringens*: non placet. Ald. cum aliis, *præstringens*.

309. Post hunc versum Vienn., *De Sobrietate et Luxuria*. Mar. et Rat., *Luxuria*. Aldus, *Luxuriæ, et Sobrietatis pugna*. Giselinus, *Luxuria et Sobrietas*.

310. Lepidus est hoc loco Giselinus. Rejicit interpretationem quam dubitans Nebrissa indicavit, intelligendum id esse de ætate mundi ad occasum vergente, ut Hispaniam suam, inquit Giselinus, et Africam hac ignominia liberaret. Tum probabile existimat, poetam ex his regionibus organa luxuriæ accersivisse, cum eæ, imprimis vero Hispania, auri, argenti, lanæ, aromatum, aliarumque rerum ad effeminandos mores pertinentium, copia mirificæ celebres fuerint. Quæ (verba ejus audis) si suis se finibus continuissent, nunquam fortasse nos Belgæ laudem a Jul. Cæsare nobis tributam amisissimus. Recte, quod Belgas laudem veterem amisisse fatetur; quod autem causam in Hispanos conjicit, fortasse nunc negaret, antiquos dominos Hispanos ab his populis laudari et desiderari observans. Illud vero Giselino assentior, poetam potius res; exisse totum Occidentem, quatenus ea mundi pars ab Orientali distinguitur. Etenim ut tradit Sulpicius in Vita S. Martini, luxus immodicus in Occidente magis quam in Oriente dominabatur. In Occidentis vocabulo diabolum significari plures docent. Sed cum imperium Romanum divisum tunc esset, et Orientis et Occidentis mentio passim occurreret, probabilius est Prudentium intelligere imperium Occidentale, et præcipue ejus caput Romam, uti eo tempore insigniter effervescebat luxuria, ut fuse narrat Ammianus Marcellinus, qui inter alia ait: *Alii summum decus in carrucis solito altioribus, et ambitioso vestium cultu ponentes, sudant sub ponderi-*

In cælum se virgo rapit: mirantur euntem
Virtutes, tolluntque animos in vota, volentes
Ire simul, ni bella duces terrena retardent.
Confligunt vitiis, seque ad sua præmia servant.

310 Venerat occiduis mundi de finibus hostis

616 Luxuria, extinctæ jam dudum prodiga
[famæ,

Delibuta comas, oculis vaga, languida voce,
Perdita deliciis: vitæ cui causa voluptas,
Elumbem mollire animum, petulanter amœnas

315 Haure illecebras, et fractos solvere sensus.

Ac tunc pervigilem ructabat marcida cœnam:

GLOSSÆ VETERES.

- B 309. Confligunt, *pugnant adhuc*, I.
311. Jam dudum, *statim*. — Prodiga, *ostentatrix*, I.
312. Delibuta, *uncta*. — Comas, *per*, I.
314. Elumbem, *mollem*, I.
315. Illecebras, *delectationes*, I.
316. Ac tunc, *luxuria, auditis tubis, ad bellum currit*, L

COMMENTARIUS.

bus lacernarum, etc. Mensarum enim voragine et varias voluptatum illecebras, ne longius progrediar, prætermitto.... Denique pro philosopho cantor, et in locum oratoris doctor artium ludicrarum accitur: et bibliothecis sepulcrorum ritu in perpetuum clausis organa fabricant ut hydraulica, etc. Postremo ad id indignitatis est ventum, ut cum peregrini ob formidatam haud ita dulcium alimentorum inopiam pellerentur ab Urbe præcipites, sectatoribus disciplinarum liberalium impendio paucis sine respiratione ulla extrusis, tenerentur mimarum assecræ veri, quive id simularunt ad tempus; et tria millia satatricum ne interpellata quidem cum choris, totidemque remanerent magistris. Et licet, quocunque oculos flexeris, feminas affatim multas spectare cirratas, quibus, si nupsissent, per ætatem ter jam nixus poterat suppetere liberorum, adusque lædium pedibus pavimenta terentes, jactari volubilibus gyris, dum expriment innumera simulacra, quæ fixere fabulæ theatrales. Quæ omnia Prudentianæ descriptioni luxuriæ apprime conveniunt. Haud equidem negaverim, illo ipso tempore luxum in Oriente effrenum etiam fuisse, ut arguitur ex his vitis quæ Chrysostomus gravissime et concinatorio stylo reprehendit. Sed sive Antiochia, sive Constantinopolis Romæ conferatur, non dubito quin multo major fuerit licentia et corruptio morum Romæ quam in aliis Orientis urbibus.

311. Cornelius Tacitus Annal. lib. xi: *Infamie apud prodigos novissima voluptas est.*

312. Secunda in *delibuta* productur ob metri necessitatem. Imitatus est Galterus lib. v Alex. vers. 218: *Sanieque recenti Delibuta comas*. Rott. prior, *oculos vaga, languida vocem*, Græco more, ut *delibuta comas*. Nostri omnes cum aliis, *oculis vaga, languida voce*, excepto Cauchiano, qui illud prius habet.

Heinsius edidit *oculos... vocem*; secuti sunt Chan., Gall., et Teol. Barthius cum Prudentio confert Bacheliarium nostrum, qui oculos hominis lapsi *vagos* dicit, luxuriam et libidinem indicando.

313. Vienn., *edita*; melius *perdita*. Boher. prior, cura pro *causa* minus bene. *Vivendi causa* solent dici virtutes. Juvenalis satyra 8, vers. 84: *Et propter vitam vivendi perdere causas*. Ratione contraria luxuriosis vitæ causa est voluptas.

314. Persius satyra 1, vers. 104, *Summa delumbe saliva*. Auctor dialogi de Oratore usurpavit *elumbis*.

315. Verbum solemnne, cum de luxuria agitur, FRANGERE. Vide quæ notat Gothofredus ad verba *FRACTA molliter plebe*, cod. Theod. lib. vi ad legem Juliam de adulteris ex nostro poeta et aliis.

316. Rat., Mar., Weitz., Alex., ac tunc. Ald., et

- Sub lucem quia forte jacens ad fercula, raucos A
Audierat lituos, atque inde tepentia linquens
Pocula, lapsanti per vina, et balsama gressu,
320 Ebr'ia calcatis ad bellum floribus ibat.
Non tamen illa pedes, sed curru invecta ve-
[nusto
Saucia mirantum capiebat corda virorum.
O nova pugnandi species! non ales arundo
617 Nervo pulsa fugit, nec stridula lancea
[torto
325 Emicat amento, frameam nec dextra minatur:
Sed violas lasciva jacit, foliisque rosarum
Dimicat, et calathos inimica per agmina fundit.
Inde, eblanditis virtutibus, halitus illex
Inspirat tenerum labefacta per ossa venenum;
330 Et male dulcis odor domat ora, et pectora, et B
[arma,
Ferratosque toros obliso robore mulcet.
Dejiunt animos, ceu victi, et spicula ponunt

GLOSSÆ VETERES.

317. Sub lucem, usque ad lucem. — Jacens, *sedens*. — Fercula, *lectulos*, l.
319. Lapsanti, *nutanti*. — Balsama, *balsamo uncta erat, quia odoris gratia sparsa fuit domus balsamo et floribus*, l.
321. Pedes, *pedestr's*, l.
322. Capiebat, *decipiebat*, l.
323. O nova, *luxuria blandimentis virtutes decipit*. — Ales arundo, *velox sagitta, a rectitudine*, l.
325. Emicat, *exsilit*, l.
327. Calathos, *plenos rosarum spargit*, l.
328. Halitus, *spiritus*. — Illex, *illicita peragens*, l.
331. Ferratosque, *colla loricata*. — Toros, *brachia, vel densitates brachiorum*. — Obliso robore, *fracta fortitudine*, l.
332. Ceu victi, *virii dejectis armis, sequuntur luxu-*

- Turpiter, heu! dextris languentibus obstupe-
[facti,
Dum currum varia gemmarum luce micantem
335 Mirantur, dum bracteolis crepitantia lora,
Et solido ex auro pretiosi ponderis axem
618 Defixis inhiant obtutibus, et radiorum
Argento albertem seriem, quam summa rota-
[rum
Flexura electri pallentis continet orbe.
340 Et jam cuncta acies in deditiois amorem
Sponte sua versis transibat perfida signis,
Luxuriæ servire volens, dominæque fluentis
Jura pati, et laxa ganeorum lege teneri.
Ingemuit tam triste nefas fortissima virtus
345 Sobrietas, dextro socios decedere cornu,
Invictamque manum quondam sine cæde pe-
[r.re.
Vexillum sublime crucis, quod in agmine primo
Dux bona prætulerat, defixa cuspidē sistit,

- riam*, l.
334. Currum, *luxuriæ*, l.
335. Bracteolis, *laminis, vel filis*, l.
340. Et jam, *cuncta acies versis signis ad deditio- nem transit*. — Deditiois, *potestatis avaritiæ*, Iso.
341. Versis, *positis*, Iso.
343. Ganeorum, *scortorum vel cantorum, h'luo- num vel gulosorum*, l.
344. Ingemuit, *sobrietas increpat acies, suadens eis, ne sequantur luxuriam*. — Virtus, *virgo*, l.
345. Cornu, *de exercitu sobrietatis*, l.
346. Manum, *multitudinem*. — Sine cæde perire, *sine pugna decedere*, l.
347. Agmine, *exercitus*, Iso.
348. Dux, *sobrietas*, l.

COMMENTARIUS.

tunc. Vienn., Gisel., Pal., at tunc. Heinsiani cum C
nostris faciunt ac tunc.
321. Vienn., nec tamen,
323. Egm., *alis*; lege ales.
324. Ang. minus bene *nervo pulsa fuit*. Put. et Egm. a manu prima *nervum pulsa fugit*. Heinsius suspicatur *nervo impulsa fugit*, quod amplexus est Cellarius. Non mutaverim *lectionem communem nervo pulsa fugit* in Alex., Vatt. C, D, G, L, O, BB, Mar., Rat., Vienn., Ald., et aliis. In Vat. H est *nervum pulsa fugit*.
325. Ald., Gis., Fabr., Vat. G, *framea*. In Vat. C desideratur hic versus. In aliis et in margine Gis., *frameam*. Amenta ex Festo sunt quibus, ut mitti possint, vincuntur jacula. Hinc *amentare* apud Lucanum et Martianum Capellam reperitur.
327. Rat., *per agmina fudit*.
328. Erfurt., *inde blanditis*. Ang., *inae eblanditis*. Legendum *inde eblanditis*. Alii *inlex*, alii *illex* scribunt. *Illex* ab *illiciendo, illix*, aut *inlex*, a quo *lex* non servatur, quod vult Iso.
331. Ald., *oblito*, minus bene, pro *obliso*. Nec melius *choros* alter Rott. cum Bonou. pro *toros*: nam quod in quibusdam mss. *exaratur thoros*, nil moror. Gis. non omnino rejicit *oblito*, ut apud Virgilium eclog. 9, *Nunc oblita mihi tot carmina*. Post hunc versum in Vienn., Angel., Vatt. C, L, BB leguntur hi duo versus: *Luxuria huc violas curru delata venusta Per populos jacit, ut mala credula corda tepescant*. Giselinus eosdem invenerat in quodam cod. ms. Theodori Pulmanni, et altero Daventriæ excuso, sed effectos recte existimavit. Giselinus vero legit cre-

dita corda.
332. Alii, *deiciunt*; alii, *dejiunt*.
335. *Bracteolis* scribas, an *bratteolis*, controversia orthographica est.
337. Vienn., *dum fixis inhiant*.
338. Palat., *quem*, scilicet axem. Alii, *quam*, nempe seriem.
339. Vienn., *orbem*, non bene.
341. In quibusdam vulg., *perdita* pro *perdida*; quod postremum longe venustius est.
342. Vienn., *jubentis* pro *fluentis*, hoc est fluxæ, quod proprium est luxuriæ.
343. Veterrimi Heinsiani, Vienn., Mar., Rat., Weitz., Gall. et alii, *ganeorum*. Aldus cum Toru. et nonnullis aliis, *ganeorum*, quod non improbo, nam *ganeum* fornix est. Giselinus ait, pro voce *ganeorum* substituere quosdam *ganconum*. Quorsum? inquit. Anne eadem leges *ganeis* et *ganeonibus*? *Ganea*, et *ganeum* in Græca origine scribuntur per η seu e longum. Becmanus de Origin. ling. Lat., verbo *GANEUM*, observat Latinos sæpe η in a commutasse, et in e breve, ut *Gynæceum* apud Terentium penultima brevi, *Cyclopeus* apud Maronem, *conopeum* apud Horatium oda 9 Epod. *Ganeo* est, ut ait Isidorus lib. x, *luxuriosus, et tanquam in occultis locis et subterraneis, quæ Græci ganea vocant*. Post hunc versum Mar. et Rat. pro titulo *Sobrietas*.
347. Gretserus lib. II, cap. 18 de Cruce, alludere Prudentium ait ad morem præferendi imaginem crucis in præliis, quem morem pluribus eo loco confirmat.

- Instauratque levem dictis mordacibus alam. A 360
 350 Exstimulans animos, nunc probris, nunc prece
 [mixta :
619 Quis furor insanas agitat caligine mentes?
 Quo ruitis? cui colla datis? quæ vincula tan-
 [dem,
 Proh pudor, armigeris amor est perferre lacer-
 [tis,
 Lilia luteolis interlucentia fertis,
 355 Et ferrugineo vernantes flore coronas?
 Illis placet assuetas bello jam tradere palmas
 Nexibus? his rigidas nodis innectier ulnas?
 Ut mitra cæsariem cohibens aurata virilem
 Combibat infusum croceo religamine nardum,

- Post inscripta oleo frontis signacula, per quæ
 Unguentum regale datum est, et chrisma pe-
 [rone :
 Ut tener incessus vestigia syrmate verrat,
620 Sericaque in fractis fluent ut pallia
 [membris,
 Post immortalem tunicam, quam pollice docto
 365 Textit alma Fides, dans impetrabile tegmen
 Pectoribus lotis, dederat quibus ipsa renasci.
 Inde ad nocturnas epulas, ubi cantharus ingens
 Despuit effusi apumantia damna Falerni,
 In mensam cyathis stillantibus, uda ubi multo
 370 Fulcra mero, veterique torcumata rore rigau-
 [tur?

GLOSSÆ VETERES.

349. Instaurat, *armat.* — Levem, *velocem*, I.
 350. Exstimulans, *hortans.* — Nunc, *interdum*, I.
 352. Ruitis, *tenditis*, I.
 353. Proh, *interjectio exprobrantis*, I.
 354. Luteolis, *rubris*, I.
 355. Ferrugineo, *purpureo.* — Vernantes, *floren-
 tes*, I.
 356. Palmas, *scilicet vestras*, I.
 357. Nexibus, *doctrinis*, I.
 358. Cohibeus, *constringens*, I.

- B 359. Nardum, *florem*, I.
 362. Syrmate, *longa vestis*, I.
 363. Membris, *scilicet tuis*, I.
 365. Tegmen, *albam vestem*, I.
 367. Inde, *descendisti*, I.
 368. Despuit, *effudit, vel efflavit.* — Falerni, *vini*, I.
 370. Fulcra, *tripodes, lecti.* — Mero, *vino.* — To-
 reumata, *cælatura, vel tornutilla; toreuma, id est, cæl-
 atura*, I. *Tornata vasa*, Mar. — Rore, *lectorum, id
 est potu*, I.

COMMENTARIUS.

350. Præcipui Heinsiani cum Aldo et aliis, *instimulan-
 tus*. Nostrî præstantiores, Mar., Rat., Alex., Gis.,
 Weitzius et alii, *exstimulans*.
 351. Barthius improbat *insanus* pro *insanas*, quam-
 vis illud in suo ms. invenerit. Egm. quoque, *insanus*.
 353. Vienn., *ah pudor!* alii *pro* aut *proh pudor!*
 Vienn., *proferre lacertis*. Paschalius, de Coronis lib.
 II, cap. 15, pag. 124, notat ex hoc loco florum mix-
 turam in coronis imitatione naturæ. Vide Tertullia-
 num de Coron. milit., qui inventos ait flores non ca-
 pitî ornando, sed naribus oblectandis. .
 355. Iso et alii veteres interpretantur *ferrugineo*,
 hoc est *purpureo*. Mariettus cum ex glossa notasset
purpureo pro *ferrugineo*, subjunxit, videndum, nun-
 quid purpura cum ferrugine. Est certe *ferrugo* pur-
 pura nigrior apud Virgîium I Georg. : *Cum caput ob-
 scura nitidum ferrugine texit*, et IX Æneid. : *Ferrugi-
 ne clarus Ibera*, ubi Servius Ponticam ferruginem,
 non Hispanicam, intelligit : alii contra.
 357. Weitz., Erfurt., *acrigidus*.
 359. Ang., perperam, *cum bibat* pro *combibat*. Heins-
 iani et nostri meliores, *infusum*. Vatt. BB et alius
 apud Teol., Cauchianus codex, Weitz., *infusam*. Egm.
 pro *religamine* habet *relegamine*, non recte. Sacra-
 mentum confirmationis describitur, de quo supra
 hymn. Cath. 6, vers. 128. Vide Baronium tom. I An-
 nal. pag. 249, et Joann. Laurentium Bertium lib.
 XXXII de Theol. Disc. cap. 10 de *unctiois Forma*,
 pæter alios qui his Prudentii versibus sacramentum
 confirmationis explicant. Simul notat Prudentius ef-
 feminatos virorum mores, qui utebantur mitra, or-
 namento meretricum, et reticulo croceo comas invol-
 vebant. Juvenalis sat. 3 : *Ite, quibus grata est picta
 lupa barbara mitra*. Sat. 6 : *Sed nigrum flavo crinem
 abscondente galero*. Sat. 2 : *Reticulumque comis aurat-
 um ingentibus implent*.
 360. Weitz., Erfurt., *postquam*. Ita Widm. a se-
 cunda manu, sed a prima manu *post quæ*. Alii *per quæ*.
 362. Vienn., *et tener*; melius *ut*. Luxus denotatur,
 quod vestis ad terram usque efflueret. Cyprianus sive
 alius, de Jejun. Christ. : *Paludamentis talaribus pavi-
 menta verrentes*.
 363. Giselinus explicat *in fractis*, mollibus et effe-
 minatis, ut duxæ, inquit, sint dictiones. Si jubeat scribi
in fractis, necessarium quidem id non est : nam is-

- fractus* unica dictio sonat etiam *fractus*. Verbum ta-
 men fluitare poscere videtur *in membris fractis*. Pluri-
 mi conjungunt *infractis*. De verbo frangere vide
 vers. 345.
 364. Weitzio placuit cum solo Widm. edere *toni-
 cam*, et prætermittere *tunicam*, quod exstat in aliis
 omnibus : ridicule. Ang., *dextro* pro *docto*, non ita
 bene. Sermo est de gratia baptismatis, quam signifi-
 cant stolæ candidæ quibus recens baptizati induuntur.
 367. Heinsiani, excepto Oxon., et nostri potiores,
 Ang., Mar., Rat., Vat. H cum Weitz., *inde*. Multi
 alii Vatt. C, F, G, L, O, BB cum Oxon., Ald. et Gise-
 lino, *ite*, quod tenuit Gifanius ex vet. lib. in Ind.
 Lucretii. In codice Barthii, *inde* : ubi etiam vers.
 seq., *despuit* pro *despuit*. *Inde* magis placet, et inter-
 rogatio tunc protrahitur ad versum 370, *rigantur?*
 Peveratus putat hunc locum desumptum ex VII
 Æneid.; fortasse vers. 146 et seq.
 369. Ald., *Immensam cyathis stillantibus undam
 ubi multo Fulcra mero*, quod ex vet. lib. approbat
 Gifanius loc. cit., et non invenuste id dictum a docto
 poeta asserit, sicut rorem etiam vocat vinum, et in
 Dittochæo, *Unde meri veteris defunditur unda*, tetrach.
 52 vers. 128. Giselinus restituit *In mensam cyathis
 stillantibus, uda ubi multo Fulcra mero*, et observat
 in hoc poeta ex temeraria et falsa præpositionis cum
 suo casu connexionem plura fuisse corrupta. Sane in
 plerisque codd. antiquis ita inter sese verba quando-
 que sunt conjuncta, ut iudicio acri opus sit ad singu-
 las voces separandas. Non tamen negaverim Aldi,
 Gifanii et Fabricii lectionem in veteribus membranis
 reperiri, quam exhibent Vatt. C, G, L, BB, nisi ma-
 lis legere, *In mensam cyathis stillantibus undam, ubi
 multo Fulcra mero*. In Ang., mendose, *unda*. In Vat.
 H plane corruptum, *stillantibus daubis multo Fulcra
 mero*. Vienn., *cyathis stipulantibus*, quod nulli est
 u. ui. Ad hunc Prudentii l. cum videtur respexisse
 Salvianus lib. IV adversus Avaritiam : *Natant triclinio-
 rum pavimenta vino; Falerno nobili lutum faciunt,
 mensæ eorum, ac toreumata mero jugiter madent, sem-
 per uda sunt*. Ex quibus lectio *uda* confirmatur.
 370. *Toreumata* pro *toralibus* accipienda monet
 Sirmondus ad Sidonium, hos versus laudans ad epist.
 2 lib. IX. Fabricius tenet, hoc etiam loco *toreumata*

621 Excidit ergo animis eremi sitis : excidit A

[ille

Fons patribus de rupe datus, quem mystica
[virga

Elicuit, scissi salientem vertice saxi?

Angelicusne cibus prima in tentoria vestris

375 Fluxit avis : quem nunc sero felicior ævo

Vespertinus edit populus de corpore Christi?

His vos imbutos dapibus jam crapula turpis

Luxuriæ ad madidum rapit importuna lupanar :

Quosque viros non ira fremens, non idola bello

380 622 Cedere compulerant, saltatrix ebria

[flexit.

State, precor, vestri memores, memores quo-

[que Christi.

Quæ sit vestra tribus, quæ gloria, quis Deus, B

[et rex,

Quis dominus, meminisse decet : vos nobile

[Judæ.

GLOSSÆ VETERES.

371. Animis, *vestris*, I.

372. Patribus, *vestris*, I.

373. Elicuit, *extulit*, I.

377. Imbutos, *ductos*, I.

378. Lupanar, *prostibulum*, I.

386. Excitet, *vobis*, I.

389. Atrectare, *manu tangere prohibet*. — Regem, *Agag*, I.

Germen ad usque Dei genitricem, qua Deus

[ipse

385 Esset homo, procerum venistis sanguine longo.

Excitet egregias mentes celeberrima David

Gloria, continuis bellorum exer: ita curis.

• Excitet et Samuel, spoliū qui divite ab hoste

Atrectare vetat, nec victum vivere regem

390 Incircumcisum patitur : ne præda superstes

Victorem placidum recidiva in prælia poscat,

Parcere jam capto crimen putat ille tyranno :

At vobis contra vinci, et succumbere votum est.

Pœniteat, per siqua movet reverentia summi

395 Numinis, hoc tam dulce malum voluisse ne-

[fanda

Proditione sequi : si pœnitet, haud nocet error.

Pœnituit Jonathan jejunia sobria dulci

623 Conviolasse favo sceptri, mellisque sapore

Heu! male gustato, regni dum blanda voluptas

400 Oblectat juvenem, jurataque sacra resolvit.

390. Incircumcisum, *crossum*, I.

391. Victorem, *Saulem*, I.

393. Votum, *voluntas*, I.

394. Per siqua, *per reverentiam juro, vel oro*, I.

396. Proditione, *traditione*. — Pœnitet, *vos*, I.

399. Regni, *Philistinorum*, I.

400. Resolvit, *rumpit; quia non est occisus*, I.

COMMENTARIUS.

esse opera torno facta, politaque, quod etiam docent glossæ; sed id minus placet. Relege Salviani verba vers. sup.

371. In Rat. insulsus corrector posuit *Excidit ergo animis sitiētibz ille in cremo Fons patribus*, ne scilicet secunda in eremo corripetur. Historiam sacram legere poteris Exodi cap. xvi et xvii.

373. Ald., *e vertice*. In aliis abest *e*. In Vat. F, *saliente*, et in nonnullis vulg., *angelicusve*. Cauchii codex, *patria in tentoria*. Heinsiani, Mar., Rat., A'ex. et Vat. C, D, G, H, L, O, BB, Weitz., aliique, *vestris*.

Ald., Gis., Vat. F, Ang. a prima manu, *nostris*. Ita etiam videtur fuisse in Viennensi.

375. Rat., *felicitet*, minus bene.

376. Erlurt., *de sanguine Christi*. Vides clarum testimonium catholicæ fidei de præsentia corporis Christi in eucharistia, cum similitudine cibi angelici manna a SS. Patribus sæpe indicata. Inter opera Cypriani sermone de Ganna : *Panis iste angelorum omne delectamentum habens virtute mirificu..... amplius quam manna illud eremi implet; et satiat edentium appetitus*, etc. Fabricius ait mire dictum a Prudentio *vespertinum populum* pro eo qui est extremis temporibus victurus, sumpta sermonis forma ab illis verbis, *Mane nobiscum, quoniam advesperascit*. Nullum est dubium quin populus Christianus intelligatur; sed hac alia ratione, quod per *vesperam* in sacris Litteris sæpe intelligitur Christus, aut ejus adventus, et septima ætas mundi. Patres, qui has allegorias exponunt, vide indicatos a Laureto in Silva Allegor. Perveratus opinatur populum Christianum a Prudentio *vespertinum* vocari, quia post horam nonam et tempore vespertino in stationibus edebat de corpore Christi. Non ea mens Prudentii esse mihi videtur.

379. In nonnullis vulg., *viris*, male. In Rat. corrector, consuetudinis avi Prudentiani ignarus, prioribus erasis, scripsit *idolaque bello*. Ald. ediderat recte *non idola bello*; correxit inepte *idolaque bello*. Giselinus advertit, Aldum Manutium, si usquam alibi, certe in hujus auctoris editione præsertim secunda,

diligentissimum, mediam hujus Græci vocabuli dictionibus transpositis produxisse: quod tamen ab auctore non profectum esse certo constat. Illud vero non probo in Giselino, quod litterarum Græcarum cognitionem in Prudentio desiderare videtur, cum simul fateatur, eum sui sæculi auctoritatem secutum, ac centus Latini aliarumque regularum ratione habita, quantitatem genuinam neglexisse. Cur enim non poterat Prudentius scientiam sibi reservare, usum populo concedere?

385. Ald. et vett. edd., *natus homo* pro *esset homo*. Giselinus quoque in contextu *natus homo*, quod magis arridebat Gallandio, quamvis ediderit *esset homo*.

388. Adisis lib. I Regum cap. xv.

390. Vienn., *pariter*, non recte, pro *patitur*. Fabr., *ncu præda*; melius *ne præda*. In glossa *crossus* idem est ac *grossus*.

391. Rat., Mar., Heinsiani (excepto priori Rott.) Gis., Weitz., *recidiva*. Ald. cum aliis vulgatis *rediviva*.

393. Ald., *nobis* pro *vobis*; quod postremum verum est. Ang. a prima manu *notum est*, recte correctum pro *votum est*.

394. Fuld., contra legem matri, *per siqua moveat*.

396. In Margarita poetica Alberti Eyb. canonici Bambergensis, *si pœnitet, aut nocet error*, ex veteri quorundam scribendi ratione pro *haud vel haut*.

397. Vide lib. I Reg. cap. xiv.

398. Heinsiani omnes, Pal., Fuld., Widm., Erfurt., Weitz. cum nostris Mar., Rat., Vienn., Alex., Vat. H, O, Bonon., *favo sceptri*. In Mar. glossa *id est virgæ*; in Erfurt., glossa *melle accepto per sceptrum*. Ald., Torn., Gis., *favo sumpto*. Gallandius ait, *vocem gustato* vers. seq. fortasse ob stare huic lectioni *favo sumpto*. Ang., Vat. L, BB, non male, *conviolasse favo, sumpti mellisque sapore*. Vat. D, mendose, *favo cepit*. In Vat. C, desunt hic et sequentes versus usque ad vers. 430, scilicet integro folio avulso.

399. In Vat. D error metri *mala voluptas* pro *blanda*.

400. Vienn., *jura resolvit*. Postrema pars glossæ, *quia non est occisus*, videtur spectare ad versum sequentem, *nec sors lacrymabilis illa est*.

- Sed quia pœnituit, nec sors lacrymabilis illa est, A
Nec tingit patrias sententia sœva secures.
En ego Sobrietas, si conspirare paratis,
Pando viam cunctis virtutibus, ut malesuada
405 Luxuries, multo stipata satellite, pœnas
Cum legione sua Christo sub iudice pendat.
Sic effata, crucem Domini ferventibus offert
Obvia quadrigis, lignum venerabile in ipsos
Intentans frenos : quod ut expavere feroces
410 Cornibus oppansis, et summa fronte coruscum,
624 Vertunt præcipitem cæca formidine fusi
Per prærupta fugam : fertur reापina reductis
Nequidquam loris auriga, comamque madentem
Pulvere sædat humi : tunc et vertigo rotarum
415 Implicat excussam dominam : nam prona sub
[axem] B
Labitur, et lacero tardat sufflamine currum.

- Addit Sobrietas vulnus lethale jacenti,
Conjiciens silicem rupis de parte molarem.
Hunc vexilliferæ quoniam fors obtulit ictum,
420 Spicula nulla manu, sed belli insigne gerenti,
Causus agit saxum, medii spiramen ut oris
625 Frangeret, et recavo miaceret labra pa-
[lato].
Dentibus introrsum resolu'is, lingua resectam
Dilaniata gulam frustis cum sanguinis implet.
425 Insolitis dapibus crudescit guttur, et ossa
Colliquefacta vorans revomit, quas hauserat,
[offas].
Ebibe jam proprium post pocula multa cruorem,
Virgo ait increpitans : sint hæc tibi fercula tan-
[dem]
Tristia præteriti nimis pro dulcibus ævi.
430 Lascivas vitæ illecebras gustatus amaræ

GLOSSÆ VETERES.

403. Conspirare, *condunare*, I.
404. Viam, *præbendo*, I.
405. Stipata, *circumdata*, I.
406. Pendat, *solvat*, I.
407. Crucem, *sobrietas crucem Domini offert curru luxurie*, I.
409. Intentans, *impingens*, I.
410. Cornibus, *crucis, id est vexilli*. — Fronte, *contra faciem offert lignum*, I.
415. Axem, *antiptosis*, I.

417. Addit, *sobrietas lapidem jactit, et percussit os luxuriæ*, I.
418. Conjiciens, *jaciens, retinens*, I.
420. Insigne, *vexillum*. — Gerenti, *magnifice regenti*, I.
421. Casus, *eventus*, I.
427. Ebibe, *sobrietas increpat luxuriam extinctam*, I.
429. Tristia, *acerba*. — Dulcibus, *luxibus*, I.
430. Vitæ, *tuæ*, I.

COMMENTARIUS.

401. Vienn., Fuld., Widm. supra, *ulla est, cum Barthii codice*.

402. Ald., Ang., Fabr., *tingit*; alii, *tingit*, sive, ut nonnulli scribunt, *tinguit*.

408. Ald., Ang., Gall., Weitziani, excepto Pal., ac nostri præcipui cum Gis. aliisque, *quadrigis*. Recentiores edd. cum Weitz., Put., Rot., *quadrijugis*, quod minus placet Gallandio. Observa potentiam, crucis, quam sæpe noster poeta, invitis hæreticis inculcat.

410. Heinsiani omnes, Mar., Rat., Vienn., Vat. O, Weitz., *oppansis* aut *obpansis*. In Egm., *obpannis* emendatum per *obpansis*. Vat. L, Barthii membranæ, Giselinus cum tribus mss. et editione Daventriensi, quæ jure illi instar optimi antiqui, *oppansis*. Aldus cum aliis vulg., *expansis* aut *expressis*, quod minus probatur, præsertim cum Prudentius amet hujusmodi vocabula præpositione ob composita, ut *oblidere*, *obbrutescere*, *obtrudere*, *oppallesco*, quod jam pridem observarat Giselinus. Aulus Gellius *passum a pando* semper dici contendit lib. xv, cap. 15 a quo dissentit Gifanius Ind. Lucr., verbo *Dispansus*, qui adducit auctoritatem veterum codicum in hoc aliisque Prudentii et aliorum locis. Prudentius non semel *pansius* dixit. In Erfurt, ita hic cum superiori versu legitur, *quod ut expavere coruscum Cornibus oppansis, et summa fronte renitens*; supra *coruscum* legitur *feroces*; supra *renitens*, *coruscum*. Ac sane *renitens* ratione metri rejiciendum est, si sumatur pro *coruscum*.

415. Ald., *comasque madentes*; alii, *comamque madentem*.

414. Ovidius VIII Metamorph., *Pulvere canitiem genitor, vultusque seniles sædat humi fusus*. Quo videtur Prudentius re-pexisse. Græcismum, quem Heinsius et recentiores amplectuntur cum Put., utroque Rott., et ex nostris Alex., Vat. II a prima manu, necnon cum Barthio, non agnoscent plerique ex nostris, Mar., Rat., Vienn., Vat. F, G, L, Ald., Gis., Weitzius. Scilicet illi legunt *pulvere sædatur* pro *pulvere sædat humi*. Eum Græcismum respuit etiam Teolius, sed

non debuit affirmare nullum ejus exstare vestigium in suis mss.

415. Ald. cum nonnullis etiam vetustis, *sub axe*.

416. *Sufflamin* est machina quæ rotæ nimio impetu decurrenti supponitur, ut retineatur. De corpore ipso luxuriæ rotis implicito non male locum hunc intelligit Teolius.

418. Vienn., *prima de parte*, non bene.

419. Plerique *fors* scribunt, alii *sors*. Utrumvis elige.

421. Barthius affirmat, in suis membranæ diserte legi *medii spiramen odoris*, quod inquit, examinare velim, qui poetam nostrum post nos tractabunt. Quid alii peritiores judicaturi sint, non audeo definire. Mihi quidem nihil certius occurrit, nisi mendum esse *spiramen odoris* pro *spiramen ut oris*, quæ illa multa passim in codicibus veteribus inveniuntur. Hoc ipso loco clarus error est in Vat. D, G, O, in quibus scriptum est *spiramen oris sine ut*. Fortasse hæc conjectura Barthio placeret, legendum *Causus agit saxum, medii ut spiramen odoris Frangeret*; ut nasus saxo contractus intelligatur. Sed quæ sequuntur, lectionem communem magis probant: et contra gulam in hoc certamine agitur, non contra odoratum.

422. Erfurt., *frangeret, atra cavo*. Alcimus Avitus lib. 1, *Recavo sic lingua palato*.

425. Non satis intelligitur cur gula resecta. Fortasse legere præstabit *lingua resectam dilaniata gulam*.

424. Gis. 1 edit., *frustis et sanguine complet*.

428. Fuld., Erfurt., *pocula* pro *fercula*. Præcesserat *pocula*. De ferculibus hymn. 3 Cathem., vers. 16.

429. Ald., *nimis sub luxibus*, quod in Widm. glossæ vicem sustinet. Alii, *pro luxibus*, ut Piccarti codex et Vaticanus pures F, G, L, BB cum Ang., et nonnullis Heinsianis. Barthius cum suo ms. veri aтем lectionis ait esse *nimis pro dulcibus ari*: cui consentiunt præstantiores nostri, Mar., Alex., Rat., Vat. D, II. In Vienn. erat *dolcibus*, quod perverse factum est *doloribus*. Put., Thuan., Cauch., Weitz., Gis. in contextu, pariter *dulcibus*. Præcessit *tristia*, hoc est *amara*.

- Mortis, et horrifico sapor ultimus asperet hau- A
[stu.
Cæde ducis dispersa fugit trepidante pavore
Nugatrix acies. Jocus, et Petulantia primi
Cymbala projiciunt : bellum nam talibus armis
435 Ludebant gesono meditantés vulnera sistro.
626 Dat tergum fugitivus Amor : lita tela ve-
[neno,
Et lapsum ex humeris arcum, pharetramque
[cadentem
Pallidus ipse metu sua post vestigia linquit.
Pompa ostentatrix vani splendoris, inani
440 Exuitur nudata peplo, discissa trahuntur
Serta Venustatis, collique, ac verticis aurum
Solvitur, et gemmas Discordia dissona turbat.
Non piget attritis pedibus per acuta fruteta
- Ire Voluptatem : quoniam vis major acerbam
445 Compellit tolerare fugam : formido pericli
Prædurat teneras iter ad cruciabile plantas.
627 Qua se cunque fugax trepidis fert cur-
[sibus agmen,
Damna jacent, crinalis acus, redimicula, vittæ,
Fibula, flammeolum, strophium, diadema, monile.
450 His se Sobrietas, et totus Sobrietatis
Abstinet exuviis miles, damnataque castis
Scandala proculcat pedibus, nec fronte severos
Connivente oculos prædarum ad gaudia slectit.
Fertur Avaritia, gremio præcincta capaci,
455 Quidquid Luxus edax pretiosum liquerat, unca
Corripuisse manu, pulchra in ludibria vasto
Ore inhians ; aurique legens fragmenta caduci
Inter arenarum cumulos : nec sufficit amplis

GLOSSÆ VETERES.

431. Horrifico, amaro potu, I.
433. Nugatrix, inutilis. — Jocus, jocus cymbala
projiciens fugit, I.
435. Sistro, tuba, genus symphoniæ, I.
436. Lita, arma uncta, I.
440. Peplo, pallio, I.
441. Serta, ligamenta capitis, I.
447. Agmen, exercitus, I.
448. Redimicula, ornamenta, I.
- B 449. Fibula, virginale pallium, I.
451. Miles, exercitus. — Damnata, nefanda, I.
452. Severos, graves, I.
454. Avaritia, philargyria, id est avaritia aurum inter
arenas legit. — Gremio, sinu, I.
455. Luxus, delectatio. — Unca, avara, I.
456. In ludibria, in risum nobis Christianis sit, vel
pecunias, I.

COMMENTARIUS.

431. Fuld., Widm. supra, Oxon., horrificos sapor
ultimus asperet haustus. Plerique, horrifico sapor ulti-
mus asperet haustu. Sed in Vat. II, Ald., Gis., Weitz.
et aliis asperat. Sententia nota est, amarus esse vo-
luptatis exitus.
433. In Ang., locus, corrige jocus. De nugis et acie
nugatrice dictum hymn. 2 Cath. vers. 32.
434. Aliqui veteres scribunt proiciunt, ut Vienn.,
Mar. et alii.
435. Erfurt., Fuld., prælia. Et Juvenalis quidem
dixit meditari prælia, satyra 7, vers. 128 : Statua
mediatur prælia lusca. Sed in Prudentio jam præ-
cessit bellum. De sistro vide comment. ad vers. 527
et 528, lib. II contra Symmachum. Virgilius lib. VIII
de Cleopatra : Regina in mediis patrio vocat agmina
sistro.
437. Weitz. cum solo Widm., et lapsum humeris
arcum. Sed cur hic hiatus admittendus erit, dissen-
tientibus cæteris collicibus ?
438. Erfurt., liquit, non ita bene.
439. Rabanus Maurus de sacris Ordinibus cap. 12 :
Pompam ambitionem, sive jactantiam, et his similia
intelligi debere propheticus sermo demonstrat, cum di-
cit : Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte
Samarie : optimates capita populorum ingredientes
pompatice domum Israel. Sed Clemens et Prudentius,
disertissimus atque Christianissimus poeta, in hac si-
gnificatione pompam posuit in libro Psychomachie :
Pompa ostentatrix, etc. Theodulfus episcopus Aure-
lianensis de Ord. bapt. cap. 12 hæc ipsa verba ante
Rabanum perscripserat.
442. Fuld., concordia dissona. Heinsiani, nostri
præcipui, Alex., Vien., Mar., Vat. D, turbat ; alii tur-
pat cum Aldo.
443. Barthius in suo ms. legit. artitis pedibus, quod
explicat, contractis ob sensum doloris, et confirmat
simili lectione in præfat. Psychom., artita colla pro
attrita, quam eo loco explosimus.
444. Lucretius lib. VI de his qui exercen'tur in me-
tallis eruentis, et ad id opus damnantur, Quos opere in
tali cohibet vis magna. Eodem fere modo Prudentium
locutum quoniam vis major, etc., observat Gifavius
Ind. Lucr. verbo Vis magna, qui addit : Eum poetam
Christianum, quia nunc, ut opinor, fere totum vindic-
avimus a mendis innumerabilibus, addamus et aliquot,
ut ita dicam, manticas. Intelligit Gifavius menda quæ
in cit. Ind. emendare studuit. Qui asserunt Gifanium
aliam operam illustrando Prudentio impendisse, for-
tasse ex hoc loco decepti sunt. Quid sit vis major,
explicant jurisperiti ad leg. Ex conducto ; leg. Si mer-
ces, § Vis major, ff. Locat. ; leg. fluminum, § Servius
quoque de damn. infect. Intelligunt, esse vim divinam,
quæ accidit supra omnem hominum custodiam.
446. Ang., Ald., Gifavius Ind. Lucr., Widm. a se-
cunda manu, perdurat ; alii, prædurat. Gifavius verbo
PER contendit, hoc articulo juncta fuisse apud vete-
res plurima quæ hodie vel in præ, vel aliter sunt
commutata. Sed idem posse dici de articulo præ.
Vide hymn. S. Vincentii vers. 178, ubi occurrit ver-
bum præduro.
447. Mar., gressibus pro cursibus.
448. Vienn., non bene, criniulis. Damna intellige
spolia. Pignorius, de Servis pag. 195, agit de acu
qua sustinebantur et figebantur capilli, quæ ab Apu-
leio dicitur etiam acus crinalis lib. VIII Metam. Cala-
mistrum erat acus major quæ calefacta intorquebat
capillos.
452. Fuld., non fronte ; Weitz., ne fronte : neu-
trum placet.
453. Weitzius, slectat, quia supra ne posuit. In
Mar. ex conibente emendatum conivente. Huic versui
succedit in Mar. et Rat. titulus Avaritia ; in Aldo
Avaritiæ et Largitatis pugna ; in aliis Avaritia et Ope-
ratio. In Vienn. hoc loco nullus titulus.
454. Rat., avarities. Recte alii, avaritia, producta
ultima.
456. Mar., Rat., Alex., Vatt. G, II, O, pulchra in
ludibria. Hoc voluisse credo Vat. C, et codicem Pic-
carti pulchra illudibria, de qua voce amplius quæ-
rendum censebat Weitzius. Duo Vatt. L, et BB, pul-
chra et ludibria. Aldus cum aliis, pulchra ad ludibria.
457. Heinsius opinatur aurique legens ramenta,
et agi de auro nondum excocto. Non probro.

- Implevisse sinus : juvat infarcire crumenis A
 460 Turpe lucrum , et gravidos furtis distendere
 [fiscos :
628 Quos læva celante legit , laterisque sinistri
 Velat oprimento : velox nam dextra rapinas
 Abradit , spoliisque unguis exercet aenos.
 Cura , Fames , Metus , Anxietas , Perjuria , Pallor ,
 465 Corruptela , Dolus , Commenta , Insomnia ,
 [Sordes ,
 Eumenides variæ , monstri comitatus aguntur.
 Nec minus interea rabidorum more luporum
 Crimina persultant toto grassantia campo ,
 Matris Avaritiæ nigro de lacte creata.
 470 Si fratris galeam fulvis radiare ceraunis
 Germanus vidit commilito , non timet ensem
 Exerere , atque caput socio mucrone ferire ,
 De consanguineo rapturus vertice gemmas.
 Filius extinctum belli sub sorte cadaver
 475 Aspexit si forte patris , fulgentia bullis

GLOSSÆ VETERES.

459. Juvat , delectat. — Crumenis , marsupiiis : crumenia sunt proprie fragmenta auri , I.
 460. Fiscos , sacculos , I.
 461. Læva , sinistra , I.
 464. Cura , multitudo vitiorum , quæ avaritia nigro creat lacte , I.
 468. Crimina , peccata. — Grassantia , vastantia , I.
 469. Creata , id est vitia , vel culpæ , I.
 470. Fratris , sui. — Fulvis ceraunis , rubris monilibus , vel lapillis : cerauna proprium nomen gemmæ , fulrum habens colorem , nam Græcæ fulgor , I.
 472. Exerere , educere , vel eripere , I.

COMMENTARIUS.

459. Fuld. , implicuisse sinus , minus bene. Pro infarcire alii infarcire , pro crumenis vetusti nonnulli cruminis. Etymon crumenæ dicitur esse a κομμάω , quia sit pendula. Glossa non placet.
 460. Fuld. pro fiscos habet saccos.
 461. Veteres plerique legunt laterisque sinistri. Heinsius edidit laterisque ministri , sed cum nullam variantem lectionem promat , dubium est an id casu exciderit. Chamillardus Heinsio adhæsit.
 462. Barthius , Heins. , opermento ; Ang. , adperto , quod postreum aperte mendosum est. Plerique nostri oprimento.
 465. In Rott. priore , insomnia , sortes. Alii , sordes. Prudentius sortes egregie dicere potuit , si ludus ista quem lotto vulgo appellant , tunc temporis viguisset : cui non inepte accommodes hos duos versiculos : Corruptela , dolus , commenta , insomnia , sortes , Eumenides variæ monstri comitatus aguntur.
 466. Ald. , Eumenides furæ ; alii , Eumenides variæ , et in Mar. furæ est glossema. Pro variæ Fabr. et Gis. variæ. Gallandius edidit variæ , sed in notis putat esse vitiosam repetitionem variæ , cum eæ singillatim prius recenseantur. Verum id nihili est : nam Eumenides illæ dicuntur esse variæ , hoc est inter se diversæ. Poeta imitatur Virgilium XII Æneid. vers. 356 : Iræque , insidiæque dei comitatus aguntur.
 467. Boetius , fortasse imitatus Prudentium , avaritiam lupo comparavit lib. IV , prosa 3.
 468. In Ald. et Mar. a prima manu error est crassantia , ut in Vat. C. cessantia ; lege grassantia.
 479. Sive pigneribus , sive pigncribus scribas , antiquos duces sequeris. Idem de famis , et famis assero. Scribunt famis Vatt. C. , F. , G. , L. , O. , BB. Neque obijcias versum non constare : nam Gifanius , qui Ind. Lucr. ex vet. cod. legit famis , inde colligit Prudentium in es finita sæpe facere brevia. Heinsius famis

- 629** Cingula , et exuvias gaudet rapuisse
 [cruenas :
 Cognatam civilis agit Discordia prædam ,
 Nec parcit propriis Amor insatiatus habendi
 Pignoribus , spoliatque suos Fames impia natos.
 480 Talia per populos edebat funera victrix
 Orbis Avaritia , sternens centena virorum
 Millia vulneribus variis : hunc lumine adempto ,
 Effossisque oculis velut in caligine noctis
 Cæcum errare sinit , perque offensacula multa
 485 Ire , nec oppositum baculo tentare periculum.
 Porro alium capit intuitu , fallitque videntem ,
 Insigne ostentans aliquid : quod dum petit ille ,
 Excipitur telo incautus , cordisque sub ipso
 Saucius occulto ferrum spirat adactum ,
 B 490 Multos præcipitans in aperta incendia cogit ,
630 Nec patitur vitare focos , quibus æstuat
 [aurum ,
 Quod petit arsurus pariter speculator avarus.

475. Bullis , gemmis , I.
 480. Talia , avaritia plurimos sternit ; alios cæcos errare sinit , I.
 482. Hunc , quemdam. — Adempto , ablato , I.
 485. Baculo , baculum non permisit portare , I.
 486. Porro , avaritia , dum aliquid ostendit , jaculo percutere vult ; capit. — Intuitu , decipit visu oculorum , I.
 489. Adactum , infixum , I.
 490. Multos , avaritia multos præcipitat in incendium , I.
 491. Focos , ignes , vel tartareas pœnas Stygis. — Æstuat , coquitur , I.

- magis approbat. Contra Giselinus reprehendit Aldum , quod aliquando hujusmodi nomina in is terminaverit , ut hymn. S. Hippolyti vers. 490 , omnis adorat Pubis , C eunt , redeunt. Quippe negat Giselinus , Prudentium ad consuetudinem veterum respexisse , qui istiusmodi nominativos per es et is aliquando extulerint. Pro impia Pal. improba. Albertus Eyb. , qui in Margarita poetica locum poetæ nostro dedit , legit famis inoperta , quod meadum est carmini repugnans.
 480. Vienn. , generabat pro edebat ex aliquo insulso glossemate.
 481. In Rat. ex avaritia recenti manu factum avarities , frustra.
 484. In Put. et Ang. , offendicula. Alii melius offensacula : nam , ut observat Heinsius , lex metri rejicit offendicula : quod enim idem putat , Prudentium de his non fuisse valde sollicitum , qui priorem in mitra corripuerit , et in rubigine primam , id non est sat idonea causa ad lectionem regulis contrariam admittendam , relicta meliori : neque prima in mitra necessario est producenda. Cauchianus codex habet secum errare facit , non sinit.
 487. In Mar. erat quod cum petit.
 491. Ang. , male , auram pro aurum.
 492. Heinsius iterum e duobus vetustissimis defendere conatur peculator contra carminis leges , asseritque vix locum habere speculator. Verum non video cur ei non placeat Nelrissæ interpretatio : qui videt res pretiosas incendio perire. Jam priorem Ricciolus in Indic. syllab. controvers. monuit , ex mss. codd. , teste Vossio , legendum speculator , non peculator. Aldus , Gis. , Weitz. , recentiores præterea cum nostris omnibus codd. Mar. , Rat. , Vienn. , Alex. , Ang. , Vatt. C. , D. , F. , G. , H. , I. , O. , BB. habent speculator. Bonon. , mendose , spcculatum.

- Omne hominum rapit illa genus, mortalia cuncta A
Occupat interitu : neque enim est violentius ullum
495 Terrarum vitium, quod tantis cladibus ævum
Mundani involvat populi, damnetque gehennæ.
Quin ipsos tentare manu, si credere dignum est,
Ausa sacerdotes Domini : qui prælia forte
631 Ductores primam ante aciem pro laude
[gerebant
500 Virtutum, magnoque implebant classica flatu.
Et fors innocuo tinxisset sanguine ferrum,
Ni Ratio armipotens, gentis Levitidis una
Semper fida comes, clypeum objectasset, et
[atra
Hostis ab incursu claros texisset alumnos.
505 Stant tuti Rationis ope, stant turbine ab omni

- Immunes, fortesque animi : vix in cute summa
Præstringens paucos tenui de vulnere lædit
Cuspis Avaritiæ, stupuit lues improba, castis
Heroum Jugulis longe sua tela repelli :
510 Ingemit, et dictis ardens furialibus infit.
632 Vincimur, heu! segnes, nec nostra po-
[tencia perfert
Vim solitam ; languet violentia sæva nocendi,
Sueverat invictis quæ viribus omnia ubique
Rumpere corda hominum : nec enim tam fer-
[rea quemquam
515 Formavit natura virum, cujus rigor æra
Sperneret, aut nostro foret impenetrabilis auro,
Ingenium omne neci dedimus, tenera, aspera,
[dura,

GLOSSÆ VETERES.

493. Mortalia, homines, I.
494. Violentius, fortius, Iso, Mar.
501. Fors, forsitan, Mar.
504. Alumnos, filios, I.
505. Tuti, securi. — Ope, adjutorio, I.
507. Paucos, de militibus, Iso.

509. Jugulis, pectoribus, I.
510. Ingemit, stupuit, vel ingemuit, I.
515. Formavit, duravit. — Rigor, duritia, I.
517. Ingenium, hominum. — Tenera, omnem ætatem
dicit, I.

COMMENTARIUS.

493. Vienn., male, omnem hominem rapit.
494. In vulg., neque enim est. Heinsius aliquando putaverat neque ea violentius ullum. Postea ex scriptis agnovit hiatum. Giselinus, neque enim est, quod placet. Ald. et Weitz. cum mss., neque est.
497. Si credere dignum est ex Virgilio III Georgic.
498. Erfurt., fortes, non male, pro forte. Nescio cur Nebrissa dubitaverit de quibus sacerdotibus veteris legis poeta loquatur : nam clarissimum est de sacerdotibus novæ legis sermonem esse, cum pugna virtutum et vitiorum in anima Christiana describatur. At Chamillardus de ecclesiastico ordine mentionem haberi lubentius autumat, quod Prudentius in luxuriæ pugna objurgaverit Hispanorum fastum, qui consiliis sacerdotum non obtemperabant. Equidem nihil video in ea pugna ex quo argui possit, Prudentium objurgasse Hispanorum fastum, aut Hispanos sacerdotum consiliis non obtemperasse, nisi forte quod animadversum est ad versum 310. Sed aliud est in Hispania ob regionis ubertatem collocari posse organa, ut dicebat Giselinus, luxuria, aliud quod Prudentius luxuriam Hispanis potissimum exprobraverit, quod non nisi temere affirmabitur. Chamillardus vero cum videret vulgo objeci Hispanis fastum, Prudentium, de luxuria loquentem, interpretatus est ad fastum Hispanorum respexisse. Atqui fastus sive superbiæ vitium non eo loco a Prudentio exagitur, sed luxuria et quæ inde nascuntur vitia, jocus, petulantia, lascivus amor. Nemini autem venerit in mentem, hæc vitia Hispanorum fuisse aut esse propria, cum in omnibus æque terris dominantur. Imo qui geographicas institutiones tradunt, quamvis faciles sint in vitii virtutibusque pro libitu unicuique genti assignandis, tamen virtutem luxuriæ ejusque vitii contrariam, nullius gentis propriam esse jactant.
499. Widm. supra, primi ante aciem. Neque id duplicet.
501. Post hunc versum Mar. et Rat. pro titulo Ratio.
502. Weitzius ex M. Bergio observat, fortasse alludere poetam ad rationale Mosaicum, quod erat in pectore pontificis, suo ornato induti. Ego nihil aliud hoc loco reperio, nisi Prudentium ecclesiasticorum famæ consuluisse, etiam dum avaritiæ crimen eis aliquatenus objicit. Sane de ratione, et mente, quibus sacerdotes sui temporis præstabant, multa vere poterat prædicare, cum nullo tempore doctiores in Ecclesia viri floruerint. Qui hac tempestate nostra

- B passim, et licenter adversus ecclesiasticum ordinem debacchantur, Prudentii exemplo moniti, modestiam in ejus ordinis vitii objurgandis poterant discere. Avaritiam vero sacerdotibus tanquam vitium eorum magis peculiare plures affingunt, certe vehementer reprehendunt. Hieronymus jure suo acrius in avaritiam ecclesiasticorum invehitur epist. 52 ad Nepotianum de vita clericorum et monachorum, quem legere juvabit. Nam quod Ammianus lib. xxvii ostentationem cupiditatemque Romanis pontificibus sæculi iv objicit, id ab homine ethnico confictum liquet, ut detraheret auctoritati, qua potiuntur æternæ urbis episcopi, ut loquitur lib. xv.
503. Erfurt., objectaret; sed objectasset poscit sensus, et postea sequitur texisset.
506. Fuld., fortesque animo; elegantius est animi.
507. Meliores Heinsiani, Barthius, Egm., Fuld., Widm., præstringens cum Rat., cujus glossa est parum vulnerans, Weitzio, et aliis. Ald., Gis., Ang., Mariett., Vat. C. alique, perstringens. Utrolibet modo recte dixeris, et fortasse Prudentius alio loco præstringo, alio perstringo scripsit, ut nihil dicam de exscriptoribus etiam vetustissimis, qui sæpius scribendi rationem arbitrato suo reformabant.
508. Vienn., castis mendum pro castis. De lues sive luis vide vers. 479 in fames.
510. Fuld., inquit; cæteri, infit.
514. Giselinus, cum Ald. et ed. Daventriensi præfert melius putat quam perfert. Sed Aldus Weitzio, Heinsio, et mihi ait perfert. Hoc quoque argumentum est duplicis editionis Aldinæ. Verum Weitzius nunc lectionem eandem ac nos exhibet, aliis in locis diversam. Sæpe quidem accidit, aliquam lectionem cuidam auctori attribui, cujus vere non est : sed ejus nomen excidit, cum alius esset nominandus. Weitzius habet refert cum Widm. In Fuld., profert; in Cauch., præfert. Heinsiani omnes, Fabr. Widm. supra, nostri plerique, perfert, quod bene cum sententia procedit.
515. Erfurt., Vat. C a prima manu, duravit. In hoc Vat. supra formavit. Giselinus ad oram, duravit. In Fuld., vigor æra. Giselinus ex plerisque mss. præfert rigor : nam dura rigere, non vigere dicuntur.
517. Imitatio Maronis III Georg., Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum. Sententiam eandem amplexus est Horatius lib. II, sermone 3 : Omnis enim res : Virtus, fama, decus, diviina humanaque pulchris Divitiis parent.

- Docta, indocta simul, bruta, et sapientia, A 530 •Egimus e Scariot? magnus qui discipulorum
[necnon
Et conviva Dei, dum fallit fœdere mensæ
Haudquaquam ignarum, dextramque parapside
[jungit,
520 Sola igitur rapui, quidquid Styx abdit avaris
Gurgitibus: nobis ditissima tartara debent,
Quos retinent, populos: quod volvunt sæcula
[nostrum est:
Quod miscet mundus, vesana negotia, nostrum.
Qui sit, prævalidas quod pollens gloria vires
525 Deserit, et cassos ludit fortuna lacertos?
633 Sordet Christicolis rutilantis fulva monetæ
Effigies, sordent argenti emblemata, et omnis
Thesaurus nigrante oculis vilescit honore.
Quid sibi docta volunt fastidiâ? Nonne trium-
[phum
GLOSSÆ VETERES.
518. Bruta, stulta, I.
519. Incesta, immunda, I.
520. Styx, infernus, ad infernum vadit, I.
521. Gurgitibus, fluminibus, I.
523. Quod miscet, quod agit mundus mali, I.
524. Vires, virtutes suas, I.
525. Cassos, inutiles. — Ludit, delusa est. — For-
tuna, felicitas nostra, I.
- B 526. Fulva, rubra, I.
527. Emblemata, figuræ, vel abundantia, I.
528. Nigrante, dispecto, I.
532. Haudquaquam, nequaquam, I.
533. Flaminante, ardente, I.
534. Infamem, detestabilem, I.
535. Numinis, deifici, I.
539. Succubuit, scilicet nostra suggestione, I.

COMMENTARIUS.

522. In Mar., retinet, recenti manu scite correctum per retinent.

523. In Rat. desideratur est, ut in plerisque editis et mss. In Ald. et Ang. exstat nostrum est eodem modo ac in versu superiori.

524. In Rat. fuit quid sit, sed factum est qui sit. In Mar., qui; au oram, vel quid est. Sich., editi nonnulli, quid, cum Bong., ubi quid sit. Plerique, qui sit. Ang. et Vat., C, quid sit.

526. Ang., forma moneat; lege fulva.

528. Weitz., migrante, ex Piccarti cod.; alii omnes, nigrante, quæ verior est lectio.

529. Ang., fastigia, non absurde, pro fastidia. Nebrissensis explicat homines, qui thesauros fastidiunt. Intelligi potest docta fastidia, docti homines, scilicet sacerdotes, de quibus nunc agitur, fastu, et superbia ob doctrinam elati, aut etiam pecuniam fastidientes. Ald., Alex., Vat. E, O, Mar., Rat., Vienn., Weitz., præcipui Heinsiani, alique, nonne triumphum Egimus ex Schariot. In quibusdam egimus e Scharioth. Mendose in Vat. G, egimus Excarioth; et in Ang., Ex Scharioth egimus. Giselinus nescio quo auctore in textu, nonne triumpho Egimus Ischarioth. Idem in marg. 2 edit., et in textu 1 edit., nonne triumphum Egimus e Scharioth. Gifanius, triumphos egimus ex Scariot: nam ita veteres locutos affirmat. Vide Indicem Lucretii verbo Vestris.

530. Weitz., Vatt. C, G, O, Pal. a secunda manu, summus, cum Sich., Vienn., et Mar. a secunda recenti manu. Cæteri nostri et præstantiores Heinsiani cum Aldo, Giselino et aliis, magnus. Casus gignendi cum magnus, ut notatum est hymno 12 Cath., vers. 77. Heinsius observat Judam non fuisse summum discipulum Christi, adeoque penitus explodendam lectionem summus. Sed cum avaritia hoc loco orationem habeat, fortasse poeta eam inducere voluit falsis laudibus summæ præclarum alumnus cumulantiem. Ex Weitzii opinione, qui summus edidit, id ironice dici, ubi legerit Teolius, non invenio.

531. Vienn., Fuld., Widm., fœdera mensæ.

532. Ita habent vetustiores Heinsiani. In Put., dextraque parapside jungit; et sic multi scribunt parapside. Nostri etiam, Mar., Rat., Alex., Vatt. C, D, G, O, dextramque parapside jungit. In Vienn. eodem modo, sed desideratur conjunctio quæ post dextram. Consonant nostris Gifanius Ind. Lucr. in Vestris, et

Weitzius. Ald. et Fabr., dextramque parapside tingit. Giselinus, dextramque parapside jungit, ad oram tingit. Multa Heinsius de orthographia hujus vocis parapsis, quam præfert parapsidi, quamvis fateatur quosdam ita distinguere, ut parapsis sit scutella escaria, parapsis ἰσθῆαρον vel ἰσθῆαρον. In glossariis veteribus parapsis est acetabulum majus et suffusorium, quod aliqui catinum appellant. Apud S. Isidorum, Etymol. lib. xx, cap. 4, est quadrangulum et quadrilaterum vas, id est, paribus absidis. Alii scribunt absidibus, et Paulinus dubitabat, absis an absida dici deberet. Barthius ex suo codice legit parapside jungit, ac negat legi posse tingit: non enim manum tingebat in patina, sed huic utique jungebat. Sed fortasse argute dicere-
tur, Judam manum ipsam in patina tinxisse, ut sordes hominis notarentur.

534. Judæ ascribit, mercatum fuisse agrum de sanguine amici, quod acceptis ab eo argenteis principes sacerdotum, et seniores illum fuerint mercati. Notandum etiam est loqui avaritiam, ex cuius ora non mirum est, si diverso modo, ac evenerunt, res enarrentur. Sed Prudentius potius respexerit locum ex Act. apostol. 1, 18: Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit mediis. Ubi Judas dicitur figurate possedissee agrum, quia pretio, quod ipsi datum est, emptus est ager.

535. Aldus, eliso; alii, obliiso. Vide supra comm. ad vers. 331.

537. Rat., decidit; alii, concidit. Pro Achar vel Achar nonnulli Acham.

538. Ang., murali strage sine et.

539. Historiam hanc de Achar, sive, ut in Vulgata editione legitur, Achan, lege cap. vii Josue, vers. 1 et seqq.

540. De voce anathema et quantitate penultimæ magna est controversia. Alii censent semper corripiendam, sive donarium sacrum, sive excommunicationem significet. Alii corripiendam docent, cum accipitur pro excommunicatione, producendam, quando rem quæ Deo consecrata est significat: nam tunc Græce per η scribitur, ut cap. cit. Josue alii-que in locis sacre Scripturæ. Ricciolius Ind. syllab. controv. cum Carolo Stephano et Suida tenet, utrovis sensu corripit et produci posse, cum utrovis sensu per η et per ε possit scribi.

541. Vienn., festa; alii, mæsta. Non absurde festa

- Non illum generosa tribus, non plebis avitæ ▲
 Juvit Juda parens, Christo quandoque propinquo
 Nobilis, et tali felix patriarcha nepote.
- 545 635 Quis placet exemplum generis, placeat
 [quoque forma
 Exitii : sit pœna eadem, quibus et genus unum
 [est.
 Quid moror aut Judæ populares, aut populares
 Sacricolæ summi (summus nam fertur Aaron)
 Fallere fraude aliqua, Martis congressibus im-
 [par ?
- 550 Nil refert, armis contingat palma, dolisve.
 Dixerat, et torvam faciem, furialiaque arma
 Exuit, inque habitum sese transformat hone-
 [stum.
 Fit virtus specie, vultuque, et veste severa, B
 Quam memorant frugi, parce cui vivere cordi
 [est,
 555 Et servare suum : tanquam nil raptet avare,
- Artis adumbratæ meruit, ceu sedula, laudem.
 636 Hujus se specie mendax Bellona coaptat,
 Non ut avara lues, sed virtus parca puteur :
 Necnon et tenero pietatis tegmine crines
 560 Obtegit anguinos, ut candida palla latentem
 Dissimulet rabiem, diroque obtenta furori,
 Quod rapere, et clepere est, avideque abscon-
 [dere parta,
 Natorum curam dulci sub nomine jactet.
 Talibus illudens male credula corda virorum
 565 Fallit imaginibus ; monstrum feralè sequuntur,
 Dum credunt virtutis opus : capit impia Erin-
 [nys
 Consensu faciles, manicisque tenacibus arctat.
 Attonitis ducibus, perturbatisque manipulis,
 Nutabat virtutum acies errore biformis
 570 Portenti, ignorans, quid amicum credat in illo,
 Quidve hostile notet : lethum versatile, et an-
 [ceps

GLOSSÆ VETERES.

543. Christo, *adventum Christi dicit*, I.
 544. Nepote, *Christo*, Iso.
 545. Generis, *male operandi*, I.
 546. Exitii, *perditionis*. — Eadem, *una*, I.
 549. Fraude, *in fabricatione vituli*. — *Impar, id est, Levita pugnare non debuit*, I.
 550. Nil refert, *nulla discretio est*, I.
 553. Severa, *gravis*, I.
 554. Parce vivere, *vel filiis servare*, I.
 556. Artis, *parcitatatis*, Iso.
 557. Coaptat, *conjungit*, I.
560. Obtegit, *veniens paulisper avaritia*. — *Anguinos, serpentinos*. — *Latentem, sub specie bonitatis*, I.
 561. Rabiem, *formam*, I.
 562. Clepere, *cleps fur dicitur : inde clepere, id est furari*. — *Parta, parata*, I.
 565. Imaginibus, *formis*. — *Feralè, mortale*, Iso.
 566. Capit, *decipit*, I.
 568. Attonitis, *virtutum acies dubitat, avaritiam non plene cognoscens*. — *Ducibus, virtutibus*. — *Manipulis, vexilliferis*, I.

COMMENTARIUS.

- dici possunt spolia quæ tulit *de anathemate*, etc.; C
mæsta vero ex effectu.
543. Fuld., *propinquus*, minus bene. Adnotator edit. Colon. in *Juda* advertit correctum a Sichardo, sed legi non potuisse. In edit. Basil. anni 1527, ubi ad oram inveniuntur omnes correctiones Sichardo ascriptæ, invenio *jura* ad marginem pro *Juda*.
545. Vienn., *placet his quoque forma*. Sensus magis postulat *placat quoque*.
548. Avaritia Christianos sacerdotes vocat populares Aaron eodem jure quo diaconi vocantur levitæ. Confer ea quæ contra avaritiam profert operatio vers. 606 seq.
550. Vienn., *nil distat*; quæ est glossa in Marietti codice. Avaritia, Martis congressibus impar, ad donum convertitur. Sententia Virgilliana est lib. II Æneid., *Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?* Dolus ipse ex eodem Maronis loco adumbratus est, ubi Trojani sua arma cum Græcorum armis commutarunt, ut inter hos admixti facilius stragem ederent. Vitia autem specie virtutum sæpe fallere notius est quam ut probari debeat. In Vat. C corrige mendum *nil referet*.
553. In Mar. et Rat., *cultuque, et veste severa*. Weitzius cum Erf. et Widm. *vultuque, et voce severa*: sed in Erf. et Widm. supra, *veste severa*. Heinsius putavit Weitzium ex Egmondano protulisse *et voce, eumque f.lli, cum in Eg. sit vultuque, et veste*, cum Aldo et reliquis Heinsianis, excepto priore Rott., in quo est *et voce*. Sed in eo errat Heinsius, quod *Erfurtensem* codicem, a Weitzio laudatum per E, crediderit esse *Egmondanum*, qui per Eg. a Weitzio laudari solet. Heinsius præfert *vultuque, et voce severa*, quia hæc duo Prudentius amat conjungere, ut in hymno S. Romani, vers. 720. *Vultu, et severis vocibus sic increpat*. Exemplum non placet, quia res est
- valde diversa; et Prudentius videtur præ oculis habuisse Juvenalis locum satyra 14: *Fallit enim vitium specie virtutis, et umbra, Cum sit triste habitu, vultuque, et veste severum*. Quod cum Weitzius adverterit, non video cur ipse legerit *vultuque, et voce severa*. Cell. et Teol. ab Heinsio recedunt. In margine edition. Colon. ex cod. ms. *voce est* pro diversa lectione.
554. Rat., *memorent*.
555. Juvenalis satyra cit., *Nec dubie tanquam frugi laudatur avarus, Tanquam parcus homo, et rerum tutela suarum*.
556. Ang., *mendose, ceu scedula*.
557. Avaritiam Bellonam vocat tanquam hujus belli deam; mendacem vero, quia facta est virtus specie.
560. Apud alios *anguineos* reperies, apud alios *anguinos*.
561. Bong. et Erf., *formam*; supra *rabiem*. Ald., *intenta furori*.
562. Vienn., *et rapere est*. Græcis *κλέπτως* est fur, a quo *κλέπτω*, et Latine *clepere*.
563. Vienn., contra legem carminis, *jacit*. Ald. et Vat. C, *jactat*. Mar., Rat., Widm., *lactet*; plerique *jactet*.
565. Vienn., Ang., Vat. C, obsistente metro, *monstrumque feralè*: quod Weitzius edidit secus solum Bong., ac professus, in reliquis esse *monstrum feralè*.
566. In re simili Hamartig. vers. 427: *Sub sædere falso Tristis amicitia primus socia agmina credunt*, ex Virg. lib. II Æneid. In Aldo error est *caput pro capit*.
571. Ald. et Fabr., *vocet*; alii, *notet*. Vienn., *notet lævum*, non bene. Nebrissa in *anceps* notat *scilicet erat*. Alii cum Giselino aliter distinguunt, ut *lethum lubricet incertos visus*.

- Lubricat incertos dubia sub imagine visus. **A**
637 Cum subito in medium frendens Opera-
 [tio campum
 Prosilit auxilio sociis, pugnamque capessit
 575 Militiæ postrema gradu, sed sola duello
 Impositura manum, ne quid jam triste super-
 [sit.
 Omne onus ex humeris rejecerat, omnibus ibat
 Nudata induviis, multo et se fasce levarat :
 Olim divitiis gravibusque oppressa talentis ,
 580 Libera nunc miserando inopum, quos larga be-
 [nigne
 Foverat, effundens patrium bene prodiga cen-
 [sum.
 Jam oculos ditata fide spectabat inanes,
 Æternam numerans redituro fenore summam. **B**

- Horruit invictæ virtutis fulmen, et impos
 585 **638** Mentis Avaritiæ stupefactis sensibus hæsit
 Certa mori : nam quæ fraudis via restet, ut ipsa
 Calcatrix mundi, mundanis victa fatiscat
 Illecebris, spretoque iterum sese implicet auro ?
 Invadit trepidam virtus fortissima duris
 590 Ulnarum nodis, obliso et gutture fraugit
 Exsanguem, siccamque gulam : compressa li-
 [gantur
 Vincula lacertorum sub mentum, et faucibus arctis
 Extorquent animam : nullo quæ vulnere rapta
 Palpitat, atque aditu spiraminis intercepto
 595 Inclusam patitur venarum carcere mortem.
 Illa reluctanti genibusque, et calcibus instans,
 Perfodit et costas, atque ilia rumpit anhela.
 Mox spolia extincto de corpore diripit, aur

GLOSSÆ VETERES.

575. Operatio, largitas pugnat contra avaritiam, et spolia ejus pauperibus erogat, I.
 574. Pugnam, bellum, I.
 575. Militiæ, exercitus, I.
 576. Triste, acerbum, I.
 578. Induviis, indumentis, I, Mar.
 585. Fenore, pignore, I.
 584. Virtutis, operationis, I. — Impos, impotens,

- Mar.
 585. Hæsit, dubitavit, I.
 587. Calcatrix, operatio. — Fatiscat, deficiat, I.
 590. Nodis, brachiis. — Obliso, arctato, I.
 591. Gulam, guttur, I.
 595. Rapta, rupta, I.
 596. Illa, largitas avaritiam genibus, et calcibus perfodit, I.

COMMENTARIUS.

572. Fabr., Egm., Bong., incertus; tunc distinctione Nehrissæ utendum est, quanquam ipse Nehrissa intelligit, aciem lubricare incertos visus. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus est Operatio.

573. Ald., dum subito. Fuld., tum subito. In antiquis editis, miseratio; in mss., operatio. Sichardus ante Giselinum hanc vocem restituit. Alcimus Avitus de Laude virginitatis eadem voce utitur, et alii antiquiores, Tertullianus, Cyprianus, Optatus Milevitanus, Paulinus; de qua voce confer Rosweydam in not. ad S. Paulinum pag. 763 et seqq. ad verba FIDELIUM OPERATIO. Hinc opera misericordiæ, et titulus libri S. Cypriani de Opere et Eleemosynis. Origo nominis, ut nonnulli putant, ex Marci XIV, 6 : Bonum opus operata est.

574. Weitzius cum Bong. et Erf., capessit. Scribendum cum cæteris capessit.

575. In vetustiore Boh., prima duello, quod Gallandius in notis sibi placere ait, quod præcesserit postrema.

576. Fabr., tam triste. Barthius, lib. XII Advers., cap. 44, ex hoc loco observat, Christianos manum imponere simpliciter usurpasse pro absolvere : Extremam manum imponere veteres dicebant, vel summam, aut supremam.

577. Vienn., dejecerat; melius rejecerat.

578. Ald., Fuld., Vat. C. exuviis pro induviis, cujus glossa in Mar. est indumentis. Bong., Vat. C., multo se fasce levarat. Vat. II, male, induviis, multo et fasce levarat; nec melius Vat. G, induviis, et multo se fasce levarat. Imitatio est Maronis ecl. 9, Ego hoc te fasce levabo.

580. Ald., Widm. supra, Bong., miserando In nonnullis vulg., inopes.

581. Vienn., male prodiga. Sensus omnino postulat bene prodiga.

582. Put. et Thuan., ditata fidem, quem Græcismum nostri præcipui, Alex., Mar., Rat., alique non agnoscunt; neque agnoverant alii ante Heinsium, qui illum expressit. In Erfurt., aspectabat inanes.

585. Rat., æternam memorans. Weitz. cum solo Erfurt. a vet. manu, reddendo, minus bene. De fenore in cælis redituro vide Matth. XIX, 21 et 29.

584. Ald. et vet. edd., fulmen inopsque, quod in Erfurt. glossam refert pro impos. In Vat. C et Sich.,

fulmen et inops, quod respuit ratio carminis. In aliis impos, cujus glossa in Mar. impotens.

585. In Rat. corrector aliquis inepte avara lues pro avaritia; putaverat fortasse, ultimum a in avaritia carmini obstare.

586. Erfurt., fraudi, quod non displicet Heinsio, qui eam lectionem ex Egmondano petit, nisi male intellexerit Weitzium, qui solum Erfurtensem per E allegat. Vid. not. adversus 555 et 593. Aldus, Gis., Bong., Ang., Vat. C, restat. Heinsiani, Mar., Rat., Alex., Weitz. alique, restet.

587. Calcatrix ut amara rix, et similia. Calpurnius usurpavit calculator. Apud Weitzium in glossa mendum est speratio pro operatio.

590. Aldus, eliso gutture. Weitzius, ob iso robore, cum Widm., in quo supra est gutture. Legere præstat cum aliis obliso gutture.

591. Erfurt., compressa ligabat Vincula lacertorum sub mentum faucibus arctis. Bong., Ang., compressa ligabant.

595. Vienn., sanguine rupto; Rat., Boher. vetustior, Widm. a secunda manu, rupta. Weitz. cum Erfurt. (non Egmond., ut Heinsius putavit) scribere voluit rumpita, quod abhorret. Egmondanus et alij Heinsiani, rapta, quod habet Mar., Ald., Gis., Vat. C et alij Pal., Barth., raptam, velut dicat (inquit Barthius) instar talis, quomodo sæpissime loquitur Apuleius.

594. Veu. Beda, lib. de Arte metrica, asserit veteres extulisse interrecepto, ut quinta sede dactylus locaretur, quod non persuadet. Vide not. ad vers. 98.

596. Erf., Vienn., genibus, et calcibus.

598. Nostri præstantiores. Alex., Mar., Rat., alique, extincto, probe. In Put., exuncto, in Erf., exuto, quod in Egm. exstare ait Heinsius, qui fortasse deceptus est Egmondanum accipiens pro Erfurtensi, quem Weitzius laudat. Fallitur etiam Chamillardus, qui extincto legi in ms. regio Parisiensi, sive Put. affirmat. Heinsius putat legendum exuto, quia Prudentius eo verbo in re simili usus est, et idem Paulinus, et Tertullianus usurparunt. Sed ea ratio non est satis efficax; siquidem similia exempla in extincto possent proferri. Barthius legit exuncto. Cellarius ex Heinsii conjectura exuto. Suspicio antiquum esse verbum exucto, quod etiam lego in Heliopio: Curra

- 639** Sordida frusta rudis, nec adhuc fornacæ A
[recoctam
600 Materiem : tineis etiam marsupia crebris
Exesa, et virides obducta ærugine nummos
Dispergit servata diu, victrix et egenis
Dissipat, ac tenues captivo munere donat.
Tunc circumfusam vultu exultante coronam
605 Respticiens, alacris media inter millia clamat.
Solvite procinctum, justī, et discedite ab armis :
Causa mali tanti jacet interfecta, lucrandi
Ingluvie pereunte, licet requiescere sanctis.
Summa quies nil velle super, quam postulet usus
610 Debitus : ut simplex alimonia, vestis et una
640 Infirmos tegat, ac recreet mediocriter
[artus,
Expletumque modum naturæ non trahat extra. B
Ingressurus iter peram ne tollito, neve
De tunicæ alterius gestamine providus ito :
615 Nec te sollicitet res crastina, ne cibus alvo

GLOSSÆ VETERES.

- 601.** Nummos, *denarios*, I.
603. Tenues, *pauperes*, I.
606. Procinctum, *parationem belli, vel conventum*, I.
609. Postulet, *indiget*, I.
611. Recreat, *sustinet*, I.
614. Tunicæ alterius, *significant igitur duæ tunicæ dubitationem fidei; ut qui Christum induit, vestimenta perfidiæ non attingat*, I.
615. Nec te sollicitet, *sufficit diei sua malitia*, I.

COMMENTARIUS.

- nec exucto sulcabitur ore senectus*; et fortasse inde C Hispani dicunt *enjuo* id quod siccum est, et quasi sine succo. Fortasse etiam *exucto* est quasi *exsucto* ab *exsugo*.
599. Erf., Barthii codex, Palat., *recocta*, minus bene.
600. Put., *materiam*. Idem et Egm., *tiniis*, quod alias in optimis exemplaribus ita exaratum Heinisius invenerat, Putcanus etiam scribit *marsupia*. Nos orthographiam communiorem sequimur. Aldus, mendose, *cinctis*, pro *lineis*. Idem Ald., Gis., Weitzius, etiam, neque dissentit Heinisius. Fortasse verior est lectio Vienn. et aliorum, *tineis* et jam *marsupia*; sæpe in codicibus veteribus dictiones conjunguntur, ut non facile appareat quandoque, sitne una, an duplex.
601. Fuld., Widm. supra, *subducta ærugine*.
604. Bong., Sich., *multum exultante*, nullo sensu. Ex Fuld., tum pro tunc notat Weitzius.
606. Rat., *justi discedite sine et*.
607. Codex Barthii mendosus hoc loco *causa militanti*.
608. Mar., Sich., Bong., *illuvie*; rectius, *ingluvie*.
609. Weitz., *supra quam*. Ald., Gis., Ang., alii, *postulat*. Vide Columbanum carmine contra Avaritiam. Sententia aurea est, sed pervulgata, magis que in ore hominum quam in vita conspicua.
610. Ald., *et simplex*. Votum hoc est Pauli epist. I ad Timoth. vi, 8: *Habentes autem alimenta*, etc. Vestis una etiam exprimitur ex consilio evangelico Matthæi x, 9 et 10.
612. In Fuld., *non trahat ultra*. In edit. Coloniensi ad marginem lego Ald. *naturam*. Explicari potest, Non trahat extra naturam. Sed Aldus meus habet *naturæ*. Rursus duplex editio Aldina conjici potest.
613. Erf., *non tollito*. Fuld., *nec tollito*, non ita bene. Expressa sententia est ex Evangelio Matth. loc. cit.; Marc. vi, 8 et 9; Luc. ix, 5; et xii, 35.
Defuerit : redeunt escæ cum sole diurnæ.
Nonne vides, ut nulla avium cras cogitet, ac se Pascendam, præstante Deo, non anxia credat? Confidunt volucres victum non defore viles,
620 Passeribusque subest modico venalibus asse
Indubitata fides, Dominum curare potentem,
Ne pereant : tu cura Dei, facies quoque Christi,
An dubitas, ne te tuus unquam deserat auctor?
Ne trepidate, homines : vitæ dator, et dator
[escæ est.
625 Quærite luciferum cœlesti dogmate postum,
641 Qui spem multiplicans alat invitiabilis ævi,
Corporis immemores : memor est, qui condidit
[illud,
Suppeditare cibos, atque indiga membra fovere.
His dictis curæ emotæ, metus, et labor, et vis,
630 Et scelus, et placitæ fidei fraus inficiatrix,
Depulsæ vertere solum. Pax inde fugatis
Hostibus alma abigit bellum, discingitur omnis

- 617.** Ut, *quomodo*, I.
622. Facies, *imago*, I.
625. Lucifuum, *luciferum*, Iso.
626. Invitiabilis, *inviolabilis vitæ*, Iso.
628. Suppeditare, *dare*. — Indiga, *egentia*. — Fovere, *refocillare*, I.
630. Inficiatrix, *negatrix, corruptrix*, I.
631. Depulsæ, *omnes*. — Solum, *pulverem terræ*, Iso.
632. Discingitur, *discessit*, I.

- 614.** Heinsiani, et nostri præcipui, *ito*, cum Sich., Weitz. et aliis. Ald., Gis. in textu, *esto*, quod est glossema in Erfurt. Weitzius excudit *tonicæ*, quia ita legit in Bong., quod ridiculum est.
615. Æmulatus est nostrum Columbanus : *Nec te sollicitet circumfusua copia rerum*, Albertus. Eyb non bene, *ne te sollicitet*, pejus vero vers. seq. *deserit pro defuerit*.
616. Egm., Erf., Palat., Barthius, *cum sole diurno*.
619. Oxon., *non defore vitæ*. Vide Matth. vi, 26, et x, 29.
623. Tres vetustiores Heinisiani, Pal., Weitz., Barthius, Vat. II, *addubitas*. Ald., Gis., Ang., Vatt. C, F, G, O, et Albertus Eyb., *an dubitas*. Mar., Rat., Alex., Sich., Bong., Widm., *at dubitas*. Fuld., *ast dubitas*. Vienn., *nec te, male, pro ne te*. Idem *deseret pro deserat*.
624. Ald., Bong., *vitæ dator est dator escæ*. Ita Eyb. in Margarita poetica. In Aldo male interpungitur *vitæ dator, est dator escæ*. In Vat. C, *vitæ dator, et dator escæ* deest verbum substantivum est.
625. Weitzius cum solo Widm. a prima manu, *quærite lucifuum*. Glossa Isonis diversa est lectio.
626. Erfurt., Ald., *alit*. Mar., Rat., Alex., Vat. II, Barthius, Put., Weitzius, Heins., Widm. a prima manu *invitiabilis*. Rott. prior. Vienn., Sich., *insatiabilis*. Heinisiani plerique, Ald., Erfurt., Widm. supra, Ang., Vat. G, Eybelius, Torn. *inviolabilis*. In Vat. BB, *inviolabilis orbis, supra aliter ævi*. Sententiâ horum versuum ex Matth. vi, 33 : *Quærite ergo primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis*.
630. Heinisiani meliores, Alex., Mar., Weitz. aliique, *placitæ*. Aldus, Gis., Vat. C aliique, *placidæ*.
631. Fuld., *evertere solum*. Legendum *vertere*. Isonis glossa est *pulverem* pro *solum*. Vide quæ notavi ad Cathem. hymnum 3, vers. 129.
632. Ald., Vat., C, Fabr., Bong. a secunda manu *discinditur*. Ita etiam in vet. lib. legit Gifanius : Sed ex versu sequenti patet præferendum *discingitur*.

- Terror, et avulsis exhibulat ilia zonis,
Vestis ad usque pedes descendens defluit imos,
655 Temperat et rapidum privata modestia gressum.
Cornicinum curva æra silent : placabilis implet
Vaginam gladius : sedato et pulvere campi
Suda redit facies liquidæ sine nube diei,
Purpuream videas cœli clarescere lucem.
- 640 **642** Agmina casta super vultum sensere To-
[nantis
Arridere hilares, pulso certamine, turmæ,
Et Christum gaudere suis victoribus arce
Ætheris, ac patrium famulis aperire profundum.
Dat signum felix Concordia, reddere castris
- 615 Victrices aquilas, atque in tentoria cogi.
Nunquam tanta fuit species, nec par decus ulli
Militiæ, cum dispositis bifida agmina longe
Duceret ordinibus, peditum psallente caterva,
Ast alia de parte equitum resonantibus hymnis.
- 650 Non aliter cecinit respectans victor hiantem
Israel rabiem ponti post terga minacis,
Cum jam progrediens calcaret littora sicco
Ulteriora pede, stridensque per extima calcis
- A Mons rueret pendentis aquæ, nigrosque relapso
655 Gurgite Nilicolas fundo deprnderet imo,
643 Ac refluxente sinu jam redderet unda na-
[tatum
Piscibus, et nudas præceps operiret arenas.
Pulsavit resono modulantia tympana plectro
Turba Dei, celebrans mirum, ac memorabile
[sæclis
- 660 Omnipotentis opus, liquidas inter freta ripas
Fluctibus incisus, et subsistente procella
Crescere, suspensosque globos potuisse teneri.
Sic, expugnata vitiorum gente, resultant
Mystica dulcimodis virtutum carmina psalmis.
- 665 Ventumerat ad fauces portæ castrensium, ubi ar-
[ctum
Liminis introitum bifori dant cardine claustra.
Nascitur hic inopina mali lacrymabilis astu
Tempesta, placidæ turbatrix invida Pacis,
Quæ tantum subita vexaret clade triumphum.
- 670 Inter confertos cuneos Concordia forte,
Dum stipata pedem jam tutis mœnibus infert,
Excipit occultum vitii latitantis ab ictu

GLOSSÆ VETERES.

635. Iliæ, *intestina*. — Zonis, *cingulis*, I.
635. Privata, *specialis*, I.
636. Cornicinum, *tubæ silent : gladii reconduntur in vaginas*, I.
638. Suda, *serena*. — Sine nube diei, *perturbationis ; sine vindicta ; dies diei eructat verbum*, I.
639. Purpuream, *virtutum legio gaudet, victo certamine*, I.
643. Profundum, *alitudinem*, I. *Sublimitatem*, Mar.
644. Dat, *concordia jubet reducere vexilla in castra*, I.
645. Aquilas, *vexilla*. — Cogi, *congregari*, I.
646. Nunquam, *turmæ psallentium equitum, ac pedestrium*, I.
647. Bifida, *bina*, I.
651. Ponti, *maris*. — Minacis, *perturbationem semper imminentem significat*, I.
653. Extima, *exteriora*, I.
655. Nilicolas, *Ægyptiacos, qui Nilum colunt. Ægyptii significant diaboli instigationes*, I.
656. Unda, *gratia divina, per quam evaserant*, Iso.
663. Resultant, *ersulant*, I.
667. Astu, *ferro, vel astutia*, I.
668. Tempesta, *persecutio*, I.
671. Stipata, *circumdata*, I.

COMMENTARIUS.

633. Pro *exhibulare* solum Prudentium laudat Fortellinus. Otium indicatur.
634. Weitzius cum Gifanio, *vestis et usque non vestis ad usque*. Gifanius verbo *Discrimo* affirmat, *usque pro ad usque* eleganter dici; et verbo *Vestis* asserit, veteres ita usurpasse cujus ignoratio mendum in Prudentio pepererit. Displicet id Heinsio, nec mihi sane placet.
635. Erfurt., *temperat et rapidum*.
637. Giselinus, *sedato pulvere sine et*.
638. In Erf., *nuda*; ad marg., *suda*.
640. In nonnullis vulg. *agmina casta simul, cum Egm*.
642. Apocalypsis III, 21 : *Qui vicerit dabo ei sedere mecum in throno meo : sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus*. In Mar. et Alex., *arce*, cum tribus veteribus Heinsianis, quod placet : hoc est, in arce ætheris. Heinsius nescio cur suspicatur *arces*, cum habeat *arce* in plerisque. Barthius, lib. v, cap. 12, legit *arce*, et affert glossam, id est *imperium*.
643. Ald., Fabr., *portum*; et Nebrissa interpretatur pro regno cœlesti, quia portus quo profundior, eo securior. Vera lectio *patrium profundum*, cujus glossa in Mar., id est *sublimitatem*. Vide Gifanium Ind. Lucret., verbo *PROFUNDUM*. Post hunc versum in Mar. inscriptio *Concordia*.
646. Aldus excuderat *spes*; emendavit recte *species*. Idem, *Deus ulli*. Ang., *decus unquam*. Verior lectio *nec par decus ulli*.
643. In Vat. II, mendose *Duceret hordinibus peditum stupere catervas*.
650. Giselinus monet hunc versum non esse sententiæ superiori annectendum, ut alii ineptefecerant. Historiam sacram habes cap. XIV Exodi.
651. In nonnullis vulg., *minantis*.
653. Erfurt., *callis*; supra, *calcis*.
654. Weitzius cum Erf., Widm., *repulso*, supra *relapso* tam in Erf. quam in Widm. Cæteri, *relapso*; Put., *relaxo*.
655. Erf., *Niliacos*; idem et Barthius, *deprnderet imo*.
656. *Natatus* nomine usus est Apoth. vers. 684. Eodem nomine substantive utitur Statius Silv. lib. I, silv. 3 et 5.
662. Actum hac de re hymno 5 Cath., vers. 65 et seqq.
664. Piccarti codex, *multimodis*.
665. Ang., *ad belli fauces castrensium*. Ex his carminibus colligit Barthius, militem fuisse Prudentium. vel certe ab eo scite describi portam castrensem ait, quia in castris militaverat. Confer vitam Prudentii in prolegom. Plures erant portæ in castris; de quibus Turnebus lib. xxx Advers., cap. 24, Lipsius de Militia Rom. lib. v, dial. 5. Post hunc versum in Mar. titulus *Discordia*, et caractere minuto *cognomento hæresis*. Ita etiam in Rat.
667. In quibusdam vulg., *hinc pro hic*.
669. Ald., *vexavit*; alii, *vexaret*. Apud Aldum et alios hoc loco titulus *Concordiæ et discordiæ pugna*.
670. Erf., non bene, *inter confertos*.

- Mucronem lævo in latere, squalentia quamvis A
644 Texta catenato ferri subteimine corpus
 675 Ambirent, sutis et acumen vulneris hamis
 Respuerent, rigidis nec fila tenacia nodis
 Impactum sinerent penetrare in viscera telum.
 Rara tamen chalybem tenui transmittere puncto
 Commissura dedit, qua sese extrema politæ
 680 Squama ligat tunicæ, sinus et sibi conserit oras.
 Intulit hoc vulnus pugnatrice subdola victæ
 Partis, et incautis victoribus insidiata est.
 Nam, pulsa culparum acie, Discordia nostros
 Intrarat cuneos, sociam mentita figuram.
 685 Scissa procul palla, structum et serpente fla-
 [gellum
 Multiplici, media camporum in strage jacebant.
 Ipsa redimitos olea frondente capillos
 Ostentans, festis respondet læta choreis :
645 Sed sicam sub veste tegit, te, maxima
 [virtus,
 690 Te solam tanto e numero, Concordia, tristi
 Fraude petens, sed non vitalia rumpere sacri
 Corporis est licitum : summo tenus extima tactu
- Læsa cutis, tenuem signavit sanguine rivum.
 Exclamat virtus subito turbata : Quid hoc est?
 695 Quæ manus hic inimica latet? quæ prospera
 [nostra
 Vulnerat, et ferrum tanta inter gaudia vibrat?
 Quid juvat indomitos bello sedasse furores,
 Et sanctum vitii pereuntibus omne receptum,
 Si virtus sub Pace cadit? Trepida agmina mæstos
 700 Convertere oculos : stillabat vulneris index
 Ferrata de veste cruor, mox et pavor hostem
 Cominus astantem prodit : nam pallor in ore,
 Conscius audacis facti, dat signa reatus,
 Et deprensa tremunt languens manus, et color
 [albens.
 705 Circumstat propere strictis mucronibus omnis
 Virtutum legio, exquirens fervente tumultu
 Et genus, et nomen, patriam, sectamque,
 [Deumque,
646 Quem colat, et missu cujatis venerit. Illa
 Exsanguis, turbante metu, Discordia dicors,
 710 Cognomento Heresis : Deus est mihi discolor,
 [inquit.

GLOSSÆ VETERES.

673. Mucronem, sicut sicarii habent breves gladios.
 — Squalentia, nitentia, Iso. Splendentia, Mar.
 675. Hamis, circulis, I.
 676. Tenacia, firma, I.
 678. Rara, parva, vel tenuis, I.
 679. Commissura, conjunctura, vel flexura, Iso.
 689. Sicam, gladius est, in medio caputem habens,
 et hinc inde acutus, I.
691. Vitalia, viscera, I.
 692. Extima, extrema, I.
 697. Bello, ferro, I.
 702. Cominus, juxta, vel propius.—Ore, in facie, I.
 706. Exquirens, interrogans, Iso.
 707. Sectam, doctrinam, dogma, I.
 708. Cujatis, de qua gente missa esset; vel cujus
 gentis, I.

COMMENTARIUS.

673. In Rat. corrector poetices ignarus pro lævo
 in latere posuit latere in lævo, non advertens, postre-
 mum e recte in latere produci posse ob duas conso-
 nantes dictionis sequentis, quod familiare est Pru-
 dentio.
 674. Alii, subteimine; alii, subteimine. Vide scri-
 ptores rei orthographicæ, sive lexicographos.
 675. In Erf., mendum ambirent.
 679. In edit. Colon. ad oram, Ald. conjunctura.
 Aldus meus, commissura.
 681. Mar. a secunda manu, intulit huc vulnus, a
 prima manu hoc vulnus.
 683. Fabr., lætos; melius nostros. Gifanius Fabri-
 cio consonat Indic. Lucr.
 684. Innuit Prudentius, latenter irrepere interdum
 discordiam sub amicitie simulatione. Observat Weit-
 zius, poetam attingere morem militie, ut diversa di-
 versi milites veste uterentur; uti alios non paucos
 militie mores hoc carmine exposuit.
 685. Virgilius lib. viii Æneid., vers. 702: Et
 scissa gaudens vadit discordia palla, Quam cum san-
 guineo sequitur Bellona flagello. Petronius in Satyrico:
 Et mærens lacera concordia palla. Heinsiani, Alex.,
 Vatt. G, O, Ald., Rat. a prima manu structum et ser-
 pente, quasi instructum a struo. Usus etiam est in
 hymno S. Laurentii, vers. 176: Structos talentis ordi-
 nes. Mar., Rat. a secunda manu, Ang., Weitz., stri-
 ctum et serpente. Vat. C, palla structum serpente. Vat.
 BB, et structum serpente. Gifanius apud Heinsium, et
 structum.
 686. Mar., medio, perperam. Vetustiores Heinsiani,
 Alex., Vienn., Rat., Mar., Gis., Weitz., aliique,
 jacebant. Aldus, Fuld., Vat. C, jacebat.
 687. Widm., oleo; supra olea. Pacis insigne olea est,
 qua discordia præcingitur sociam mentita figuram. Se-
 cunda in redimitos producit, raro, et haud scio, an uni-
 ce hoc exemplo. Posset legi coronatos, nam sæpe alius
 Prudentius corripit secundam in redimere. Sed nihil
 mutandum.
 688. Ald., Fabr., Widm., Ang., respondit.
 690. Ald., tanto in numero. Mar., tanto ex numero.
 Rat., et solam tanto e numero. Vienn., te solam e tanto
 numero. Plerique, te solam tanto e numero.
 695. Giselinus in vetustis omnibus, quos vidit,
 invenit prospera nostra. Idem Heinsiani, et nostr.
 Ald. et alii vulg., pectora. Barthius quoque legit
 prospera nostra vulnerat, et observat. vulnerare ad res
 etiam inanimas trahi, ex Eutropio lib. x de Juliano:
 Fuerunt nonnulli, qui vulnera ejus gloriæ inferrent, et
 Symmacho lib. ii, epist. 30: Siciensiense negotium vul-
 neratum. Similia exempla quivis poterit invenire.
 697. Mar., ferro sedasse fortasse melius, quam bello.
 Intelligo tamen idem esse ferro sedasse ac bello se-
 dasse; alioquin bene est bello, præsertim cum se-
 quatur pace.
 699. Widm. supra, castos pro mæstos. Arator lib.
 ii: Sed et acrior hostis Intus erit, graviusque malum
 discordia portat, Quæ vulnus sub pace creat.
 704. Vienn., et deprensa fuit. Ald., Gis., Wei z.,
 Ang., Vat. C, Rat., et deprensa tremunt. Mar., Ang.
 cum tribus vetustioribus Heinsii, et deprensa tremunt.
 Id tenent recentiores.
 708. Ald., et jussu. In Vat. C abrasum est unum
 verbum, sive jussu, sive potius missu, quod exstat in
 omnibus aliis. Ang., venerat ipsa; Mar., Rat., a pri-
 ma manu, venerat illa. Cæteri, venerit illa.
 709. Vienn., male, discordia discors.
 710. In Rat. corrector, de quo sæpe, a Styge duco
 genus, prioribus abasis, ne scilicet prima in heresis
 corripitur, quam tolles noster corripit.

Nunc minor, aut major : modo duplex, et modo A

[simplex :

Cum placet, acrius, et de phantasmate visus,
Aut innata anima est, quoties volo ludere, nu-

[men,

Præceptor Belia mihi, domus, et plaga mundus.

715 Non tulit ulterius capti blasphemiam monstri

Virtutum regina Fides: sed verba loquentis

Impedit, et vocis claudit spiramina pilo,

647 Pollutam rigida transiūgens cuspide lin-

[guam.

GLOSSÆ VETERES.

711. Nunc, *interdum*. — Modo, *interdum*, Iso.

717. Pilo, *mucrone*, Iso.

718. Cuspide, *hasta*, I.

722. Cœno, *luto*. — Exhalante, *setente*. — Cloacis,

COMMENTARIUS.

712. Vat. L et Fuld., *complacet*, male; nec melius B
Vat. D, *Cum placet acrius est, et de phantasmate visus*.

713. Vienn., Fuld., *haut innata*; alii, *aut innata*.
Apud Heinsium Thuan. a manu secunda, *animam*,
nullo sensu; Rott., *haut innata*. Mar., Rat. a prima
manu, *nomen*, minus bene. Discordia argute ait, sibi
Deum esse *numen*, hoc est, verum Deum, quoties
vult ludere, non cum serio agit. Alii distinguunt *lu-*
dere numen.

714. Ita Mar., Barthius, Put., et Thuan. cum tri-
bus Weitzii, Egm., Erfurt. et Widm., quos ipse se-
quitur. Aldus, Ang., Vat. C, G, L, *Præceptor Belial*
mihî est, domus est plaga mundi. In priore Rott.,
Præceptor Belial mihî sit, domus, et plaga mundi.
In altero, *Præceptor Belial mihî adest, domus, et*
plaga mundi. Vat. D cum priore Rott. facit. Vat. F,
U, *Præceptor Belial mihî, domus, et plaga mundi*. In
quibusdam vulg., *Præceptor Belial mihî sit, domus est*
plaga mundi; in aliis, *Est mihî præceptor Belial, do-*
mus est plaga mundi. Chamillardus edidit, repugnante
metro, *Præceptor Belial mihî, domus et plaga mundi*.
Idem a Gallandio exscriptum, cui tamen magis pla-
cebat telestichium Aldi in hoc versu, *Præceptor Be-*
lial mihî est : domus est plaga mundi. At vitium car-
minis in principio versus, quem excudit, deprehendit.
In Rat. corrector improbus, *Est mihî præcep-*
tor Belial, ab rasis prioribus: tum prisca manu,
domus et plaga mundi. Giselinus 2 edit. primum ex-
cudit, *Est mihî præceptor Belial, domus est plaga*
mundi; postea in emendatis ex unico ms. optimum
putavit, *Præceptor mihî Belial, domus et plaga mundi*.

715. Fabr., *blasphemica monstri*. Certe *blasphemia*
in plurali numero est: formandum ergo erit nomen
blasphemium. Commodianus dixit etiam *blasphemium*,
ignominium, infanium.

716. Fidei laudes egregias habes toto cap. XII
Pauli ad Hebræos. Intellige nihilominus, majorem
esse charitatem.

719. Weitzius cum solo Fuld., *furialis bestia*. Ha-
bebat hoc omnino Weitzius, ut sæpe lectionem dete-
riori eligeret, ex unico codice desumptam.

721. Aldus, *corvisque edacibus*. Alii melius, *corvis*
quod edacibus. Barthius, *ultor pro ultro*; non placet.

723. Mar. et Widm., *quod tradat*, in Mar. supra
charact. minuti, *tradat*. In Put. et cæteris Heinsia-
nis, *tradat*, excepto Thuan., ubi *tradat*, quod in ple-
risque mss. et editis retinetur, nisi quod Teolius
gentior Vat. pro *tradat* allegat.

724. Vienn., contra metrum, *discissum feris*; in
Rat. idem, sed additum recenti manu, *que*; Weitzius
temere amplexus est *discissum feris*, non tra lectione
prætermissa, aut hæc alia non mala *discissumque feris*
cum Mar., Rott., Ang. In Vat. C error metri, *discis-*
sumque fœdis.

725. Aldus ediderat *ruptis hæresis perit horrida*

Carpit innumeris feralis bestia dextris :

720 Frustatim sibi quisque rapit, quod spargat in
[auras.

Quod canibus donet, corvis quod edacibus ultro

Offerat, immundis cœno exhalante cloacis

Quod tradat, monstribus quod mandet habere

[marinis.

Discissum fœdis animalibus omne cadaver

725 Dividitur : ruptis hæresis perit horrida mem-

[bris.

Compositis igitur rerum, morumque secundis

fossis, lacubus vel latrinis; Incus, excipiens sordes in
medio civitatis, cloaca dicitur, Iso.

726. Secundis, *prosperis*, I.

membris, recte, nisi quod hæresis cum diphthongo scri-
psit. Correxit male secundis curis ruptis perit hæresis
horrida membris: quæ correctio Gallandium alios-
que fugit, qui contendunt Aldum legisse *heresis perit*.
In Rat. eadem correctio recenti manu Giselinus poe-
tam defendit contra Nebrissam, qui eum accusaverat,
quod eandem syllabam nunc longam, nunc faciat
breve: quippe Nebrissa cum Aldo legerat *perit hæ-*
resis. Præposterum verborum ordinem esse cum Gi-
selino consensio ex mss., non ea ratione quam ad-
ducit, casum nominandi suo verbo debuisse præponi.
Iost hunc versum Mar. et Rat. pro titulo, *De fide et*
concordia.

726. Inter tot varias lectiones quæ hic occurrunt
difficile est quænam verior sit definire. Lectionem
quam damus tenent Heins., Gis., Chamillardus, alii-
que vulgati, et magna ex parte consentiunt libri ve-
teres. Aldus, *Compositis igitur rerum, morumque se-*
cundis In commune bonis tranquillæ plebis ad unum
Contigit hac statione frui, valloque foveri Pacifico
sensus, et in otia solvere curas. Extruitur. Vienn. cum
Aldo, sed postquam intra tuta morari pro tranquillæ
plebis ad unum. Mar., Ang., Compositis... in commune
bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli
statione locatis, Contigit hac statione frui, valloque fo-
veri, Extruitur. Ratisbonensis, Composito tandem
postquam requiesse tumultu, quod est ab inepto corre-
rectore, prioribus erasis, ita tamen, ut appareat
fuisse prius compositis; aliorum nullum vestigium.
In commune bonis postquam intra tuta morari (corre-
ctor hunc versum induxit, non erasis) Contigit ac
statione frui, valloque teneri (totus versus est a vetere
librario, excepta voce teneri, quæ est recenti manu),
Pacificas virtutum acies, quas pestis iniqua Turbarat
meditata dolos, et solvere curas In commune datum
tranquillæ plebis ad unum, omnia ab inepto corre-
ctore, prioribus erasis, præter partem primæ dictio-
nis pacificæ. Nihil aliud notat Mariettus ex hoc codice
Rat., in quo, ut puto, sequitur extruitur, etc. Put.,
Rott., In commune bonis tranquillæ plebis ad unum
Sensibus in tuta valli statione locatis, Extruitur.
Egmondanus cum Giselino, sed a manu interpolatrice,
tum in margine, Alius liber habet, In commune bonis,
etc. (ut in Put.). Thuan. et Oxon. cum Giselino, sed
post solvere curas addunt Sensibus in tuta valli stu-
tionem locatis. Weitzius Giselino adhæret, sed ait, v. l.
loque fovere pro valloque foveri. Heinsio placet Gra-
ciscinus valloque foveri pacificos sensus. Widm., Com-
positis... In commune bonis tranquillæ plebis ad unum
In commune bonis, postquam intra tuta morari Contig-
git, ac statione frui, valloque fovere Pacificos sensus,
et in otia solvere curas Sensibus in tuta valli statione
locatis, Extruitur. Versus Sensibus in tuta in Fuldensi
ad oram notatus est. In Erfurth., In commune bonis
postquam intra tuta morari Contigit, ac statione frui,

- 648** In commune bonis, postquam intra tuta A
[morari
Contigit, ac statione frui, valloque foveri
Pacificos sensus, et in otia solvere curas :
730 Exstruitur media castrorum sede tribunal
649 Editiore loco : tumulus quem vertice
[acuto
Excitat in sperulam, subjecta unde omnia late
Liber inoffenso circumspicit aere visus.
Hunc sincera Fides, simul et Concordia, sacro
733 Fœdere juratæ Christi sub amore sorores,
Conscendunt apicem : mox et sublime tribunal
Par sanctum, carumque sibi supereminet
[æquo
Jure potestatis : consistunt aggere summo
Conspicua, populosque jubent astare fre- B
[quentes.
740 Concurrent alacres castris ex omnibus omnes, 755 Publica sed requies privatis rure, foroque

GLOSSÆ VETERES.

727. Ad unum, ad unitatem, I.
731. Editiore, excelsiore, vel altiore, I.
732. Excitat, ext. III, I.
744. Carhasa, pallia, I.
745. Stertens, dormiens, Iso.
746. Auribus, caritas virtutum turmas alloquitur.—

- Concio, congregatio.—Quidnam, cur, Iso.
753. Barbaries, gentilitas, I.
754. Premebat, ira et libido, I.
755. Privatis, specialibus.—Rure, foroque, in villis et civitatibus, I.

COMMENTARIUS.

- valloque fovere Pacificos sensus, et in otia solvere curas, Compo itis igitur rerum, morumque secundis, Exstruitur. Codex Picardi, In commune bonis tranquilla et pace solutis Sensibus ut tuta valli statione locari Contigit, ac statione frui, valloque foveri, Exstruitur. Vat. C. In commune bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione locatis In commune bonis postquam intra tuta morari. Reliqua, ut in Giselino. Vatic. D, In commune bonis tranquillæ plebis ad unum (quod est a secunda manu; sequitur a prima): Contigit, ac statione frui, valloque foveri Pacificos sensus, et in omnia solvere curas Sensibus locatis valli in tuta statione (qui ordo verborum præposterus est, et contra metrum) Exstruitur. Vat. F, Compositis.... In commune bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione locatis Contigit, ac statione frui, valloque foveri Pacificos sensus, et in otia solvere curas, Exstruitur. Vat. G cum Aldo, sed inserit versum Sensibus in tuta valli statione locatis inter versus Pacificos, et Exstruitur. Vat. L ut Vat. F, sed hac statione, et curam pro curas, et mendose sensus in otia. Vat. BB ut Vat. F, sed curam pro curas. Vat. O cum Giselino, addito versu Sensibus, etc., ante Exstruitur. Bonon., tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tota vallis statione locatis, Exstruitur, etc. Quis tantam in codicibus varietatem crederet? Heinsius duplicem editionem operum a Prudentio factam ex hoc loco suspicatur. D
727. Glossa aliam lectionem respicit.
730. Fuld., *construito media*, perperam. Mos Romanorum exprimitur exstruendi in castris tribunal imperatori cespitium: de quo Lipsius de Milit. Rom., Tacitus Annal. 1: *Simul congerunt cespites, exstruunt tribunal*. Confer Vopiscum in Probo. Alii aggerem vocant, et poeta noster infra vers. 738. *Pal pro castrorum* habet *camporum*, non ita bene.
731. Vienn., *quod, id e t, tribunal*; alii, *quem locum*.
732. Mar., Angel., *in speculum*, non probo. Uterque, *inde omnia*, non male.
733. Heinsius probat *circumspicit* ex Put. Sequor reliquos, qui bene referunt *circumspicit* cum Alex., Vat. C, Prag., Rat., Vienn. Teolius ait mss. habere *circumspicit*, sed non explicat quinam sint, et an omnes ita habeant.
734. In Put. et Egm., *huc*; in Oxon., *hinc*: neutrum arridebat Heinsio. Barthius etiam legebat in suo ms. *huc*, sed sincerius putabat *hunc*, quod tenent nostri cum Aldo et aliis. Erfurt., *tunc*.
737. Cham., *mendose, per sanctum*.
738. Dictum ad vers. 730 de aggere, et tribunali cespitium. Hujusmodi tribunalium imagines exhibet Montfauconius tom. IV Antiq., pag. 103, qui aliquando pro opportunitate fuisse lapide existimat.
739. In Vat. O deest *que in populosque*. In Fuldensi, *conspicuaque jubent populos*, quod Weitzio placuit.
740. Rat., *alacres e castris omnibus*.
743. Weitzius, unum Fuldensem secutus, *degenerem*.
746. Heinsius cum Put. et Thuan. prætulit *expectant*, qualia multa se restituisse ait apud prisca auctores ope membranarum. Sed cum utrumque recte dicatur, et nostri omnes Mar., Rat., Vienn., Alex., Ang., Vatt. C, F, G cum aliis mss. et editis ante Heinsium habeant *expectat*, nihil mutandum est.
748. Vienn., *victoribus add-re*.
749. Vienn., *erupit*. Ald., Fabr., *primam in vocem*. Ang., *prima se voce*, contra carminis rationem, et insolita phrasi.
750. In priore Boher., *sat gloria*; alii, *jam gloria*.
752. Heinsius Weitzium arguit, quod pro *contigit* intempestive huc revocaverit *hoc habet*, de quo ad vers. 53. At Weitzius præter Widm. a prima manu, quem allegat, e nostris habet sibi consentientes Mar., Vienn., Rat. Gifanio Ind. Lucr. pag. 436, *de incisione, sive inciso* ex vet. lib. legit, *Contigit exstincta multo certamine sæva*. Cum Gifanio facit Vat. C. Non placet.
753. In editione Aldi, qua utor, nota est Marietti, ut opinor, quod urbs sancta videtur hic intelligi Roma, ex qua fugatam poeta dicit universam barbariem, seu gentilitatem. Confer initium lib. II adversus Symmach., *Credebam vitis, etc.*, et proleg. num. 69 et seqq.
755. Fuld., *publica jam requies*. Præclara sententia, quippe evangelica, ex Matth. XII, 25: *Omne regnum divisum contra se desolabitur: et omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit*

- Constat amicitia: scissura domestica turbat A
Rem populi, titubatque foris, quod dissidet intus.
Ergo cavete, viri, ne sit sententia discors
Sensibus in nostris, ne secta exotica tectis
760 Nascatur conflata odiis: quia fissa voluntas
Confundit variis arcana biformia fibris.
651 Quod sapimus, conjungat amor: quod
[vivimus, uno
Conspiret studio: nil dissociabile firmum est.
Utque homini, atque Deo medius intervenit
[Iesus.
765 Qui sociat mortale Patri, ne carnea distent
Spiritus æterno, sitque ut Deus unus utrumque:
Sic, quidquid gerimus mentisque, et corporis
[actu,
Spiritus unimodis textat compagibus unus.
Pax plenum virtutis opus, pax summa labo-
[rum,
770 Pax belli exacti pretium est, pretiumque peri-
[cli.
Sidera pax vigent, consistunt terrea pax:

- Nil placitum sine pace Deo, non munus, ad aram
Cum cupias offerre, probat, si turbida fratrem
Mens impacati sub pectoris oderit antro:
775 Nec si flammicomis Christi pro nomine martyri
Ignibus insilias, servans inamabile votum
Bile sub obliqua, pretiosam proderit lesu
652 Impendisse animam: meriti quia clau-
[sula pax est.
Non inflata tumet, non invidet æmula fratri,
Omnia perpetitur patiens, atque omnia credit.
780 Nunquam læsa dolet, cuncta offensacula donat.
Occasum lucis venia præcurrere gestit
Anxia, ne stabilem linquat sol conscius iram.
Quisque litare Deo mactatis vult holocaustis,
Offerat imprimis pacem: nulla hostia Christo
B 785 Dulcior: hoc solo sancta ad donaria vulum
Munere convertens, liquido oblectatur odore.
Sed tamen et niveis tradit Deus ipse columbis
Pennatum tenera plumarum veste colubrum
Rimante ingenio docte internoscere, mixtum
790 Innocuis avibus: latet et lupus ore cruento

GLOSSÆ VETERES.

756. Domestica, civilis, I.
757. Rem, statum, I.
759. Exotica, mortifera.—Tectis, cooperitis, I.
760. Fissa, divisa vel separata, I.
761. Arcana, secreta.—Biformia, divisa.—Fibris, nervis, cogitationibus, I.
765. Conspiret, confirmet, I.
773. Probat, placet, I.
776. Servans, habens contra fratrem.—Votum, vo-

- luntatem, Iso.
777. Bile sub obliqua, felle sub obscuro, I.
778. Impendisse, dare, I.
781. Donat, dimittit, I.
782. Præcurrere gestit, prævenire festinat, I.
788. Tradit, docuit.—Columbis, Christianis, I.
789. Colubrum, diabolum, I.
790. Innocuis, virtutibus, vel columbis, I.

COMMENTARIUS.

759. Ald., Gis., in vestris. Heinsiani et nostri cum C
Weitzianis, in nostris. In Mar., nec secta; alii, ne
secta. Vox exotica Plautina est, ab aliis revocata.
760. Alex., Mar., Vatt. F, G, Giselinus ad marg.,
Heinsiani, fissa, excepto Thuan., in quo a manu
prima, fusa, et Rott. priore, ubi fira. Barthius quoque
et Weitzius, fissa. Vat. C. scisa. Erfurt., Angel.,
Ald., Gis. a prima manu, scissa. Fissum appellabatur
jecur cæsæ victimæ, quæ fortasse respicit vox fibris.
761. Widm. ad oram, infundit variis, minus bene.
762. Weitz. cum solo Erfurt., conjunctet. Cur non
potius cum aliis conjungat?
764. Ald., medium intervenit. Legendum medius
intervenit. Corrector ridiculus codicis Rat. fecit genus
intervenit: siquidem arbitrabatur carmen non alio
modo constare. Fuld., atque homini, atque Deo me-
dius: non displicet. Ex hujuscemodi loquendi for-
mula, atque sententia natum est vocabulum mediator
de Christo. Vide Cath. hymn. 11, vers. 16.
765. Carneus nomine usus etiam est in Apoth.
771. Boetius imitatus videtur Prudentium lib. iv,
metro 6: Si vis celsi jura tonantis Pura solers cernere
mente, Aspice summi culmina cæli. Illic justo sedere
rerum Veterem servant sidera pacem.... Hæc concordia
temperat aquis Elementa modis, etc.
773. Tectis hujus rei Matthæus, cap. v, vers. 23.
Plerique, probat. Heinsius cum Thuan. rectius putat,
et tenet probet.
775. Ald., flammivomis. Melius flammicomis cum
scriptis. Sic Marius Victor lib. ii in Genesim: Crinita
incendia late Extendens. Et Juvenecus lib. iv: Ignico-
mæque ruent stellæ, et paulo post: Ornata accinctæ
tædarum flammicomantum. In editione Parmensi
mendum est flammicolis, quod in nota repetitur.
777. Bils obliqua est perfida, dolosa, ut carmen
obliquum. Consule lexica. Sententiam vide apud
Paulum, I ad Corinth. xiii. 3. In Ald., Fabr. et Rat.

- manu correctoris improbi, prosit Iesu. In not. ad
vers. 764 observavi correctoris Ratisbonensis auda-
ciam, qui genus pro medius inexit, ut Iesus esset
trisyllabum.
779. Pergit poeta sententiam Apostoli ex eodem
capite complecti.
781. Egm. et Pal., contra offensacula. Barthius,
qui ita in suis membranis reperit, Non puto, inquit,
CONTRA a librariis excogitatum.
782. Rursus Apostoli expositionem vides ex cap.
iv Ephes. vers. 26.
785. Fuld., concitus; rectius, conscius.
784. Giselinus hoc loco monet, particulam quis-
qui, ut ipse scribit, facilitatis intelligentiæ causa ita a
se fuisse positam, quamvis putet, Prudentium scri-
ptum reliquisse quisque. Sane præstitisset non mu-
tare, quod Prudentium scripsisse fatetur Giselinus:
et mihi quidem difficiliter intellectu videtur quisqui,
quam quisque. Adisis not. ad hymn. vii Cathem.,
vers. 216.
786. Giselinus edit. 1 ad oram, facta ad donaria:
ei advertit in Commentariis edit. 2, donaria esse vel
munera Deo consecrata, vel loca his munibus
destinata: loca dici posse sancta, dona vero non
item, quod commendari debeant ab integritate et
innocentia offerentis, adeoque hoc sensu facta ad do-
naria legi posse. Nihil moveor ea distinctione: etiam
dona sancta dici valent non per se, sed quia Deo di-
cata.
787. Put., puro pro liquido.
789. Gifanius Ind. Lucr., verbo Vestis, observat
Lucretium dixisse vestis aranæ, vestis anguis, ut Vir-
gilius mira venustate exuviæ anguis, et non minore
elegantia Prudentius hoc loco vestis plumarum; quam
tribuit draconi, sive serpenti aligero, hoc est
dæmoni.
790. Hoc etiam ex Matth. vii, 15: Attendite a fal-

- 653** Lacteam mentitus ovem sub vellere A
[molli,
Cruda per agninos exercens funera rictus.
Hac sese occultant Photinus, et Arrius arte,
795 Immanes feritate lopi : discrimina produnt
Nostra, recensque cruor, quamvis de corpore
[summo,
Quid possit furtiva manus. Gemitum dedit
[omnis
Virtutum populus, casu concussus acerbo.
Tum generosa Fides hæc subdidit : Imo se-
[cundis
800 In rebus cesset gemitus : Concordia læsa est,

Sed defensa Fides : quin et Concordia sospes,
Germanam comitata Fidem, sua vulnera
[ridet.

654 Hæc mea sola salus : nihil hac mihi
[triste recepta.

- Unum opus egregio restat post bella labori,
805 O proceres : regni quod tandem pacifer hæres
Belligeri, armata successor inermis et aula
Instituit Salomon : quoniam genitoris anbeli
Fumarat calido regum de sanguine dextra.
Sanguine nam terso, templum fundatur, et ara
810 Ponitur, auratis Christi domus ardua tectis.
Tunc Jerusalem templo illustrata, quietum

GLOSSÆ VETERES.

- 795.** Produnt, ostendunt, I.
796. Recensque, factus a discordia, I.
797. Furtiva, occulta ; hoc ideo dixit, quia discordia
latenter eam vulnerabat, I.
798. Ca-u, concordia, I.
799. Secundis, prosperis, I.
800. Cesset, nunc, I.

- B** **802.** Sua, propria, I.
804. Opus, domus. — Restat, nobis faciendum, I.
805. Proceres, virtutes. — Tandem, olim, I.
806. Belligeri, David, I.
807. Instituit, carnaliter. — Genitoris, David, I.
808. Regum, gentilium, I.

COMMENTARIUS.

sis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Vide etiam cap. x, 16 : Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, etc. Quod autem Pal. legit ovidibus pro avibus, falso id legit : nam illud pertinet ad sententiam priorem de avibus innocuis, et dracone.

795. Vienn., *anguineos* ; Ang. a prima manu, *anguinos*. Legendum *agninos ab agno* ; qua voce utuntur Horatius, Plautus et alii. Barthius observat, *funera* esse cædes, latrocinia et pestilentiam apud L. Septimium de Bello Trojano. Lactantius, sive alius de Passione dominica : *Sum factus homo, atque horrentia passus Funera*.

794. In Rat., *sese ostentant* : quæ lectio Marietto non displicebat, quia supra etiam vers. 688 de discordia *ostentans*, etc., cum tamen se occultaret. Argutius ista quam verius dicuntur, nisi fallor. Discordia ostentabat capillos olea frondente redimitos, quamvis falsam virtutis speciem induerit. Arius et Photinus *hac arte* feritatem suam occultabant.

798 Virgilius lib. v, vers. 700 : *Casu concussus acerbo*, et vers. 869 : *Casusque animum concussus amici*. Ut autem ego puto, poeta Hieronymi verba legerat dialog. adv. Lucif. num. 19 : *Ingemuit totus orbis, et Arianum se esse miratus est*. Ponitur a Prudentio scite *populus* pro quacunque multitudine. Exempla vide in Lexicis.

799. Vienn. *cum generosa* ; Aldus, *tunc* cum aliis. In nonnullis, *tum*.

801. Ex Heinsianis solus Thuan., *sed defensa fide* ; cæteri, *fides*. Non in elligo cur recentiores, Chamillardus aliique vulg. amplexi fuerint *fide* : nam concinnior est sententia *Concordia læsa est, sed defensa fides ; quin et concordia sospes germanam comitata fidem sua vulnera ridet*. Et *fides* quidem legitur in Mar., Alex., Weitzio cum suis, Sich., Rat., quamvis non ita clare, aliisque. In Vatt. C, G, *fide*, quod exstat in Vat. F a manu secunda. Giselinus, Aldum et Nebrissensem secutus, legit *fide*, etsi alii haberent *sed defensa fides*, quia, inquit, *fides* jam victrix defensionem hic non indigebat, quam rationem arripuit etiam Teolius, putans probatores Vatt. habere *fide*. Sed nihil inde conficiunt : nam asseritur, defensam ab omni vulnere esse fidem, læsa concordia ; ideoque sequitur *quin et concordia*, etc.

805. Amulatus est Maronem lib. ix, vers. 262 : *Nihil illo triste recepto*.

801. Præstantiores Heins., Rat. a prima manu.

Fabr., Vat. G, Picc., Alex., *egregio*, cum Gis. et aliis, Rat. supra, Mar., Vienn., Ald., Weitz., Vatt. C, F, et alii *egregium*. Utrumlibet teneas, licet, sive *opus egregium*, sive *egregio labori*.

805. Vienn., *tantum* ; melius, *tandem*.

806. Vienn., *belliger*, mendose. Sermo est de Salomone *pacifero* hærede regni sub Davide *belligeri*. In duobus veterrimis Heins., in Egm. et Pal., quos Weitzius est secutus, *inermis*. Idem in Vatt. F, L, et Alex., ubi exaratur *inermis* ; et in codice Barthii, qui *inermis* scitius esse dicit quam *inermis*. Equidem *inermis* libenter ego, ut apud Virgilium *vulnus et pectus inermum*, non tamen improbaverim *inermis* in Ald., Mar., Rat., Vienn., plurimis Heinsianis, Gis., Vatt. C, BB.

807. In nonnullis vulg. ad marg., *instruxit Salomon*.

809. Erf., *jam terso*. Vat. C, trajecit verba ; metrumque evertit, *fundatur templum, et ara*.

811. Alii scribunt *Jerusalem*, alii *Jerusalem*, alii *Hierusalem*, sive *Hierusales*. Cauchius ex suo codice annotarat *Jerusalem*, quod probare videbatur ; Aldus, *tunc hic Jerusalem*. Giselinus, *tunc et Jerusalem*. O, tunc et plerique sine *et*, et sine *hic*. Aldus, *lustrata pro illustrata*. Alex., Vat. O, Mar., Rat., Heiniani, *quietum*, cum Weitzio et Giselino. Alii, *quieto*. Giselinus 1 edit, et ad oram 2 ed., *Hierusalem templo tunc illustrata quieto*. De quantitate syllabarum in *Jerusalem* non disputo. Barthius singularem lectionem ex suis membranis profert, *Tunc templo Hierusalem illustrata quieto Suscepit jam diva Deum*. Fridericus Besselius, *Miscellan. syntagm.* pag. 31, legit *quietum*, et recte explicat de arca, quæ a Salomone primitus illata templo est, ut sedem ibi fixam haberet, lib. 1 Reg., cap. 4, vers. 7 : *Timuerunt Philistinim dicentes : Venit Deus in castra*. Arcam, a Jeremia sepultam, nondum inventam esse, neque in secundo templo fuisse, neque a Tito in triumpho portatam, plerique interpretes affirmant. Eam intra arcum Titi esse expressam non solum aliqui interpretes Prudentii docuerunt ad vers. 558 *Apoth.*, sed multi etiam scriptores antiquitatum Romanarum, ut alios omittam. Sed diligentissimus Villalpandus, re accuratius inspecta, deprehendit, arcam in arcu Titi non exhiberi : eos, qui aliter scripserunt, deceptos fuisse aut falsis aliorum narrationibus, aut quia ipsi arcum videntes mensam, quæ ibi cernitur, putarunt esse arcam. Nonnulli non in parte, in qua est mensa, sed in parte ad-versa arcam collocant. Nihilominus Villalpando a-

- 655** Suscepit jam diva Deum, circumvaga A
[postquam
Sedit marmoreis fundata altaribus arca.
Surgat et in nostris templum venerabile castris :
815 Omnipotens cujus sanctorum sancta revisat.
Nam quid terrigenas ferro pepulisse phalngas
Culparum prodest, hominis si filius arce
Ætheris illapsus, purgati corporis urbem
Intret inornatam, templi splendentis egenus?
820 Hactenus a'ternis sudatum est cominus armis :
Munia nunc agitet tacitæ toga candida pacis,
Atque sacris sedem properet discincta juvenus.
656 Hæc ubi dicta dedit, gradibus regina su-
[perbis
825 Sed cava per solidum, multoque forata dolatu

GLOSSÆ VETERES.

- 812.** Diva, divina, I.
813. Arca, quæ signat carnem Christi, I.
815. Cujus, templi. — Sancta, sanctas animas, I.
816. Phalngas, vitia, multitudines, I.
817. Filius, Christus, I.
818. Purgati, in baptismo, I.
819. Egenus, carens, I.
820. Sudatum, dimicatum est. — Cominus, juxta, I.
821. Munia, cantica, officia domus. — Agitet, faciat.
— Tacitæ, tranquillæ, I.
822. Sacris, Christi. — Properet, acceleret. — Dis-
cincta, a bello, I.
823. Regina, fides. — Superbis, gloriosis, vel pul-
chris, I.
824. Desiluit, a solio, I.

- B 825.** Fundamine, aliud fundamentum nemo ponere
potest, etc., I.
826. Planitiem, campum templi, I.
827. Frontes, quatuor anguli, I.
828. Commissuris, conjunctionibus. — Distantibus,
imparibus mensuris, I.
829. Argutam, subtilem, angustam. — Mutilet, cor-
rumpat. — Semetra, semis mensura; pendens lapillus, I.
— Dissona, dissonantia. — Semetra, mensuras, Vat. T.
830. Auroræ, oriens significat pueros, auster juve-
nes, occidens maturitatem, aquilo decrepitam, I.
831. Austrum, meridiem, I.
835. Solidum, soliditatem. — Multo, in alto. — Do-
latu, foraminis, I.

COMMENTARIUS.

senior: nam in recentioribus imaginibus arcus Titi
arca nusquam describitur. Vide Riberam in Haggæum, C
cap. 1, num. 15 et seqq., qui ipse videns arcum,
aliquando deceptus est.

815. Post hunc versum in Erf. collocatur vers.
820: *Hactenus alternis, etc.*, postea *Nam quid terri-*
genas.

816. Rat. a prima manu, Egm., *nunquid*. Giselinus
ediderat *nunquid*, sed in Emendatis reposuit *nam*
quid, quod non videtur advertisse Heinsius. Perique
veteres habent *phalngas*. Nihilominus lego *phalan-*
ges in Alex., Vat. C, F et aliis. Fuld., *phalanga*.

818. Mendose Vienn., *illapsum*.

819. Rat., *intrat*; alii, *intret*. Lactantius in Epit.
divinar. institut., cap. 8: *Evacuetur omni labe pectus,*
ut templum Dei esse possit, quod non auri, nec eboris
miter, sed fidei et castitatis fulgor illustrat. Confer
hymnum S. Romani, vers. 341. Hæretici locis hujus-
modi abutuntur, ut ornatum templorum refellant:
ineptissime, non enim quia melior est ornatus cordis
quam templi, continuo colligas rejiciendum orna-
tum templi, quem Prudentius noster sæpius laudat. D

820. In vulg. nonnullis, *hactenus alterius*.

821. Gifanius Ind. Lucr., pag. 362, in verbo ΜΟ-
ΝΕΡΑ, asserit, studiosissimum fuisse antiquitatis Pru-
dentium: et ex quodam vet. lib. legit *mænia nunc*
agitet pro munia, ut in Lucretio *mænera pro munera*.
Alii melius *muni*: In Vat. F, *Munia nunc agitet*. Egm.,
munia nunc agit en, quod Barthius, in suo ms. reper-
tum, putabat optimum.

822. Ald., Alex., Mar., Rat., Vienn., Vat. F,
Ang., Widm., Weitz., duobus veteribus ex Heinsianis,
atque sacris sedem. Sich., *atque sacri sedem*. Pal.,
atque sacris sedem. Oxon., *atque sacri sedem*. Gis.,
atque sacris sedem. Giselinus asserit, antea legi
atque sacri sedem. *Ridicule* (inquit). *Sedes enim non-*
dum erat delecta: equo igitur properaretur? Pro *dis-*
cincta multi veteres apud Heinsium non bene *distin-*
cta. Barthius legit *properat distincta juvenus; Pru-*

dentius, ait, *felicitatem suorum temporum alludit, et*
indicat.... ipse nullo non nomine, tempore, loco, stu-
dio commendabilis. Intellige felicitatem, de qua men-
tio recurrit contra Symmach., vers. 545 et seqq.
Post hunc versum titulus in Mar. et Rat., *Ædificium*
fidei et concordiae: de quo vide prolog. num. 65. Weit-
zium eandem inscriptionem apposuit.

824. Heinsiani, Aldus, Gifanius Ind. Lucret., verbo
Dissiluit, Mar., Weitz., *desiluit* vel *dissiluit*. Giselin-
us, Rat., Cellar., Teol., *desiliit*. Mar., *concors pro*
consors, quod postremum verius est.

825. Vienn. male, *meditatura novum*. Rat. non
melius, *metitura*. Thuan., *lato pro jacto*. Mihi hæc
lectio non arridet; et *lato fundamine* suspicatur Hein-
sius. Quanto melius *jacto*, quod est in reliquis omni-
bus? Vide Apocalyp. cap. xii.

827. Vat. D, ridicula traiectione, *frontes undique*.

829. Vienn. et Rat., *mutilet argutam*. Magis con-
gruit metro *argutam mutilet*. Giselinus et Aldus, *sym-*
metra, quod sequi maluit Gallandus et Fabricius ex-
plicat *distantiam eandem habentia*. Heinsiani fideliores
semetra: et, ut observat Heinsius, *semetra* videtur
poeta symmetricis contraria facere. Vocabulum est
dimidia ex parte Latinum, ut *primoplastus*. In Fuld.,
semeta; in Rat., *semetra*; in Ang., *argutam normam*
mutilet per dissona, ubi aliquid desideratur. Mar.,
Alex., Vat. C a secunda manu, D, F, L, O, Bt,
Argutam mutilet per dissona semetra normam. Nebrissa
docet normam Hispanis esse *el cartabon*, non *carbu-*
ton, ut alicubi mendose editum est.

832. In Rat. imperitissimus corrector pro *occidua-*
libus posuit *qua sol occidit*.

835. Fabr., *totidemque aquilonis*.

834. In Egm., *strictile saxum*, crediderim mendum.
Thuan., *nullum hic cum hiato*.

835. Chamillardus nomen *dolatus, dolatus*, apud
veteres inauditum asserit. Sed audivne ipse omnes
veteres? legitime omnia quæ scripserunt? Apuleius
dixit *dolamen* eadem significatione. In Erfurt., *dolata*

- 83 Gemma relucenti limen complectitur arcu, A
Vestibulumque lapis penetrabile concipit unus.
Portarum summis inscripta in postibus auro
Nomina apostolici fulgent bis sena senatus.
840 Spiritus his titulis arcana recondita mentis
Ambit, et electos vocat in præcordia sensus,
Quaque hominis natura viget, quam corpore
[toto
658 Quadrus vis animæ, trinis ingressibus
[aram
Cordis adit, castisque colit sacraria votis :
845 Seu pueros sol primus agat, seu fervor ephēbos

- Incendat nimius, seu consummabilis ævi
Perficiat lux plena viros, sive algida boræ
Ætas decrepitam vocet ad pia sacra senectam :
Occurrit trinum quadrina ad compita nomen,
850 Quod bene discipulis disponit rex duodenis.
Quin etiam totidem gemmarum insignia textis
Parietibus distincta micant, animasque colorum
Viventes liquido lux evomit alta profundo.
659 Ingens chrysolithus, nativo interlitus auro,
855 Hinc sibi sapphirum sociaverat, inde beryllum,
Distantesque nitor medius variabat honores,
Hic chalcedon hebes perfunditur ex hyacinthi

GLOSSÆ VETERES.

836. Limen, introitum. — Arcu, fornice, l.
839. Senatus, nominibus apostolorum; per quorum
predicationem Spiritus sanctus amplectitur arcana
cordis, l. o.
840. Titulis, nominibus apostolorum. — Recondita,
occulta hominum, l.
841. Ambit, circumdat, intrat — Præcordia, in B
anima, l.
842. Natura, hominis, l.
843. Quadrus, quatuor elementa, quæ animant ho-
minem, ignis, aer, terra, aqua : quatuor partes mundi.
— Vis animæ, status vitæ. — Trinis, sancta Trinitas,
vel triplicis naturæ est, id est, rationalis, concupiscibilis,
irascibilis. — Aram, sedem. l. o.

845. Agat, nutriat : qui in pueritia sunt. — Ephē-
bos, juvenes, qui in juventute sunt, l.
846. Ævi, qui in senectute sunt, l.
849. Occurrit, his singulis. — Numen, trinus Deus,
per quatuor latera domus, l.
850. Disponit, ordinavit. — Duodenis, quos in qua-
dratum orbem misit, l.
851. Insignia, ornamenta, l.
852. Animasque, splendores, qui figurant animas. —
Colorum, diversorum, l.
853. Evomit, emisit, l. o.
855. Hinc, ex uno latere, l.
856. Honores, sapphiri et berylli, l.
857. Hebes, in splendorem, l.

COMMENTARIUS.

foratu pro forata dolatu. In Vat. G a secunda manu,
forata dolatu, prioribus abrasis.

836. Mar., lumen; supra caractere minori, limen.
Apocalyp. xxi. 11, dicitur : *Et lumen ejus simile la-
pidi pretioso, tanquam lapidi jaspidis, sicut crystal-
lum* : Giselinus ait, videri poetam legisse : *Et limen
ejus simile lapidi pretiosissimo, tanquam jaspidi, cry-
stallizanti*; ceteroquin de suo januæ descriptionem
affluxisse. Præmiserat vero Giselinus, vix esse, qui
hanc allegoriam rectius et venustius accommodavit.
Pro arcu Put. actu. Non placet relucenti actu; et arcu
habent Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt. C, D, F,
aliique præter editiones veteres. Sermo est de duo-
decim portis cælestis Hierusalem Apocal. loc. cit.,
vers. 21 : *Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt
per singulas, et singulæ portæ erant ex singulis marga-
ritis*. Itaque singule portæ ex singulis margaritis in-
gentibus constabant, quæ margaritæ perforatæ adi-
tuum præbebant. Huc respexit Prudentius, non ad
vers. 11, ut putavit Giselinus. Vide comment. Ludovici
ab Alcazar.

838. In quibusdam vulg., summus; legendum sum-
mis.

840. Hic locus ex Pauli verbis intelligitur ad Ephes.
ii, 18 et seqq. : *Quoniam per ipsum habemus accessum
ambo in uno spiritu ad Patrem. Ergo jam non estis
hospites, et advenæ; sed estis cives sanctorum, et dome-
stici Dei; superædificati super fundamentum apostolo-
rum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Chri-
sto Jesu. In quo omnis ædificatio constructa crescit in
templum sanctum in Domino. In quo et vos coædifica-
mini in habitaculum Dei in spiritu.*

841. Prior B eh., intrat, et electos.

842. Erf., qua hominis. Weitzius, qua corpore, cum
Mar. et Rat.

843. Mar., Rat., Sich., vis animæ : ita Weitzius,
qui propterea legit qua corpore toto. Tunc quadrus
vis animæ aram cordis adit. Nehrissa quadrus hanc
vim interpretatur quatuor hominis ætates.

845. Egm., mendose, seu pueros subprimus ngat.

847. Erf. a prima manu, lux alta, non absurde.
Duo vetustiores Heinsiani, Alex. a prima manu, Ald.,
Mar., Weitz., boræ : idem fere est borhæ in Gis.

boræ in Vat. l. et Ang. Alii, boreæ, ut Erf., Fabr.,
Egm., tres Heinsiani, Vatt. C, F, et alii. In Widm.,
boræ et boreæ; in Vat. D, boræ; in Vienn. et Rat.,
boreæ; in Mar. algidæ boræ; supra bene correctum
algida. Gronovius, Observat. eccles. cap. 5, plorare
jubet nescio quem codicem, ex quo ostentatur boreæ
algida sive; Græci et βόρρα et βορία; dicunt. In Teo-
lio mendum puto seu pro sive algida boræ. Idem Teo-
lius videtur sensisse, in nullo ms. Vat. ex-tare boræ,
quod falsum est. Carmini magis consonat boræ : et
ita legitur apud Paulinum in oda ad Nicetam : *Te
patrem dicit plaga tota boræ.*

848. Vienn., sovet pro vocet.

849. Potiores ex Heinsianis cum Aldo, Vatt. F, l.,
G, a prima manu, nomen. Gis., Weitz., Mar., Rat.,
Vienn., Alex., Vat. C, numen, quod lso amplectitur.
Heinsio rectius videtur nomen, quod mihi etiam
placet. In Vat. O, Occurrit numen quadrina ad com-
pita trinum.

852. Nove et mire dictum animæ colorum viventes
pro vivis coloribus.

853. Gifanius Ind. Lucr. ait Pru lentium sine du-
bio Virgilii locum ex lib. ii Georg. imitatum : *Si non
ingentem foribus domus alta superbis Mane salutantum
totis vomit adibus undam*. Sic lux evomit.

854. Weitzius scribit chrysolitus, quia ita reperit
in Widm. Sed nonne fuisset melius chrysolithus cum
cæteris?

855. Corrector audacissimus in Rat., abrasis prio-
ribus, substituit et beryllum, ne prima in beryllum
corripere. Eam corripuit Fortunatus, et Fridego-
dus in Vita S. Wilfridi num. 46, Protinus admis-
o micuit syntagma beryllo.

856. Fuld., Pal., variarat pro variabat. Heinsius
edidit variarat, sed varias lectiones non adnotavit, ut
solet, cum a vet. edd. recedit. Heinsium Chamillar-
dus, et Teolius secuti sunt; Cellarius et Gallandus
restituerunt variabat.

857. Ratisbonensis corrector de quo nuper, iterum
inscitiam suam prodit Chalcedon hebes hinc perfundi-
tur. Weitz., scripti Heinsiani, Pal., Alex., hic chal-
cedon. Ald., Gis., Mar., Rat., Vienn., Vat. F, Gall.
et alii, hinc chalcedon. De his gemmis vide interpretes.

- Lumne vicino : nam forte cyanea propter
Stagna lapis cobibens ostro fulgebat aquoso.
- 860 Sardonychen pingunt amethystina : pingit iaspis
Sardonium juxta appositum, pulcherque Jo-
[pazon.
Has inter species smaragdina gramine verno
Prata virent, volvitque vagos lux herbida fluctus.
Te quoque conspicuum structura interserit,
[ardens
- 865 660 Chrysopraxe, et sidus saxis stellantibus
[addit.

GLOSSÆ VETERES.

858. Propter, juxta cyaneum stagnum, in quo iste
lapis invenitur, l.
859. Stagna, aquas. — Lapis, hyacinthus. — Cohi-
bens, coagulans. — Ostro, nam purpureum colorem
habet, l.
862. Species, colores. — Smaragdina, smaragdus
civet, l.
863. Voluit, facit. — Fluctus, splendor, l.

- A Siridebat gravidis funalis machina vinculis,
Immensas rapiens alta ad fastigia gemmas.
At domus interior septem subnixæ columnis
Crystalli argenti, vitrea de rupe recisis,
870 Construitur, quarum tegit edita calculus al-
[bens
In conum cæsus capita, et sinuamine subter
661 Subductus conchæ in speciem, quod mille
[talentis
Margaritum ingens, opibusque, et censibus
[hastæ

COMMENTARIUS.

861. Egm., Pal., Alex., Put., *Sardium*, quod vix hoc loco ferri posse pronuntiat Heinsius, qui præfert *Sardoum* cum Thuan., nam a Sardinia *sardous* lapis, et *Sardoa* herba dicuntur. Heinsium ex cod. Regio edidisse *Sardoum* affirmat Teolius; sed animadvertendum, regii codicis nomine apud Heinsium intelligi Puteanum, ubi est *Sardium*. In Ang., *Sardonium*. Ald., Gis., Weitz. cum Mar., Rat., Vienn. et aliis, *Sardonium*. In altero Rott., *Sardon ibi appositum*. Pro *appositum* Gis. et Fabr. *appositus*. Gifanuis ex vet. lib. tuetur *topazion*, per episyndespham; posse id stare non nego, sed male in aliis legi *topazon*, non asentior. Apud Venantium Fortunatum lib. 1 de partu Virg., *Quando pavimentis alba topazus inest*. Fortasse Prudentius dixerit masculino genere *topazus*, vel *topazus*.

862. Hic quoque Weitzius singularem unius codicis Egm. lectionem voluit tenere, scilicet *smaragdina*.
863. Ang., *vomitque vagos*. Metrum rejicit Romit. *Herbidus* pro colore herbeo, seu viridi apud Ovidium, Columellam, Plinium, Plautium, Sardonium, Paulinum et alios.

865. Pal., Vat., C et nonnulli ex vetustioribus Heinsianis, *saxis stillantibus*, quos audiendus non esse, monet Heinsius. Alii *chrysopraxe*, alii *chrysopraxe* scribunt. Venantius Fortunatus lib. III Vitæ S. Martini ait: *Quæ palla ex humeris mixto chryso prasoberyllis*. In Glossario Cangii, aucto et illustrato opera Maurinorum, dubitatur an *mixto auro*, seu *chryso cum prasoberyllis*, an vero unica vox *chrysoprasoberyllis*. In codice ms. S. Germani Parisiensis ita legitur: *Quæ palla ex humeris mixto chrysophara beryllis*: quo pacto obscurior est versus. Ego opinor, Venantium loqui de *chrysopraxo*, sed ita ut inflectat *chrysoprasus*, is: adeoque verba ita sunt separanda *mixto chrysopraxe beryllis*. In quantitate syllabarum discrepant Prudentius et Fortunatus, quod in hujusmodi nominibus Græcis minime est mirandum. In postrema editione Fortunati Romæ procurata legitur *mixto chrysopraxo beryllis*. Sed o in auferendi casu a Venantio corripit, quis credat?

866. Post hunc versum nihil est aliud in exemplari bibliothecæ Viennensis, quocum Mariettus superiora contulit: qui asserit, hoc Psychomachia fragmentum satis corruptum, et negligenter scriptum, neque a Prudentii carmina in eo codice inveniri.

868. Virgilius Æn., vers. 641: *At domus interior, etc. Cap. IX Proverb., vers. 1: Sapientia edificavit sibi domum; excidit columnas septem.*

869. Weitzius ridicule, ut solet, *crystalli* edidit, solus Widm. auctoritate permotus, cum in aliis scri-

864. Structura, lapidum, l.
866. Funalis, in fune pendens. — Machina, domus, l.
867. Fastigia, ad cælum: nam ædificatam domum ad cælum trahebant, l.
869. Recisis, sectis, l.
870. Quarum, columnarum. — Calculus, corona, l.
871. Capita, summitates, l.
875. Margaritum, calculus, l.

batur *crystalli*. In Mar., Rat., Palat., Widm., Egm. supra *albertis*. Aldus cum aliis *argenti*: quod magis placet, nam statim versu proximo *calculus albens*. Crystallus algens, quia ex gelu concrecere dicitur. Vide Cath. hymn. 2. in not. ad vers. 71.

870. Heinsius cum Egm., et Pal., *quadrum pro quarum*, scilicet *quadrum in conum*, uti etiam in cod. vet. legisse Barthium Heinsius affirmat. Barthii locum non invenio: et quamvis Heinsius ex Paschasio Radberto præferat *quadro sub cardine cæli*, et ex Herico Alissiodorensi lib. II de Vita S. Germani, *quadrum lignum, quadrus orbis*, nihilominus sequor codices optimos, Heinsianos, omnes, Mar., Rat., Alex., Vat. C, F, G, Ald., Gis., Weitz. aliosque, *quarum tegit*, etc. Sensus vero optimus est *quarum (columnarum) edita capita tegit calculus albens in conum cæsus*. Iso nobiscum facit: *QUARUM, columnarum*. Recentiores, Cham., Cell., Teol. Heinsium ducem sunt secuti. Gallandus vero mendum putavit in Chamillardo *quadrum*.

871. Pal. scribit *in quonum*. *Conus* est cacumen, sive capitellum mavis dicere, cum scilicet ex peripheria in unum punctum plures lineæ assurgunt. Ald. et Vat. C, *sinuamina*.

872. Ald., *subducium conchæ in speciem*; alter Rott., *ducto concharum in speciem*, Weitzius, *ductus concharum in speciem*, cum Erfurtensi. Communior et verior lectio, *subductus conchæ in speciem*; in Vat. C, *in specie*.

873. In Aldo error margaritarum pro margaritum. *Margaritum* neutro genere recte dici ex Servio, Varro, fragmento epistolæ Augusti, aliisque probat Burmannus tom. I Antholog., pag. 413. S. Hieronymus sæpe ita locutus est. Giselinus et duobus Pulmanni apographis restituit *opibusque, et censibus hastæ Addictis*, neque rejiciendam censet aliam lectionem in suo *opibusque, et viribus arcæ Adductis*. Præter illud approbat Heinsius cum Put. et Egm. In cæteris ejus erat *opibusque, et viribus hastæ, vel arte, vel hausæ*: unde conjiciebat Cauchius *opibusque, et jure sub hastæ Addictis*, merito improbante Heinsio. Weitzius in Egm. legit *hastæ*, non *hastæ*. Fuld. et Widm., *viribus hausæ*; ita etiam Erf., supra *hausta*, quod exstat in Palat. Fabr., *arte adductis Ald., opibus et viribus arte adductis*. In quibusdam apud Weitz., *arcæ adductis*. Mar. et Rat., *opibusque, et viribus hausæ addictis*. Alex., *opibusque, et viribus hastæ addictis*, cum glossa JURIBUS, *hoc est belli, vel victoriæ; Hastæ, scilicet venditioni, vel captioni*. Vat. C, *opibusque, et viribus arte adductis*: idem subobscure in Vat. D. Notandum enim est, in colicibus mas. veteribus

- Addictis, animosa fides mercata pararat. **A**
875 Hæc residet solio pollens Sapientia, et omne
 Consilium regni celsa disponit ab aula,
 Tutandique hominis leges sub corde retractat.
 In manibus dominæ sceptrum, non arte poli-
 [tum :
662 Sed ligno vivum viridi est, quod stirpe
 [recisum,
880 Quamvis nullus alat terreni cespitis humor,
 Fronde tamen viret incoluui : tum sanguine
 [tinctis
 Intertexta rosis candentia lilia miscet,
 Nescia marcenti florem submittere collo.
 Illius forma fuit sceptri gestamen Aaron
885 Floriferum : sicco quod germina cortice trudens,
 Explicuit tenerum spe pubescente decorem,

GLOSSÆ VETERES.

- 875.** Solio, *calculo*. — Sapientia, *Deus*, I.
878. Dominæ, *sapientia*. — Non arte, *non aureum*
fuit, I.
882. Miscet, *huic scepro ad ornamentum affixit*, I.
883. Florem, *proprium*. — Collo, *summittat*, I.
885. Trudens, *emittens*, I.
- B** **886.** Spe, *strendi*, I.
891. Pericula, *vitia*. — Operti, *occulti*, I.
893. Ancipites, *humanos*. — Nebuloso, *obscuro*, I.
895. Indole, *spe vincendi*. — Dextram, *nostram*, Iso.
896. Cervicibus, *virtutibus*, I.
900. Tepefactum, *defectum*, I.

COMMENTARIUS.

sæpe non satis distingui, legendumne sit *juribus an viribus*. Vat. F, *opibusque*, et *juribus arte additis*; ita etiam Vat. G a prima manu. Vatt. L, BB, *opibusque*, et *viribus arte additis*. Ex his omnibus rejici certe debet *additis*, quod metro adveniat. Gifanius ex vet. lib. præfert *opibusque et viribus hastæ addictis*, et *censibus glossam sapere affirmat*. Heinsius contra pulcherrimum putat *censibus*. Mihi non displicet *juribus*. Existimo præterea omnino legendum *hastæ*: in Ang. erat *viribus... additis*, et desiderabatur ea vox. In Bonon., *viribus astu et addictis*. De verbo *addicere* pro *vendere* vide comment. ad vers. 77 hujus 2 P-rist.

874. Salmasius, qui in Jul. Capit. pag. 90 ex codice Put. legit etiam *opibusque*, et *censibus hastæ addictis*, explicat deinde, quid sit *animosa fides*; scilicet quæ pretio non parcat, et impensas minime veretur, ut *animosus homo* in cod. Theod., et *animose comparare* apud Suetonium. Weitz., Mar., Rat., *parabat*. Prudentius attingit parabolam ex cap. xiii Matth., vers. 45 et 46: *Simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas. Inventa autem una pretiosa margarita abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam*. Hinc intelligitur quid sit *opibus*, et *censibus hastæ addictis*, seu *venditis*, nimirum homo fide animosus vendidit omnia quæ habuit, et emit illud margaritum, sive regnum cælorum.

876. In altero Rott., *concilium*.

878. Ang., *nec arte*; lege *non arte*. Paschalius, de Coronis cap. 8, lib. iii, notat, in sceptris apponi consuevisse lilia, aut rosas, aut utrumque.

879. Ita Heinsiani, Erfurt., Widm., Weitz., Alex., Vat. O, Mar., Rat. et Bononiensis. In Ald., Gis., Vatt. C, L, *Sed lignum vivum est, viridi quod stirpe recisum*; quam lectionem admittendam negat Galandus, quia vers. 884 dicitur *Fronde tamen viret incoluui*. Fuld., Pal., *Sed lignum vivum, viridi est quod stirpe recisum*. Vat. C, *Sed lignum vivum viride est, quod stirpe recisum*. Vat. F, *Sed lignum vivum viridi de stirpe recisum*. Ang., *Sed lignum vivum, viridi quod stirpe recisum est*. In Put., mendose, *recisos*; in Thuan. et Oxon., *Sed lignum vivum viridi est, quod stirpe reciso*. Salmasius, teste Heinsio, locum veteris grammatici codici Put. ascripserat, quem opinatur ad hæc ipsa Prudentii allusio: *Stirps in significatione symbolis feminino genere dicitur. Sed cum materiam significat, masculino modo stirpem recisum dixe-*

runt. Quod ego non puto. Quintilianus lib. 1, cap. 6, ait poetas metri necessitatem excusare, nisi si quando varian', nihil impediende in utroque modulatione pedum, qualia sunt: *Imo de stirpe recisum*. Locus indicatur Virgilio xii vers. 298: *Cum semel in silvis imo de stirpe recisum*. Virgilium, qui de scepro quoque loquitur, æmulatur Prudentius.

881. Ald., *tunc sanguine*; alii *tum*. Vat. C, *perperam, te*.

882. In Widm. supra, *intertexta*, ut in cæteris; in textu, *intertexta*, quod nescio cur Weitzio arripserit.

884. Crucem Domini (nam hoc est sceptrum hæcenus descriptum) virgæ Aaron comparat S. Augustinus serm. 31 append.: *Omnes ergo principes tribuum habent necesse est virgæ suas; sed unus est solus, sicut Scriptura dicit, verus pontifex ille, cujus Aaron sacerdos præferebat figuram. Hujus ergo virgæ genuit. Sicut enim virga Aaron genuit in populo Judæorum, ita crux Christi floruit in populo gentium*. Plura in eadem rem egregie Augustinus, sive potius Origenes. De virga Aaron vide Numeror. cap. xxii. In Aaron duas primas ex Hebræo idiomate corripit, plerique aiunt. Ricciolius credit secundam a Prudentio produci, quia Hebræice minus est brevis quam prima: siquidem secunda est *patach*, sive a breve, prima *chaf patach*, scilicet a brevissimum. De his uberius in Proleg.

885. Gis., Weitz., Vat. F, *floriferum*. Heinsiani et plerique nostri, *floriferum*. Pro *germina* habent *germen* Thuan., Oxon., Erf., Egm., Fuld.

887. Ald., *viruit virga*, cum nonnullis vulg. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus *Gratiarum actio*.

893. Ang., *nebuloso pectore sine in*.

895. Giselinus suspicabatur *dextra*, quamvis edidisset *dextram*; ac reipsa invenit *dextra* in codice Pulmanni. Confirmant *dextra* Put., Thuan., duo Rott., Cauch., Egm. Sed nostri plerique cum Aldo et Weitzio, *dextram*; sic Mar., Ratt., Alex., Vat. C, F, Ang. Præfero *dextra*, scilicet *indole*. Iso mavult *dextram*, ut ex glossa colliges.

896. Put., Egm., Palat., Vatt. G, H, L a prima manu, *virtutibus*, quod supra est in Widm., et glossæ vicem sibi. Editi et plerique mas., *cervicibus*.

897. Fuld., *flammis*; cæteri, *noxis*.

899. Weitz., *repulsa*, non male; sed plerique alii, *repulsa*, melius.

900. Egm., mendose, *incausisse Deo*. Fabr., *tepefactus*, male.

- Cæleste ingenium post gaudia candida tetro A
 Cessisse stomacho! fervent bella horrida, fervent
 Ossibus inclusa: fremit et discordibus armis
664 Non simplex natura hominis: nam vi-
 [scera limo
 905 Effigiata premunt animum: contra ille, sereno
 Editus afflato, nigrantis carcere cordis
 Æstuat, et sordes arcta inter vincia recusat.
- 910 Donec præsidio Christus Deus adsit, et omnes
 Virtutum gemmas componat sede piata.
 Atque, ubi peccatum regnaverit, aurea templi
 Atria constituens, texat spectamine morum
 Ornamenta animæ: quibus oblectata decuro
 915 Æternum solio dives Sapientia regnet.

GLOSSÆ VETERES.

902. Bella, virtutum et vitiorum, Iso.
 903. Ossibus, humanis, I.
 906. Editus, emissus vel factus; spiritus hominis.—
 Cordis, carnis, I.
 908. Lux, atque tenebræ, spiritus et vitia, I.
 910. Præsidio, ad præsidium, I.
 912. Ubi, prius, I.
 De 12 lapidibus. — In jaspide ergo fidei viriditas,
 in sapphiro spei cælestis altitudo, in chalce lone flamma
 charitatis internæ figuratur. In smaragdo autem ejusdem
 fidei fortis inter adversa confessio, in sardonico sancto-
 rum inter virtutes humilitas, in sardio reverendus marty-
 rum cruor exprimitur. In chrysolitho vox spiritalis inter

miracula, in beryllo prædicantium perfecta operatio,
 in topazio eorumdem ardens contemplatio monstratur.
 Porro in chrysopraso beatorum martyrum opus pariter
 et præmium, in hyacintho doctorum cælestis ad alta
 sublevatio et propter infirmos humilis ad humana di-
 scensio, in amethysto cælestis semper regni in humilium
 animo memoria designatur. Singulique lapides pretiosi
 singulis sunt fundamentis deputati; qui licet omni s
 perfecti, quibus civitas Dei nostri in monte sancto ejus
 ornatur atque fundatur, spiritalis gratiæ sunt lucis
 fulgentes: alii tamen per spiritum datur sermo sapientie,
 alii sermo scientiæ, alii gratia sanitatum, alii ge-
 nera linguarum, alii fides in eodem spiritu, etc., Iso.

COMMENTARIUS.

901. Weltzius e ms. Piccarti notat post gaudia can-
 dida retro.
 902. Ald. et nonnulli vulgati cum Picc., cessisse e
 stomacho. Vera lectio est cessisse stomacho, neque
 ullam colicem dissentientem reperimus.
 903. Simili ratione Ald., Giselin. et alii, ossibus,
 atque inclusa fremit. Heinsiani, Erf., Egm., Widm.,
 Pal., Mar., Rat., Ang., Alex., Vatt. F, G. H. L., Ossibus
 inclusa: fremit et discordibus armis. Fuld. et Palat.
 distinguunt, Ossibus inclusa fremit et discordibus armis.
 905. De verbo effigio vide hymnum 40 Cathem.,
 vers. 4, circa exsequias. Put., animam, cui adhæret
 Vat. C. Alii, animum.
 906. Ang., male, nigrantis in carcere cordis. Vat. C,

nigranti carcere cordis. Alii, nigrantis carcere cordis.
 909. Erf., distantes animo. In Vatt. L, O, distantes
 animat. In Vat. D est locus vacuus duobus versibus
 post hunc idoneus; tum sequitur Donec præsidio.
 910. Paschalius, de Coronis pag. 124, lib. II, cap.
 15, intelligit flores mystico sensu esse has gemmas
 virtutum.
 911. Picc., Gis. ad oram, sede beata. Vat. O, male,
 sede privata. Confer pulcherrimum byannum, Cælestis
 urbs Hierusalem.
 915. In Vatt. F, L, regnat; alii, regnet. In Marietti
 codice, Explicit liber Prud. de Psychomachia. In Vat.
 C, Explicit liber Prudentis. In Vat. F, Explicit liber
 Prud. de Sichomachia. In Vat. D, Explicit liber.

DITTOCHÆUM.

TESTAMENTUM VETUS.

- 665** 1. Adam et Eva. C **666** Facta, per anguinum malesuada fraude
 Eva columna fuit tum candida, nigra deinde [venenum,

GLOSSÆ VETERES

1. Eva columna, sunt tetrasticha.— Tum, primo, I.

COMMENTARIUS.

1 et 2. Hoc opus Aldus vocat Dittochæum; et non
 video cur alii titulum mutaverint, et de novo inve-
 niendo cogitaverint. In Prag. inscriptio est Dicta
 Prudentii Aurelii: versus omnes sunt continuati
 absque ullo titulo. In Mar., Incipiunt tituli historiarum
 per Adam et Eva (legendum per Adam et Evam).
 In cod. Vat. A nullus titulus, et negligentissime
 omnia scripta. In Vat. B, Tituli historiarum per Adam
 et Evam; ita etiam in Rat. In Alex., Incipiunt tituli
 historiarum; ad marginem caractere veteri, sed
 miniori, Iste liber D. rocheum vocatur, id est duplex
 resectio. In Urbinate cod., Incipit liber Ditrocheus,
 qui continetur in titulis historiarum. In Vat. I, Inci-
 piunt tituli historiarum per Adam et Eva. In Vat. Q
 desunt tituli. Alia vide proleg. cap. 5, 4 et 5, ubi de
 operibus Prudentii agitur. In Mar. ponitur Ditto-
 chæum post odem Immolat Deo Patri, quæ est epi-
 logus in Aldo et in nostra editione. In Vat. B ponitur
 post librum Peristephanon. Chamillardus cum aliis
 Enchiridion inscribit, et addit nonnullos cum Fa-
 bricio hoc poemation tribuere Amæno cuidam ignoto

precis poetæ, alios cum Sichardo Sedulio, qui scilicet
 cultius hoc poema est cæteris carminibus Pruden-
 tii. Ante Chamillardum Philippus Labbeus asse-
 ruerat, hoc carmen cæteris Prudentii præstare, ideo-
 que Prudentio a multis abjudicari. Idem affirmat
 Bailletus in Judicis Sapientum de Prudentio. Aldus
 in Vita Prudentii contrarium testatur: διττοχάρον,
 duplex cibus, διττός duplex, et ὄχη cibus. Sunt enim
 tituli historiarum Veteris et Novi Testamenti, atque
 hinc puto Dittochæum, hoc est, duplicem cibum appel-
 latum hunc librum a Prudentio. Sed quoniam non sic
 excultus est et elaboratus hic liber, ut cæteri a poeta
 compositi, sunt qui non esse Prudentii dicunt. Ego
 vero ipsum a cæteris separare non sum ausus, tum quia
 Gennadius, qui post divum Hieronymum scripsit de
 viris illustribus, Dittochæum a Prudentio compositum
 dicit, tum etiam quia in antiquissimo codice cæteris
 Prudentii operibus insertus et hic erat libellus, et pro
 DITTOCHÆUM, DITROCHÆUM titulus, scriptorum culpa,
 quod conjicio facile, quia interpretatum inibi est anti-
 quissimis characteribus, DUPLEX RESECTIO pro DUPLEX